

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE AKP HÜKÜMETLERİNİN ALEVİ
SORUNUNA YÖNELİK POLİTİKALARI**

Özlem AKAGÜNDÜZ TABEL

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Müge AKNUR

İZMİR-2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

2011801436

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ÖZLEM AKAGÜNDÜZ TABEL
Tez Başlığı : AB'ye Üyelik Sürecinde AKP Hükümetlerinin Alevi Sorununa Yönelik Politikaları
Savunma Tarihi : 21.07.2015
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Müge AKNUR

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd. Doç. Dr. Müge AKNUR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.İrem AŞKAR KARAKIR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Sedef EYLEMER	İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (x)
Oy Çokluğu ( )

ÖZLEM AKAGÜNDÜZ TABEL tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "AB'ye Üyelik Sürecinde AKP Hükümetlerinin Alevi Sorununa Yönelik Politikaları" başlıklı Tezi (x) / Projesi ( ) kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “AB’ye Üyelik Sürecinde AKP Hükümetlerinin Alevi Sorununa Yönelik Politikaları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Özlem AKAGÜNDÜZ TABEL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi
AB'ye Üyelik Sürecinde AKP Hükümetlerinin
Alevi Sorununa Yönelik Politikaları
Özlem AKAGÜNDÜZ TABEL

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık sürecinin başlamasından itibaren Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri Kopenhag kriterlerini yerine getirmek amacıyla anayasal değişiklikleri ve uyum paketleri ile bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Alevilik sorunu da Türkiye'nin Kopenhag kriterlerinin insan hakları ve azınlıkların korunmasının sağlanması çerçevesinde çözmesi beklenen sorunlarından biri olmuştur. AKP hükümetlerinin bu sorunu çözme amacıyla Alevilik açılımı adı altında çalıştaylar düzenlenmesi ve din eğitimi konusunda bazı değişikliklerin yapılmasını da içeren olumlu girişimlerde bulunmasına rağmen, AB'nin de Türkiye için yayınladığı İlerleme Raporları'nda da belirtildiği gibi Alevilerin tanınması, din eğitimi ve Cemevlerine yasal statü verilmesi sorunlarının çözümü konusunda fazla bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu çalışma AB'ye adaylık sürecinde AKP hükümetlerinin Alevilik sorunu konusunda bazı adımlar atmasına rağmen neden hala bu sorunun çözülemediği sorusuna cevap aramaktadır.

Alevilik sorununun AKP hükümetleri tarafından AB'ye giriş sürecinde gösterilen bazı çabalara rağmen çözülmemesinin sebeplerini Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarından sosyal inşacılık (social constructivism) ve de hem Uluslararası İlişkiler hem de Karşılaştırmalı Siyaset kuramlarından olan akılcı

seçim kuramı (rational choice theory) ile inceleyecektir. Sosyal inşacılık yaklaşımı AKP'nin Alevi sorununa yaklaşımını Muhafazakar Demokratlıktan Sünni Muhafazakarlığa dönüşen kimliği ile açıklayacaktır. Akılcı seçim kuramı ise bu sorunun AKP hükümetleri tarafından çözülememesini aldığı bazı rasyonel kararlar ve fayda-maliyet analizleri ile açıklayacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, AKP hükümetlerinin Alevi sorununun çözümünde fazla ilerleme kaydedememelerini sahip oldukları Sünni Muhafazakar kimliklerinden ve de bu kimlikteki seçmenlerine hesap verme durumunda olmalarından kaynaklandığını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Alevilik sorunu, Adalet ve Kalkınma Partisi, Sosyal inşacı yaklaşım, Akılcı seçim kuramı.

ABSTRACT

Master's Thesis

**AKP Government's Policies towards the Alawite Problem
during Turkey's EU Accession Process
Özlem AKAGÜNDÜZ TABEL**

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Graduate School of Social Sciences
Department of European Union
European Union Studies Program**

Since the initiation of Turkey's European Union (EU) accession process, Justice and Development (*Adalet ve Kalkınma Partisi*—AKP) government as part of its attempt to realize the conditions of Copenhagen criteria, started a series of democratization reforms through constitutional amendments and harmonization packages. The Alawite question that should be resolved in the framework of human rights and protection of minorities as a condition of Copenhagen Criteria was also included in these reforms. However, despite AKP's efforts to organize Alawite Workshops and make minor changes concerning the religious education, as already stated in the Progress Reports of the EU, the government did not achieve much progress particularly in the issues of recognition of Alawites, religious education and the legal status of the Cemevis. This thesis will attempt to find an answer to the question of why the Alawite problem was not resolved despite AKP's attempts to settle the question.

To find an answer to this question, the thesis will refer to social constructivism as one of the approaches of International Relations and to rational choice theory as another theory of both International Relations and Comparative Politics. social constructivism analyzes AKP's policies towards the Alawite question by referring to the transformation of its identity from a

Democrat Conservative one to a Sunni Conservative character. Rational choice theory analyzes the problem by referring to the rational choices and cost and benefits analyses made by the AKP government to maximize its votes in the elections. In sum, this thesis will argue that the reasons for the AKP government's lack of progress concerning Alawite question can be explained through its Sunni Conservative identity and its accountability to its Sunni constituency.

Keywords: Turkish-EU Relations, Alawite Question, Justice and Development Party, Social Constructivism and Rational Choice Theory.

**AB'YE ÜYELİK SÜRECİNDE AKP HÜKÜMETLERİNİN ALEVİ
SORUNUNA YÖNELİK POLİTİKALARI**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE:

SOSYAL İNŞACILIK VE AKILCI SEÇİM KURAMI

I. SOSYAL İNŞACILIK YAKLAŞIMI	11
A. Sosyal İnşacılık Yaklaşımının Varsayımları	12
1. Gerçekliğin Sosyal İnşası	14
2. Söylem ve Kimlik	15
B. Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Biliminde Sosyal İnşacılık	17
II. AKILCI SEÇİM KURAMI	19
A. Akılcı Seçim Kuramında Birey Rasyonelliği ve İrrasyonelliği	20
B. Davranışları Etkileyen Koşullar	23
C. Kuramda Stratejik Davranış ve Denge Varsayımı	23
D. Kuramın Yeterliliği	25
E. Siyaset ve Akılcı Seçim Kuramı	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ALEVİ SORUNUNUN TARİHSEL ARKAPLANI:

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ

I. ALEVİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI	33
II. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ ALEVİ TARİHİ	38
III. CUMHURİYET SONRASI ALEVİLİK TARİHİ	43
A. 1923-1950 arası dönemde Alevilik Sorunu	44
B. 1950' den günümüze Alevilik Sorunu	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞ SÜRECİNDE

ALEVİ SORUNUNA YÖNELİK POLİTİKALARI

I. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	59
A. Türkiye'nin 2000'lere kadar AB'ye Üyelik Çabaları	61
B. AKP Döneminde Türkiye'nin AB'ye Üyelik Çabaları	62
II. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ALEVİ SORUNU	65
A. Kopenhag Kriterleri	66
B. İnsan Hakları ve Azınlık Hakları	68
III. AB İLERLEME RAPORLARI'NDA ALEVİ SORUNU VE AKP HÜKÜMETLERİNİN YAKLAŞIMI	71
A. Alevi Kimliğinin Tanınmaması	82
B. Din Eğitimi	87
C. Cemevi Sorunu	94
D. Diğer Konular	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ALEVİ SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMEMESİNİN İNCELENMESİ

I. AKP KİMLİĞİNİN ALEVİ SORUNUNUN ÇÖZÜLMEMESİ ÜZERİNE ETKİSİ : SOSYAL İNŞACILIK YAKLAŞIMI	108
A. AKP’nin Muhafazakar Demokrat Kimliği	108
B. AKP’nin Muhafazakar Müslüman Kimliği ve Alevi Sorunu	112
II. AKP HÜKÜMETLERİNİN ALEVİ SORUNUNA YAKLAŞIMI: AKILCI SEÇİM KURAMI	114
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	128

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporları'nda Alevilik Sorunu Konusunda Belirtilen Konular s.72

Tablo 2: 2005-2014 Dönemi İlerleme Raporları'nda Alevilik Sorunu Konusunda Belirtilen Konular s.74

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönüşen uluslararası sistem ve güvenlik anlayışı ile demokrasi küresel sistemin öncelikli konusu haline gelmiştir. Türkiye için demokrasi konusu 1999 Helsinki Zirvesi ile başlayan 2005'te Müzakere Çerçeve Belgesi'nin yayınlanmasıyla farklı bir boyuta taşınan Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle önemi artan bir husus olmuştur. 2002'de Türkiye'de iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi 'demokratik' ve 'muhafazakar' olarak tanımladığı kimliği ile devlet-toplum ilişkisini dönüştürebilecek ve demokratikleşme yönünde yapılan reformların uygulama zeminini güçlendirecek bir demokrasi anlayışını hayata geçirme iddiasıyla AB'ye entegrasyon sürecinde atılacak olumlu adımlar için umut olmuştur.

Bu süreçte Kopenhag siyasi kriterleri altında bulunan insan hakları ve azınlıkların korunmasının sağlanması tam üyelik için Türkiye'nin dikkate alması gereken unsurlardan biri olmuştur. Bu kapsamda AB, Alevilerin eşit yurttaşlık haklarından faydalanmasını ve bunun yasal olarak güvence altına alınmasını talep etmektedir. Bu soruna raporlarda genel olarak Alevi kimliğinin tanınmaması, din eğitimi ve cemevleri sorunu olarak yer vermekte ve bu sorunun çözümünün Türkiye'nin demokratikleşmesinde önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Raporlarda göze çarpan en önemli husus ise bu konuda Alevilerin talepleri doğrultusunda bir gelişme olmayışıdır.

AKP bu konuda Alevilik açılımı adı altında çalıştaylar düzenlemesi ve din derslerinde ufak bir değişiklik yapması dışında fazla bir ilerleme kaydetmemiştir. Bu konu üzerinde söylem bazında ve düzenlenen çalıştaylar düzleminde bazı gelişmeler kaydediliyor gibi gözükse de aslında fazla bir gelişme gerçekleşmemiştir. Esasen Alevilerin Aleviliğin tanınması, din derslerinde değişiklikler yapılması ve cemevlerine resmi ibadethane statüsü verilmesi şeklinde üç ana isteği olmuştur. Ancak bu talepleri karşılanmamıştır. Çalıştaylarda Aleviler tek bir mezhebin öğretilerinin anlatıldığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılmasını talep etmişler, AKP ise bu derslere Alevilik ile ilgili içerik eklemiştir.

Ancak bu değişiklikler Aleviler tarafından eksik ve yanlış bulunmuştur, yapılan değişiklik onların isteği doğrultusunda olmamıştır. Ayrıca Aleviler 1993 yılında Sivas'ta 33 Alevi vatandaşın yakılarak öldüğü Madımak Otelinin utanç müzesi olmasını istemiş, fakat AKP burayı bilim ve kültür merkezi yapmıştır. Sonuç olarak iktidara geldiğinde AB'ye üyelik amacıyla çeşitli demokratikleşme reformlarına imzasını atan AKP Alevi sorunu konusunda bazı girişimlerde bulunmasına rağmen bu konuda fazla bir ilerleme kaydetmemiştir.

Bu tezin temel araştırma sorusu da AKP iktidarı döneminde hızlanan AB sürecinde Alevi sorunu konusunda demokratikleşmeye yönelik olumlu gözükten adımlar atılmasına rağmen neden hala bu sorunun çözülemediğidir. Bu soru tarih sürecinde vuku bulan Alevilik sorunu ve çevresinde gelişen olayları, günümüzde de süregelen siyasi süreçleri ve son dönemde Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri bağlamında AKP hükümetleri tarafından atılan bazı adımların içeriğini daha iyi idrak etme açısından büyük önem taşımaktadır.

Soruyu cevaplayabilmek için çalışma öncelikle Alevi sorununun çözümü konusunda izlenen politikaların Alevileri tatmin etmemesi ve bu konuda AB'nin istekleri doğrultusunda alınan kararlar ya da izlenen politikaların neler olduğuna odaklanmıştır. Özellikle AKP'nin Alevi sorunu konusunda izlediği politikaları ve bu duruma karşı tavrı incelenmiştir. Bu durum incelenirken atılan adımlara karşı bu sorunun neden çözül(e)mediği sorusuna sosyal inşacılık yaklaşımı ve akılcı seçim teorisine başvurularak cevap aranmaya çalışılmıştır.

Genel olarak düşünce ve değerleri ön plana çıkaran sosyal inşacılık yaklaşımı yapı ve aktörün karşılıklı birbirini oluşturduğunu savunmaktadır. Bu birbirini oluşturma süreci dinamik ve değişkendir. Aktörler birbirleriyle ve yapı ile olan ilişkilerini kurallar ve normlar aracılığıyla geliştirmektedirler. Bu etkileşimde anlam paylaşılarak kimlikler oluşmaktadır. Kimlikler verili ve durağan değil, dinamik ve değişkendir. Değişen ve dönüşen kimlikler çıkarları da belirlemektedir. Kimliklere göre çıkarlar değişmekte, hatta yeniden tanımlanabilmektedir.

Sosyal İnşacılık yaklaşımı altında değerlendirildiğinde AKP hükümetleri dönemindeki Alevilik sorunu Türkiye siyasetinin merkezindeki konulardan biridir.

Yapı ve aktörün karşılıklı olarak birbirlerini inşa etme sürecinde AKP hükümetleri siyasal İslam'a yakın unsurların olduğu Sünni muhafazakar ya da evrensel değerlerin ağırlıkta olduğu demokratik muhafazakar kimliği ile Alevilik sorunu konusunda Türkiye siyasetini, Türkiye siyaseti de AKP'nin kimliğini oluşturmuştur. Kurulduğu ilk yıllarda AKP Cumhuriyet döneminin dışlanan ötekisi olarak AB ve değerleriyle barışık muhafazakar demokrat kimliği ile Alevilik sorunu konusunda olumlu gibi gözükken adımlar atmıştır. Fakat Sünni muhafazakar kimliği ile bu sorunu hep çözülmeyen konumda tutmuş ve kendisine oy kazandıracak çıkarlarını bu yönde şekillendirmiştir. AKP'nin iktidarda kalmasını sağlayacak rasyonel davranış Sünni muhafazakar olan kendi seçmen tabanını memnun etmesidir.

Karşılaştırmalı siyaset yaklaşımlarından biri olan akılcı seçim kuramı ise, aktörlerin davranışlarını fayda-maliyet analizi ile hedefleri doğrultusunda kendi çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarma amacı ile yönlendirdiğini savunmaktadır. Kuram rasyonel aktörleri esas almakla birlikte, aktörlerin inançları, duyguları, sezgileri, zihinsel modellerinin belirlediği bir rasyonelliğe ya da irrasyonelliğe sahip olduğu varsayımına dayalıdır. Aktör koşul ve kuralların belirlediği bir ortamda fayda-maliyet hesabı yaparak davranışını belirlemektedir. Kuram bu bağlam içerisinde aktörün maliyeti azaltıcı faydayı artırıcı en rasyonel eylemi gerçekleştireceğini varsaymaktadır.

Bu noktada akılcı seçim kuramı duruma açıklık getirmektedir. Çünkü bir değerlendirme yapıldığında, AKP tarafından bir söylem ritüeli ile karşımıza çıkan Alevilik meselesine AKP'nin yaklaşımı hem olumlu hem de olumsuz taraflar içermektedir. Tam olarak ne yapılmak istendiğinin anlaşılabilmesi ve konunun icraatlar ve söylemlerle çelişmesi hatta söylemlerin kendi içinde çelişkisi bu durumun en iyi haliyle akılcı seçim kuramı çerçevesi ile ele alınması gerektiğini göstermektedir. Burada kuramın da açıkladığı gibi, bireysel ya da kolektif davranışın kar zarar analizi ile devreye girmesi söz konusudur. Çünkü siyasi parti ya da liderler hedeflerine ulaşmak için tıpkı iktisadi aktörler gibi koşulların elverdiği şekilde davranışlarının bir mantığa oturtulmasından ziyade kendi maliyetlerini hesaplayarak karlarını artırmak istemektedirler. Bunun için kendi ideolojik pozisyonlarını seçmenlerinin korkuları üzerine şekillendirerek iktidarda olmak ya da kalmayı

amaçlamaktadırlar. Siyasal güdüler gündelik yaşamla oy kazancını artıracak ‘din’ gibi bir unsur temelinde buluşmakta ve bu söylemlerle tercihler şekillendirilmektedir. Bunun için koşulların ve içinde bulunulan bağlamın önemli olduğu da bir gerçektir.

Uluslararası düzlem bağlamında düşünüldüğünde modernizmin krizi ve postmodernizm ile açıklanabilecek, Türkiye’nin bugünkü siyasal ortamını etkileyen bir koşul silsilesini görmek mümkündür. Modernizm ile kapitalizmin mantığı, dinsel kurumları ve ihtiyaçları da tüketim mantığına tabi kılmış, bu da genel bir eğilim olarak dinselikte artışı doğurmuştur. Postmodernizm olarak adlandırılan süreçte küreselleşen dünyanın en önemli sembolü olarak dinin önemi artmıştır. Din, siyasette maliyeti azaltan faydayı artıran bir araç olarak işletilmektedir. Bir meşruiyet krizini atlatmak için yeniden yükselen bir unsur olarak değil, ama politik çıkarlar için başvurulan bir din olgusuna AKP’nin söylemlerinde de çokça rastlamak mümkündür. Bu nedenle Sosyal İnşacılık Yaklaşımı aktörlerin ülke siyaseti ile oluşturduğu karşılıklı etkileşim sonucunda oluşan kimliğin aidiyeti olarak dinin, çıkarları ve davranışları şekillendirdiğini, akılcı seçim kuramı ise siyasi aktörlerin bir dini toplulukla ilgili hem olumlu gibi gözükken hem de olumsuz söylem ve icraatların aslında bir çelişkidenden ziyade hedefe odaklanmış bir kar-zarar analizi hesap edilerek yapıldığını en iyi şekilde açıklamaktadır.

Bu tezde metodoloji olarak temelde kitaplar, uluslararası ve ulusal süreli yayınlardaki makaleler, Avrupa Komisyonu raporları, Alevilik konusunda çalışmaları olan yazarların gazete makaleleri, AKP liderleri ve milletvekillerinin konuşma ve açıklamaları, gazete haberleri, tezler, çeşitli kanunlar ve AKP iktidarı boyunca iki dönem milletvekilliği yapmış Alevi Milletvekili İbrahim Yiğit ile görüşme gibi birincil ve ikincil kaynaklara atıf yapılmaktadır. Ayrıca Alevilik ile ilgili gazetelerde çıkan haberler tez çalışmasının başlangıcından beri takip edilerek arşivlendirilmiştir. Avrupa Komisyonu Raporları 1998 yılından itibaren incelenerek talepler ve bunların karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Tez için belirlenen ana başlıklar ve bunlarla ilgili olarak oluşturulan sorular bu kaynaklar irdelenerek cevaplanmıştır.

Çalışmanın teorik ve kavramsal çerçeveyi inceleyecek birinci bölümünde Sosyal İnşacılık Yaklaşımı ve akılcı seçim kuramının dayandığı önermeler

açıklanmıştır. İlk olarak Sosyal İnşacılık yaklaşımının ortaya çıkışı ve geçmişi ele alınmıştır. Ardından gerçekliğin sosyal inşası, karşılıklı birbirini oluşturma, kimlik ve çıkar oluşumu olarak kuramın varsayımları açıklanmıştır. Buna göre aktör ve yapı sürekli olarak birbirlerini yeniden inşa etmektedirler. Kimlik ve çıkarların oluşumu yapı ve aktör arasındaki karşılıklı birbirini oluşturdıkları sürece dayalı olarak inşa edilir. Söylem ve politikalar toplumsal inşada ve aktörlerin inşasında araçtır. Karşılıklı etkileşim ile normlar ve kurallar aracılığıyla aktör ve yapı inşa edilir. Bu yolla ortaya çıkan kimlik çıkarı da belirlemektedir. Son olarak da yaklaşımın uluslararası ilişkiler, tarih ve siyaset bilimine katkıları değerlendirilmektedir.

Bu bölümde incelenecek diğer kuram akılcı seçim kuramıdır. Önce kuramın temel noktası olan aktörün rasyonelliği ve irrasyonelliği tartışılarak bu durumun koşullara göre değişebileceği tartışılmış, rasyonel eylemlerin çoğu zaman irrasyonel sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulmuştur. Kuramın en önemli önermesi olan ‘faydayı maksimize etme’nin politika bağlamında durum ve koşullara göre değişebileceği de literatüre göre ve örnekler eşliğinde açıklanmıştır. Kuramın diğer bir unsuru ‘stratejik davranış’ ve etkileşim ile aktörler arasındaki ilişki ve karşılıklı bağımlılığın önemli olduğu vurgulanmıştır. Son olarak kuramın siyaset bilimi ile ilişkisi ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde Alevilik sorununun tarihsel geçmişi ele alınmıştır. Bu kapsamda konu Aleviliğin ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak üç tarihsel dönem temelinde incelenmiştir. Önce Aleviliğin Hz. Ali dönemindeki fikri ayrılıklardan ortaya çıktığına değinilmiş ardından 16. yüzyılda Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında geçen mücadeleye yer verilmiştir. Bu kapsamda Yavuz Sultan Selim döneminde yaşanan Çaldıran Savaşı ve Şeyh Bedrettin, Şah Kulu, Kalender Çelebi ayaklanmalarıyla Alevilerin yaşadığı dışlanma ve baskı gibi olumsuzluklara ve bunların Alevi topluluğu üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Cumhuriyet dönemi ise 1923-1950 arası ve 1950 ‘den günümüze Alevilik sorunu olarak iki başlıkta incelenmiştir. 1923-1950 arası dönemde Aleviliğin bir sorun olageldiği, özellikle 1940’lardan sonra yükselen milliyetçilik dalgası ve 1950’lerde çok partili hayata geçişle bu sorunların arttığına dikkat çekilmiştir. 1950 ‘den günümüze Alevilik

sorunu bölümünde 1960'lı yıllarda yaşanan kentleşmenin Aleviliğe etkisine yer verilmiştir. Ayrıca 1970'li yıllarda gerçekleştirilen Alevi katliamları ve 1980 darbesinin olumsuz etkisine değinilmiştir. 1990'larda yaşanan Sivas, Maraş ve Çorum katliamları ve Gazi Mahallesi olayları ile Alevilik sorununun güvenlik politikası haline getirildiğine dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde öncelikle Türkiye'nin AB adaylığına kabul edildiği 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nin ardından Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel geçmişi incelenmiştir. Bu kapsamda önce Türkiye'nin 2000'lere kadar AB'ye üyelik çabaları ve daha sonra AKP Hükümetleri döneminde üyelik çabaları iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Buna göre 1959 yılında ilk başvuruyla başlayan süreç, 1963 Ankara Antlaşması ile resmi bir çerçeveye oturtulmuştur. Sonrasında 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye aday ülke olarak açıklanmış ve ardından bir dizi anayasal ve yasal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, anayasa değişiklikleri ve 2002-2006 yılları arası uyum paketleri ile yapılan reformlar analiz edilmiştir. 2005 yılında onaylanan Müzakere Çerçeve Belgesi ile başlatılan tarama sürecinde iç hukuka aktarılması gereken fasıllar ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ardından uyum paketleri ile şekillenen Türkiye-AB ilişkileri süreci Kopenhag kriterleri ve bu kriterlerden 'insan hakları ve azınlık hakları' temelinde tartışılmıştır. Bu noktada Alevilik sorununun da bu kriterleri yerine getirmede önemli yer tuttuğuna dikkat çekilmiştir. Ardından, Türkiye'nin AB adaylığı süreci ve bu kapsamda gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmeyen talepler bir tablo eşliğinde sunulmuştur. Sonrasında AB adaylığı sürecinde Türkiye'de Alevilik sorunu, 1998 ile 2014 yılları arasında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporları incelenerek 'Alevi kimliğinin tanınmaması', 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi', 'cemevi sorunu' ve 'diğer konular' olarak dört başlık altında değerlendirilmiştir. Ayrıca tüm bu sorunlara yönelik AKP hükümetlerinin izlediği veya izlemediği politikalar ve aldığı tavırlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Alevilik sorununun çözümlenmek istenmemesini açıklamak amacıyla sosyal inşacılık yaklaşımı ve akılcı seçim kuramına uygun olarak AKP hükümetlerinin bu soruna yaklaşımları analiz edilmiştir. Bu kapsamda önce Türkiye siyasi tarihinin inşa ettiği AKP'nin muhafazakar demokrat kimliği ile

Alevilik sorunu konusunda somut adımlar atmasını, fakat bu sorunun atılan adımlara rağmen çözülememesi AKP'nin Sünni muhafazakar kimliği ile Sosyal İnşacılık yaklaşımı ışığında değerlendirilmiştir. Bu kimlik inşasının çıkarları da şekillendirdiği noktada akılcı seçim kuramı devreye girmiştir. Buna göre AKP hükümetlerinin kendi çıkarları ve amaçlarına ulaşmak için Alevi sorununa fayda-maliyet analizi ile yaklaştıkları incelenmiştir. Bu çerçevede AKP hükümetlerinin bu soruna yaklaşımlarının ideolojileri ve Sünni muhafazakar kimliği ile uyumlu olduğu Türkiye'de siyasal İslam'ın ortaya çıkışı ve yükselişi incelenerek vurgulanmıştır. Sonrasında AKP hükümetlerinin bu konuda attığı olumlu adımların Alevi taleplerini karşılayıp karşılamadığı üzerinde durulmuştur. Bu noktada AB'ye giriş sürecinin önemli aktörlerinden AKP hükümetleri ve liderlerinin Alevilik konusundaki söylemleri sosyal inşacılık ve akılcı seçim kuramı ışığında incelenmiş ve AKP milletvekili İbrahim Yiğit'in bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde AKP hükümetlerinin oy kaygısı ve kendi seçmen tabanını sağlamlaştırma hedefiyle Alevi sorununu çözmek istememesi vurgulanmıştır. Ayrıca AB'nin Türkiye'deki demokratikleşme sürecine ilişkin beklentilerini önce hızlı gerçekleştirilen reformlarla karşılaması sonra ise kısır bir döngüye dönüştürdüğü görülen AKP'nin, tarihsel bir sorun olagelen Alevi sorununa yaklaşımına dikkat çekilmiştir. Bu noktada, AKP'nin demokratikleşme yönünde gerçekleştirilen reformların uygulama zeminini güçlendirecek bir demokrasi anlayışını geliştirmelerinin önemli olduğunun altı çizilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE:

SOSYAL İNŞACILIK VE AKILCI SEÇİM KURAMI

Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin tam üyeliğini sağlamak amacıyla AKP hükümetleri pek çok anayasal değişiklikler yapmışlar ve uyum paketleri hazırlamışlardır. Türkiye'nin demokratikleşmesi yönünde önemli adımları oluşturan bu değişiklikler düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokratik ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği vb. alanları dahil etmiş ve bu konular anayasal güvenceler ile güçlendirilmiştir. Ancak AB'ye tam üye olabilmek için Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi gereken siyasi kriterlerin altında bulunan insan hakları ve azınlıkların korunması konusunun güvence altına alınması üzerinde fazla durulmamıştır.

İlerleme Raporları'nda belirtildiği gibi Alevilik sorunu da siyasi kriterlerin altında bulunan insan hakları ve azınlıkların korunması kapsamında Türkiye'nin çözmesi beklenen sorunlarının başında gelmektedir. Anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri ile yapılan reformlar içerisinde Alevi hakları konusunda fazla bir değişiklik gerçekleştirilmemesi Aleviler açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu konuda Alevi Çalıştayları ve bu çalıştaylarda alınan bazı kararlar olumlu adımlar gibi gözükebilir ama yeterli değildir. Bu olumlu gözükten kararların arasına cemevlerinin ibadethane statüsü kazanması, din dersinin tek bir mezhebin unsurlarının anlatıldığı bir ders olmaktan çıkarılıp, bu derste Alevileri memnun edecek nitelikte Aleviliği içerecek konulara yer verilmesi ya da dersin zorunluluk halinin kaldırılması gibi konular bulunmaktadır. Ancak bu kararlar da görünüşte kalmış ve içerik olarak fazla tatmin edici olmamıştır. Örneğin din derslerinde Aleviliğe dair içeriğe yer verilmiştir, ancak bu içerik Aleviler tarafından yanlış ve yetersiz bulunmuştur. Yine çalıştaylarda talep edilen diğer bir konu, 1993 yılında 33 Alevi yazar, ozan ve düşünürün Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında Sivas'ta yakıldıkları Madımak Oteli'nin müzeye çevrilmesidir. Ancak Alevilerin istekleri yerine getirilmeyip otel

müze yerine bilim ve kültür merkezi haline getirilmiştir. Sonuç olarak bu çalıştaylarda alınan kararlar ve bunlar sonucu izlenen politikalar Alevilerin temel sorunlarını çözmekten uzak kalmıştır. En önemlisi hala Alevi kimliği tanınmamıştır. Zaman zaman AKP yöneticilerinin Aleviler konusunda “Alevilik sorununu çözmek vazifemizdir.” söylemleri havada kalmış bu konuda ciddi bir ilerleme sağlanmamıştır.¹

1998-2014 yılları arası AB Komisyonunun İlerleme Raporları da, Türkiye’de Alevi sorunu konusunda bir ilerleme kaydedilmemesini *Üyelik Kriterleri Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler-İnsan hakları ve azınlıkların korunması Medeni ve Siyasi Haklar bölümünün Din Özgürlüğü* temaları altında dile getirmiştir. Bu çalışma, AKP iktidarı döneminde hızlanan AB sürecinde Alevi sorunu konusunda bazı girişimler yapılmasına rağmen, bu adımların yeterli olmamasının nedenlerini incelemektedir. Tezin amacı tüm bu olumlu gibi gözükten adımlara rağmen Alevi sorunun çözülmemesi konusuna cevap aramaktadır. Bu soruyu cevaplayabilmek için çalışma uluslararası ilişkiler yaklaşımlarından sosyal inşacılık (social constructivism) ve hem uluslararası ilişkiler hem de karşılaştırmalı siyaset (comparative politics) yaklaşımlarından olan akılcı seçim kuramına (rational choice) başvuracaktır. Diğer bir ifade ile Alevi sorunu konusunda fazla bir ilerleme kaydedilmemesi konusu sosyal inşacılık ve akılcı seçim kuramları ile analiz edilecektir.

Sosyal inşacılık, aktörlerin (devlet veya hükümet veya başka bir siyasi kurum) davranışlarını ve izledikleri politikaları etkileyen etkenlerin sadece anarşi ve güç olmadığını, kimlik, değerler, algılar gibi diğer değişkenlerin de devlet politikalarını etkilemede önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Bu değişkenler sosyal yapıyı, sosyal yapıda aktörü karşılıklı olarak inşa etmektedir. Kimlik ve çıkarlar da bu süreçte inşa edilmektedir. Aktörlerin davranışları da bilgi ve düşüncelerden kurulu anlam temelinde şekillenmektedir. Devletler veya hükümet, politikalarını öteki devlet ya da hükümetler üzerinden belirlemekte ve tanımlamaktadır. Bu tanımlamayla aktörler kimliklerini de ifade etmekte ve bu yolla

---

¹ **Yeniğün**, “Alevilerin sorununu çözmek vazifemizdir”, 23.06.2013, <http://www.yozgatyenigun.com/m/siyaset/alevilerin-sorununu-cozmek-vazifemizdir-h3083.html>, (22.06.2015).

çıkarlarını belirlemektedir. Bu çalışmada sosyal inşacılık AKP'nin geçmişi, dini muhafazakarlığı ve Sünni İslam'ı benimsemesi ve bu açıdan Alevi sorununa yeteri kadar ilgi göstermemesi konusuna açıklık getirmesi açısından ele alınacaktır.

Karşılaştırmalı siyaset yaklaşımlarından biri olan akılcı seçim kuramı ise aktörün karşısındaki alternatifler arasından kendi menfaatini maksimize edecek alternatifi seçmesi üzerine odaklanmıştır. Akılcı seçim kuramında akılcı seçimi uygulayanlar yani rasyonel kararlara varanlar matematiksel bir hesaplama ile kendi çıkarlarını en iyi temsil edecek alternatifte yönelmektedirler. Bu çalışmada da AB' ye giriş sürecinde AKP'nin demokratikleşme yönünde pek çok kararlar almasına rağmen Alevi sorunu konusunda söylem bazında bazı girişimlerde bulunuyor gibi gözükmele birlikte fazla bir ilerleme kaydetmemesi akılcı seçim kuramı ile açıklanacaktır. Sosyal inşacılığın belirttiği gibi aslında kendi ideolojik kökeni ve de seçmen kökeni Sünni İslam bir toplumdaki oluşmuş AKP'nin rasyonel bir karar alabilmesi için bu konuda çok fazla bir ilerleme kaydetmemesi gerekmektedir yoksa kendi Sünni Müslüman kesiminin oylarını da kaybedebilecektir. Ancak genelde sol partilere oy veren Alevi kesimin de oylarını alabilmek için o gruba da hoş görünmesi ve Alevilerin özgürleştirilmesi konusunda bir takım girişimlerde bulunuyor gibi gözükmesi gerekmektedir.

Aslında burada her iki kuramda birbirini tamamlamaktadır. Sosyal inşacılık AKP'nin geçmişini açıklarken akılcı seçim kuramı da bu geçmişle ve kimlikle ilişkili olarak şu anda verdiği kararların rasyonelliğini açıklamaktadır. Önümüzdeki bölümlerde her iki yaklaşım detaylı bir şekilde incelenecektir. İlk bölümde sosyal inşacılığın geçmişi, ortaya çıkışı ve varsayımları ele alınacaktır. Ardından gerçekliğin sosyal inşası, karşılıklı birbirini oluşturma, kimlik ve çıkar oluşumu olarak kuramın varsayımları açıklanacaktır. İkinci bölüm ise akılcı seçim kuramının tarihi, ortaya çıkışı ile birlikte ele alacak, ardından bireyin rasyonelliği ve irrasyonelliği tartışmasına bakacaktır. Sonrasında aktörün davranışlarını etkileyen koşullar ve stratejik davranış ile kuramın denge varsayımına değinilecektir. Son olarak kuramın yeterliliği tartışılacak ve ardından siyaset ile ilişkisi ortaya konacaktır.

I. SOSYAL İNŞACILIK YAKLAŞIMI

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle uluslararası ortamda koşullar değişmiş ve mevcut uluslararası ilişkileri teorileri yeni gelişmeleri açıklamakta yetersiz hale gelmiştir. Bu yeni düzende etnik-dinsel kimlik, kültür ve normlar gibi unsurlar ön plana çıkmıştır. Uluslararası çatışmalarda eksen kayması yaşanmış, etnik-dinsel temelde yaşanan çatışmaların yorumlanması konusunda mevcut kuramlar fazla başarılı olamamıştır. Sosyal, siyasal ve ekonomik şartlardaki farklılık yeni kuramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sosyal İnşacılık yaklaşımı da aslında 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan bu arayışlardan biri olup, disiplin içinde yerini almıştır.² Geleneksel yaklaşımlar pozitivist ve politik sosyal hayatta kanun gibi sınırlar çizen araştırmalara bağlı kalmışken, sosyal inşacılar post-pozitivist epistemolojiyi (bir şeyi nasıl bilebiliriz?) savunmuşlardır.³ Kuramın sosyal inşacılık adını almasının nedeni, dünya siyasetinin sosyal olarak yapılandırıldığı görüşüdür.⁴ Ayrıca siyasetin bir inşaat süreci olarak görülmesidir. Uluslararası ilişkilerin realizm, neorealizm, liberalizm ve neoliberalizm gibi geleneksel kuramlarının küresel sistemi açıklayamaz duruma gelmesi sosyal inşacılığın önemini artmasına sebep olmuştur. Uluslararası ya da ulusal siyasette aktörlerin davranışlarını tek belirleyen etmenin çıkarlar olduğunu düşünmek sonuçları öngörülebilir olmaktan uzaklaştırmıştır. Bunun için çıkarların, faydaların nasıl şekillendiğini bilmek gerekmiştir.

Sosyal inşacılık yaklaşımı da bu sorulara yani çıkarların ve faydaların nasıl şekillendiği sorularına yanıt bulmaya çalışmıştır. Buna göre, aktörlerin birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkileri kimliklerini inşa etmekte ve bu kimlikler de çıkarların oluşumuna etki etmektedir. Bu yaklaşıma göre siyaset aktörlerin paylaşılan bilgileri, değerleri, normları tarafından şekillendirilmektedir. Sosyal inşacılığa göre tarihsel geçmiş, tarihte yaşananlar, kimlik (din veya milliyet ya da birey kendini nasıl

---

² Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/6-Kaya-Sezgin.pdf>, (14.07.2014), s. 85.

³ Thomas Risse, "Social Constructivism and European Integration", **European Integration Theory**, (Ed. Antje Wiener and Thomas Diez), Oxford University Press, 2009, s. 145.

⁴ Richard Price, Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism," **European Journal of International Relations**, Cilt: 4, Sayı: 3, 1998, s. 266.

tanımlıyorsa), fikri yapı ve algı (olayları algılama) aktörleri, aktörlerin davranışlarını, çıkarlarını ve ilgilerini yönlendirir. Fikri yapılar ve aktörler bir diğ erinden oluşmakta ve bir diğ erini belirlemektedir yani aralarında etkileşim vardır. Bu etkileşim de aktörlerin tutumunu belirlemektedir.⁵ Bu öncüllerle şekillenen yaklaşım siyasal aktörlerin davranışlarını da açıklanabilir kılmıştır.

Sosyal inşacılığ ı literatüre tanıtan ve sert inşacı olarak tanımlanan Nicholas Onuf, diğ er yanda da inşacılığ ı günümüz Uluslararası İlişkiler alanında “üzerinde en fazla tartışılan yaklaşım” konumuna getiren ve ılımlı inşacı olarak tanımlanan Alexander Wendt olmuştur.⁶ Onuf aktör (agent) ve yapı (structure) arasındaki ilişkiyi sosyal etkileşim ile açıklamaktadır. Bunu yaparken söylemlerin inşa sürecindeki etkisinin önemini vurgulamıştır. Maddi faktörlerin yanı sıra, en az onlar kadar önemli gördüğü normatif faktörlere de vurgu yapan Wendt ise, siyasal eylemlere yön verdiğ ine inandığı “kimliğı ” ön plana çekmiştir.⁷ Bu teorisyenlerle birlikte kuram farklı boyutlarda tartışılarak büyük gelişme göstermiş, kuramın varsayımları gerçekliğ in sosyal inşası, aktör-yapı ilişkisi, karşılıklı etkileşim, söylem, kimlik ve kimliğ in çıkarların oluşumundaki rolü etrafında şekillenmiştir.

A. Sosyal İnşacılık Yaklaşımının Varsayımları

Aslında sosyal inşacılık bir kuram değildir, bize uluslararası ilişkiler konusunda bilgi vermez. Sosyal inşacılık daha çok bildiğimiz dünyanın, yaşamın sosyal olarak nasıl inşa edildiğini anlatır. Herhangi bir politikanın veya olayın sosyal olarak inşası demek onun toplumdaki bireyler tarafından değerlerinin, anlamının veya varlığ ının yaratılması demektir. Aslında bireyler ve gruplar kurumlara, kavramlara anlam yüklemektedir. Örneğ in “ırk” kavramı objektif bir veri değildir, toplum tarafından yaratılmış bir kavramdır ve zaman iç ersinde anlamı değ işmektedir. 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde İrlandalı göçmenler siyah yani

---

⁵ Zafer Akbaş ve Zeynep Arslan Düzgün, “Libya’ daki Arap Baharı’ na yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2012, s.60.

⁶ Fulya Ereker, ““Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 9, Sayı: 36, 2013, s.58.

⁷ Helin Sarı Ertem, “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist bir Yaklaşım: ‘Kimliğ in Güvenliğı ’ ve ‘Güvenliğ in Kimliğı ’”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:16, 2012, s. 183.

öteki, farklı ırk olarak kabul edilirken, İrlandalı göçmenlerle toplumum diğer kesimlerinin ilişkilerinin gelişmesi ile İrlanda ırkı nosyonu değişmiş ve İrlandalılar beyaz olmuştur.⁸

Sonuç olarak sosyal inşacılar grubumuz ve içinde bulunduğumuz toplumsal aidiyetimizin (kendimizi nasıl tanımladığımız) ne bildiğimizi şekillendirdiğini iddia ederler. Ayrıca bu bildiğimiz bilginin zaman içerisinde değişebileceğini de kabul ederler. Uluslararası ilişkilerin geleneksel teorileri uluslararası sistemde gerçeğin anarşi, karmaşık bağımlılık (complex interdependence), kapitalizm veya ataerkillik ile karakterize edildiğini varsaymaktadırlar. Oysa sosyal inşacılar bu gerçeğin sosyal olarak nasıl oluşturulduğunu ve benzer gerçeklerin farklı devletler, gruplar veya bireyler tarafından sahip oldukları karmaşık toplumsal ilişkilerinden dolayı bir şekilde oluşturulacaklarını belirtmektedirler. Uluslararası ilişkiler çalışmalarına sosyal teori uygulama suretiyle sosyal inşacılık sayesinde uluslararası kuramların, değerlerin ve kimliklerin nasıl insanlar tarafından yaratıldığını ve de zaman içerisinde nasıl insanlar tarafından değiştirildiğini görmüş oluruz. Örneğin anarşi kendi kendine doğrudan bir güvenlik sorununa dönüşmez, onun güvenlik sorununa dönüşmesi devletlerin birbirleri ile etkileşimleri sonucu anarşiyi nasıl tanımladıkları ile bağlantılıdır.⁹

Uluslararası sistemde Soğuk Savaş'tan sonra oluşan yeni paradigma kültür, kimlik ve normlardan örülü bir atmosfer üzerinde şekillenmiştir. Bu ortam sosyal inşacılık kuramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bağlamın sunduğu öncüller kuramın varsayımlarını da geliştirmiştir. Kendisinden önceki kuramlara da bakıldığında bu teorilerin ortak noktasının 'çıkar' kavramı olduğu görülmektedir. Sosyal İnşacılık buna ek olarak, çıkarları şekillendiren unsurları ön plana çıkararak aktör davranışlarına açıklık getirmiştir.

Sosyal inşacılığın belirli varsayımları vardır. İlk olarak uluslararası ilişkileri anlamak için fikirlerin, bireylerin kimliklerinin ve devletlerin önemli olduğunu vurgular. İkinci olarak bu fikirlerin, inançların ve kimliklerin kendi grup tanımlamalarına ya da aidiyetlerine göre sosyal bir şekilde oluştuğunu belirtir.

---

⁸ Kelly Kate Pease, **International Organizations**, Pearson, Longman, Fifth Edition, Boston,2012, s. 106.

⁹ Pease, 106.

Üçüncü olarak da uluslararası ilişkileri anlamak için sosyal faktörlerin materyal faktörlerden önemli olduğunu bildirir. Sosyal ilişkilerin bizim askeri güç ve ekonomik zenginlik gibi kavramları nasıl anlamamız ve değerlendirmemiz gerektiğini sağladığını belirtir. Dördüncü olarak ülkeler ve ülke dışı diğer aktörler arasındaki işbirliği ve çatışmanın aslında aktörler arası subjektif ilişkilerin sonucu olduğunu varsayar. Aktörlerin birbirleri hakkındaki görüşleri ve algılarının aralarındaki ilişkileri etkilediğini bildirir. Beşinci ve son olarak da sosyal inşacılık yaklaşımı değişimi açıklamaya odaklanmış ve uluslararası ilişkileri açıklamaya yarayan ana kavramların nasıl zaman içerisinde değiştiğine vurgu yapmıştır.¹⁰

Burada üzerinde durulan en önemli varsayım bireylerin kimlikleri ve devletler ve de fikirlerin, inançların içinde buldukları grup ile tanımlanmalarınıdır, diğer bir ifade ile gerçekliğin inşasıdır. Gerçekliğin sosyal inşası, söylemlerle oluşturulan kimlik ve kimliğin çıkarları şekillendirmesidir. Diğer önemli bir varsayım ise aktörler arası subjektif ilişkilerdir, yani karşılıklı etkileşimdir. Aktörler, devletler arasındaki ilişkileri yani aralarındaki işbirliklerini ya da çatışmaları birbirleri hakkındaki görüşleri ve algıları şekillendirmektedir.

1. Gerçekliğin Sosyal İnşası

Var olan durumu hem açıklamak hem de problemleri aşmak için geliştirilen bir yaklaşım olarak sosyal inşacılık, gerçeklik üzerinde durmaktadır. Bu anlamda gerçekliğin sosyal ontolojisine dayanmaktadır. Yaklaşımın temelini oluşturan aktör-yapı tartışmaları ontolojik bir bakış açısı gerektirmektedir. Bu bakış açısına göre, gerçekliğin öznel arası boyutu, aktör- yapı ikilisinin karşılıklı bir şekilde geliştiği vurgusu ve düşünsel yapının inşa edici yönü önem taşımaktadır. Sosyal yapılar nasıl ontolojik olarak yapanların kendi kendilerini anlamlandırmalarına ve pratiklerine bağlıysa ve dolayısıyla bunlar tarafından yapılandırılıyorsa, bu yapanların nedensel güçleri ve çıkarları da yapılar tarafından oluşturulmakta ve dolayısıyla açıklanmaktadır.¹¹ İnsan sosyal çevresinden ve topluca paylaşılan anlamlar

---

¹⁰ Pease, 107.

¹¹ Alexander E. Wendt, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 6, Sayı: 23, 2009, s. 29.

sisteminden bağımsız var olamaz. Bu çerçevede insanoğlu günlük uygulamalarıyla sosyal yapıyı, kültürü yeniden yaratır ve değiştirir. Berger ve Luckman'ın gerçekliğin sosyal inşası (social construction of reality) olarak adlandırdığı süreç, sosyal gerçekliğin insanlar tarafından günlük pratikleriyle inşa edilmektedir.¹² Yapı sadece maddi unsurlardan değil; sürekli birbiri ile bağlantılı ve etkileşimli ortak bilgi, beklenti, anlayış, maddi kaynaklar ve kurallardan oluşmaktadır.¹³ Gerçekliğin ontolojik açıdan ele alınması, onun anlamlandırılmasıyla yakından ilişkilidir.

Gerçekliğin sosyal inşası sosyal inşacılık yaklaşımının temel argümanı olmakla birlikte inşa sürecinin nasıl gerçekleştiği de önemlidir. Kurama göre, yapı ve aktör karşılıklı biçimde birbirlerini oluştururlar. Aktör sadece sosyal çevreyi inşa etmez, sosyal çevreden taşıdığı değerler de aktör davranışını şekillendirir. Aktörler birbirleriyle ve yapı ile olan ilişkilerini kurallar ve normlar aracılığıyla geliştirmektedirler. Aksi takdirde bu ilişki anlamdan yoksun olacaktır.¹⁴ Aktörler ve yapılar, aslında aktif ve sürekli bir biçimde birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden ve değiştiren unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Buna göre kurallar, aktörleri ve yapıları ortak bir inşa sürecinde birbirine bağlamaktadır.¹⁵

Bu noktada toplumsal nitelik kazanmış düşüncelerin inşa edici yönü önemli bir unsurdur. Uluslararası ilişkilerde meydana gelen değişim ve dönüşümler bu sarmal etrafında gelişmektedir. Yaklaşım ve kuramlar ya da kavramlar önce uluslararası ilişkileri sonra da ulusal siyasa yapımını etkilemektedir. Ortaya atılan düşünsel yapı gerçeği ve bilgiyi inşa ederek aktör- yapı ilişkisini de etkilemektedir.

2. Söylem ve Kimlik

Sosyal İnşacılık yaklaşımı içinde bulunan sosyal yapı ile oluşan kimliğin çıkarları belirlediğini öne sunmaktadır. Aktörlerin çıkarları ve tercihleri bu yapıya, bu yapıdaki normlara ve hangi yapının parçasıysalar o yapının özelliklerine göre

---

¹² Risse, s.145.

¹³ Yücel Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Constructivist Approach**, Routledge Publishing, New York & London, 2003, s. 17.

¹⁴ Bozdağlıoğlu, s. 16.

¹⁵ Kaya, s. 99.

değişim gösterebilmektedir. Yapı süreçten hariç var olmaz ve nedensel güçleri yoktur.¹⁶ Bu noktada kimlik ve çıkarların oluşumu yapı ve aktör arasındaki karşılıklı birbirini oluşturdukları sürece dayandırılmaktadır. Aktör de yapının bir parçasıdır.

Aktörler kolektif anlamları paylaşarak kimlikler kazanırlar. Her kimlik aktörün kendini ve birbirlerini tanımladıkları sosyal bir tanımlamadır ve bu kimlikler sosyal dünyanın yapısını oluşturur.¹⁷ Bu noktada inşacı yaklaşım, daha pasif/dışsal (exogenous) bir akılcı-davranışsal görüşün aksine, ortak şekilde kimliklerin ve çıkarların etkileşimin etkin/içsel (endogenous) bir parçası olduğu bilişsel ve özneler arası bir süreç anlayışı sunmaktadır.¹⁸ Kimlikler verili değil, diğerleri olan ilişkinin doğasına bağlı olarak iletişim esnasında ‘kendi’ ve ‘öteki’ tekrar tekrar inşa edilir. Sosyal kimlikler ‘kendi’ kavramından çıkararak ‘biz’ e dönüşür.¹⁹

Norm, kurum ve kurallar aktörlerin kimliklerini ve dolayısıyla çıkarlarını şekillendirmektedir. Kimlik kavramı çevresel yapı ve çıkarlar arasında bir bağlantı kurmaktadır.²⁰ Kimlikler aktörlerin çıkarlarını belirlemektedir.²¹ Öteki nitelendirmesi olmadan çıkarlar da belirlenemeyecektir. ‘Ben’ ve ‘öteki’nin kendilerini sürekli yeniden ürettiği etkileşim sürecinde çıkarlar belirlenmektedir.²² Çıkar ve kimlikler karşılıklı interaktif bir süreçte özneler arası olarak oluşur ve özneler arası bağlam da bir sosyal yapıdır. Aktörlerin kendilerini öteki üzerinden tanımladığı bir biçime bağlıdır.²³

Bir parçası olduğunuz yapı ve onu oluşturan kurallar kim olduğumuzu, ötekilerden farkımızın ne olduğunu ortaya koymaktadır. Kendimizi nasıl tanımladığımız ‘öteki’ nin dikkate alınmasıdır. Bu ‘öteki’ zamana, bağlama ve koşullara göre değişmektedir. Bu da bizi ‘çıkar’ kavramına götürmektedir. Çıkar, ‘öteki’ üzerinden kendi tanımını yaparak söylemlerle edinilmektedir. Retorik stratejik uygulamalar, söylemler daha çok diyalog, tartışma ve ikna ile çıkar algılarını

---

¹⁶ Alexander E. Wendt, “Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013, s.7.

¹⁷ Wendt, Güç Politikalarının Sosyal İnşası, s. 10.

¹⁸ Wendt, Güç Politikalarının Sosyal İnşası, s. 6.

¹⁹ Bozdağlıoğlu, s. 20.

²⁰ Bozdağlıoğlu, s.18.

²¹ Bozdağlıoğlu, s.19.

²² Hakkı Büyükbaş, “Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, s. 249.

²³ Bozdağlıoğlu, s. 20.

değiştirmeyi amaçlar. Retorik manipüle edilen ortak anlamlarla sosyal dünya inşa edilir.²⁴ Söylem kurallar, kurumlar ve politikalar toplumsal inşa ve aktörlerin inşasında araçtır. Sosyal yapı ve gerçeklik söylemsel olarak yapılandırılabilir.

1980'lerden sonra oluşan uluslararası ve ulusal siyasal sistemler mevcut kuramlarla açıklanamaz hale gelmiştir. Soğuk Savaş sonrasında 'yeni dünya düzeni' ile kültür, kimlik gibi değerler ön plana çıkmıştır. Bu durum Sosyal İnşacılık yaklaşımının oluşumuna bir zemin hazırlamıştır. Yaklaşımın temel argümanı 'gerçekliğin sosyal inşası'dır. Buna göre aktör ve yapı karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmaktadırlar. Bu ilişki sırasında kurallar, normlar zemininde bazen söylemler aracılığı ile kimlik oluşturulur. Oluş(turul)an kimlik çıkarları da belirlemektedir.

B. Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Biliminde Sosyal İnşacılık

Sosyal inşacılığın ortaya çıkması uluslararası ilişkiler teorisinin gelişimi ve analizine önemli etkilerde bulunmuştur. Sosyal inşacı kuramcılar sayesinde sosyal, tarihsel ve normatif çalışmalar tekrar sahneye çıkmıştır. 1980'lerin sonlarına kadar materyalist kuramsal çerçeveler toplumsal analizleri engellemiştir. Bu materyalist kuramlar hayatta kalma amaçlı güç dengesi yarışı üzerinde durmuşlardır. Materyalizm paylaşılan fikirlerin, normların ve değerlerin nedensel önemini kabul etmemiş, toplum kimliğini ve çıkarları ile özelliklerini dikkate almamışlardır. Sosyal inşacılar değerlerin ve uygulamaların sahası olarak sosyalliği getirerek, bireysel kimlikleri ve çıkarları bu alana sokarak uluslararası ilişkiler disiplinine sosyolojik araştırma ve sorgulamayı geri getirmiştir. Sosyal inşacılar hem uluslararası toplumun hem de dünya toplumunun analizine yeni bir kavramsal açıklık ve kuramsal kapsamlılık getirmiştir.²⁵

Ayrıca sosyal inşacılar uluslararası tarihe karşı ilginin canlanmasını sağlamışlardır. Tarihte alınan derslerin, zengin deneyimlerin bugünü anlamamız için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Kültür, kimlik ve çıkarların özellikleri tarih ve dünya politikası çalışma alanlarını genişletmiştir. Sosyal inşacılar tarihi tekrar

---

²⁴ Bozdağlıoğlu, s. 22.

²⁵ Christian Reus-Smit, "Constructivism", **Theories of International Relations**, (Ed. Scott Burchill et al.), Palgrave, MacMillan, New York, 2005, s. 205-206.

okumayı denemişlerdir. Askeri güç ya da zenginlik gibi materyal hesaplamalar uluslararası alandaki siyasi kararların arkasında görülmekle birlikte aslında fikri faktörler uluslararası politikayı şekillendirmektedir. Uluslararası normlar gelişmekte, fikirler ve değerler siyasi faaliyetleri şekillendirmektedir.²⁶

Sosyal inşacılığın en fazla yararlandığı alanlardan biri dış politika analizidir. İçinde dini ve milliyetçiliği barındıran kimlik, kamuoyu, o ülkenin tarihte yaşadıkları o ülkenin, devletin, hükümetin dış politikasını etkileyebilmektedir. Türkiye'nin son yıllarda aldığı pek çok dış politika kararında din, İslam önemli bir rol oynamıştır. AKP hükümetlerinin Filistin İsrail çatışmalarında izlediği dış politika, Mısır'daki Arap Baharı'nda Müslüman Kardeşlerin liderliğini desteklemesinde din önemli rol oynamıştır. 1990'larda Türkiye'nin Orta Asya ülkelerine yönelik izlediği dış politikada milliyetçilik etkili olmuştur. Kamuoyu yani vatandaşların bir dış politika konusuna yönelik tutumları bu kararların alınmasında etkili olabilmektedir. Türkiye'de 1970'lerin sağ ve sol çatışmalarında Amerikan karşıtı kamuoyu Türk dış politikası kararlarında etkisini göstermiştir. Yine tarihsel geçmiş bir ülkenin geçmişte yaşadıkları günümüzdeki dış politikasını şekillendirebilmektedir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı dönemde imzalanan ve bugünkü Türkiye'yi parçalara bölen Sevr Anlaşması bir paranoyaya dönüşmüş ve günümüzde vatanın bölünmez bütünlüğü argümanında hem dış hem de iç politikayı etkiler olmuştur.²⁷

Her ne kadar sosyal inşacılık ülkelerin başka ülkelerle ilişkilerini inceleyen bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak geliştirilmişse de aynı şekilde siyaset biliminde yani bir ülkenin iç politikasındaki kararları analiz etmekte de yardımcı olabilebilmektedir. Dış politikada olduğu gibi iç politika kararlarında da kimlik, yani din veya milliyetçilik, tarihsel geçmiş ve kamuoyunun etkisi görülmektedir. Bu çalışma da AKP hükümetlerinin Alevi sorununu ele alışında izlediği politikalarda bu faktörlerin etkisini inceleyecektir.

---

²⁶ Reus-Smit, ss, 206-207.

²⁷ Sevr Anlaşmasının Türk iç ve dış politikasına etkisinin detaylı bir analizi için Dietrich Jung, "Sevres Syndrome: Turkish Policy and its Historical Legacies," **American Diplomacy**, 2003, http://www.unc.edu/depts/diplomat/archives_roll/2003_07-09/jung_sevres/jung_sevres.html, (20.06.2015).

II. AKILCI SEÇİM KURAMI

Karşılaştırmalı siyaset ülkelerin ve insanların fiziksel güvenliği, ekonomik olarak güçlü olup olmadığı ve çatışmalarla nasıl baş edebildiği konuları gibi siyasi gerçekleri incelemektedir. Hükümetlerin işleyiş şekillerine bakmakta ve siyasette davranış şekillerinin nedenlerini anlamaya çalışmaktadır. Tüm bunları karşılaştırmalı siyaset üç araştırma yöntemini kullanarak yapmaktadır. Bu incelemelerde ya yapısal analiz (structural analysis) ya da kültürel yaklaşımlar (cultural approaches) ya da akılcı seçim kuramı (rational choice theory) ile konulara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Yapısal analiz yapıların olayları ve sonuçları etkilediğini savunurken, kültürel yaklaşımlar olayları kültürel açıdan açıklamaya çalışmaktadır. Akılcı seçim kuramı ise yukarıda açıklandığı gibi aktörün seçebileceği alternatifler arasından kendi çıkarlarını en çok yükseltecek olanı seçeceği argümanı ile siyasi olayları ve gelişmeleri açıklamaktadır.

İlk anlamı hesap olan “rasyo” önce 19. yüzyılın ikinci yarısında daha sonra 20. yüzyılda rasyonaliteye oradan da iktisadi rasyonaliteye; mutluluğun elde edilen fayda ile özdeşleştirilmesinden, faydanın Bentham'la hesaplanabilir olduğu tezine giden süreç ile de ekonomi politiğin bilim olma niteliğini kazandığı süreçle bütünleşmiştir.²⁸ Daha sonra kavram toplumsal davranışları açıklamak için de kullanılmıştır. Kuramın iktisat üzerinden devşirildiği ve siyaset biliminde, özel olarak siyasi tercihlerin şekillenmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.²⁹ Siyaset ile buluşması ilk kez Knut Wicksell, makale ve kitaplarında ekonomi alanında çalışan teorisyenlere, politik karar alma yapısını ve politik süreci incelemeleri ve bu şekilde politikacılara yardımcı olmaları önerisini dile getirdiğinde ortaya çıkmıştır.³⁰ Sonraları siyaset teorisi ve Amerikan siyasetini de aşip önce uluslararası ilişkiler son olarak da karşılaştırmalı siyasetin konusu olmuştur.³¹ Karşılaştırmalı siyaset bakımından akılcılık ilkesinin kabul edilmesi, kültürel farklar veya özel şartlar ne

²⁸ Metin Sarfati, “Rasyonalite ve Neoklasik Kuram”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 16, Sayı: 57, 2005, s.126.

²⁹ Şenol Baştürk, “Rasyonel Tercih Sosyolojisi Bağlamında James S. Coleman’ın Sosyal Sermaye Kavramı: Eğitime Katılma Yönünde Tartışmalar”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 45, 2012, s.76.

³⁰ Yurdağül Adanalı, **Kamu Tercih Teorisi Bağlamında Kültür ve Kültürel Haklar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s.3.

³¹ Donald P. Green ve Ian Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, Yale University Press, New Haven, 1995, s.2.

olursa olsun, aktörlerin kendi çıkarına en uygun şekilde davranacağını varsayarak farklı bağlamlardaki aktörleri ve kurumları karşılaştırabilme olanağı sunmuştur.³²

Rasyonel modelin temelinde yatan düşünce kişilerin rasyonel bir aktör olarak davrandıkları, kişisel refahları ve kişisel çıkarlarının maksimizasyonu için hareket ettikleridir.³³ Akılcı seçim kuramı gittikçe artan bireysel eylem ve etkileşimin realistik psikolojisine dayanmaktadır. Ayrıca koşulları, sınırlılıkları tanımlayan ve insan davranışlarını açıklayan bir kurumsal çerçeve aynı zamanda bireysel seçimlerin toplamının güçlü bir modelidir.³⁴ Akılcı seçim kuramı üç önermeden oluşur: birinci olarak insan davranışının amaca yönelik olduğunu ve seçimlerin bireyin aktörün hedefleri ile ilgili olduğunu gösteren seçim önermesi, ikinci olarak amaca ulaşmanın fırsat ve sınırlılıklara bağlı olduğunu gösteren fayda ve maliyet önermesi ve üçüncü olarak örneğin bir aktivistin kendisi bir toplumsal hareketi örgütlemeye karar vermesi durumunda bunun için harcayacağı zamanı da hesaplaması gereken fayda maksimizasyonu önermesidir.³⁵

Kuramın temelini oluşturan bireyin karar ve davranışın öznesi olması onu titiz bir şekilde incelemeyi gerektirmektedir. Bu konudaki tartışmalardan birisi de rasyonalite tartışmasıdır.

A. Akılcı Seçim Kuramında Birey Rasyonelliği ve İrrasyonelliği

Akılcı seçim modelleri kendi belirledikleri amaçları elde etmek için sınırlı koşullar altında tercihte bulunan, diğerlerinin olası davranışlarını değerlendirmelerine dayanan kararları olan kişisel sonuçlarının başkalarının ne yaptığına bağlı olan stratejik ve rasyonel bireyleri esas alırlar.

---

³² Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin, "Akılcı Seçim Teorileri ve Yeni Kurumsalcılık", **Karşılaştırmalı Siyaset**, (Ed. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.17.

³³ Metehan Temizel, **Türkiye'de Seçmen Davranışlarında Sosyo-psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012, s.36.

³⁴ Margaret Levi, "A model, a method, and a map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis", **Comparative politics: Rationality, Culture, and Structure**, Cambridge University Press, New York, 1997, s.35.

³⁵ Karl-Dieter Opp, "Rational Choice Theory and Social Movements", **The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements**, Cilt: 3, 2013, s.3.

Yaklaşımın odak noktası bireysel tercihlerin toplamına dayanır.³⁶ Bu bireyler çıkarlarını maksimize eden rasyonel bireylerdir. Akılcı seçim modeli, genel olarak toplumsal grupların davranışlarından ve sosyalleşmeden ziyade bireye dikkat çeker.³⁷ Bu kuramın analizinde aktörler belirsizlik durumlarındaki rasyonel kararları veren rasyonel aktörlerdir.³⁸ Bireyler bütün fırsat ve sınırlılıkları göz önünde bulundurarak en iyi alternatifi seçerek tercihlerini gerçekleştirmeye ve faydayı maksimize etmeye çalışan karar alıcılardır.³⁹ Siyaset ve ekonomi bilimcilerden, politikacılara yönelik sürekli yinelenen tavsiyeler yerine politik yapıyı ve davranışları analiz etmek üzere bir takım varsayımlarda bulunmaları istediğinde bu varsayımlardan ilki ve belki de en önemlisi insanların rasyonel olduğu görüşü olmuştur.⁴⁰ Fakat rasyonel bireylerin toplam kararı rasyonel olmayan kolektif seçimler de üretebilmektedir.⁴¹ Kuramdaki çıkarlarını maksimize etme insan seçimleri davranışlarının evrensel bir kalıbı değildir. Çünkü insanlar sadece çıkarları için değil sosyal normların gerektirdiği biçimde seçimde bulunurlar.⁴² İktisat biliminde rasyonel kabul edilen birey toplumsal davranışlar söz konusu olduğunda rasyonel olmaktan uzaklaşmıştır. Bu durumda bireyin rasyonel olduğu varsayımı tehlikeye girmektedir.

Karşılaştırmalı analizdeki rasyonellik varsayımı bireylerin kendi tercihleriyle tutarlı bir davranış tarzı gösterdiği oldukça zayıf bir değişkendir.⁴³ Akılcı Seçim yaklaşımın öncüleri, Daniel Kahneman ve Amos Tversky belirsizlik ortamında karar alan bireylerin davranışlarını incelemiş ve insanların, riskten kaçınma eğilimlerinin kazanma isteklerine galip geldiğini ve her zaman rasyonel davranışlar sergileyemediklerini ileri sürmüşlerdir.⁴⁴ Douglass North'da *Institutions, Institutional Change and Economic Performance (Kurumlar, Kurumsal Değişiklik ve*

---

³⁶ Levi, s.23

³⁷ Adanalı, s.36.

³⁸ Levi, s.23.

³⁹ Valeska Korff, Mimi Zou, Tom Zwart, Rafael Witte, "Rational Choice Theory and Human Rights", **The Handbook of Sociology and Human Rights**, (Eds. Brunnsma, D., K. Smith, and B. Gran), Paradigm Publishers, USA, 2013, s.3.

⁴⁰ Adanalı, s.3.

⁴¹ Levi, s.22.

⁴² Laszlo Zsolnai, "Rational Choice and Diversity of Choices", **Journal of Socio-Economics**, Cilt: 27, Sayı:5, 1998, s.614.

⁴³ Levi, s.24.

⁴⁴ Fatih Şentürk ve Hakkı Fındık, "Rasyonel Karar Alan Ekonomik Birimin Risk Altında Verdiği Kararlara Davranışsal Yaklaşım: Kahneman-Tversky Beklenti Teorisi Perspektifinden Eleştirel Bir Bakış", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 42, 2014, s.127.

Ekonomik Performans) adlı eserinde bireylerin çıkarlarını maximize edecek seçimler yapmadığını, kültürel etkiler ve yol bağımlılığı gibi değişkenlerin de önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴⁵ İnsan davranışlarının subjektif bir içeriği de mevcuttur.⁴⁶

Akılcı seçim kuramı, karar vericilerin riskten kaçındığını varsaymaktadır. Bu varsayımlar altında bireylerin ekonomik alanda aldıkları kararları değerlendirirsek, riskten kaçınma eğiliminin ağır basmasıyla birlikte insanların irrasyonel kararlar verebileceğini düşünebiliriz.⁴⁷ Bunun yanında ‘Beklenen Fayda Teorisi’ne göre bireyler, belirsizliği riskle ifade ederken, riskli beklentinin faydasını, çıktının beklenen faydasına eşit olarak değerlendirmektedir.⁴⁸

İnsanın duyguları ve sezgileri olan, bilinçaltı dürtülere sahip, sosyal çevreden etkilenen ve etkileyebilen bir varlık olması, dolayısıyla kendisine özgü yapısal ve karakteristik özellikler karar aşamasında irrasyonel davranışlar sergilemesine neden olabilmektir. Bilhassa belirsizlik ve risk ortamında hatta kriz dönemlerinde rasyonel olmayan bu tür davranışlarla sıklıkla karşılaşıldığını çeşitli çalışmalar somut bir şekilde tespit etmiştir.⁴⁹ Bu tür durumlarda duygular ve sezgilerden bağımsız olarak karar verilemeyeceği için ve insanın zihni kapasitesinin yetersiz olması rasyonel kararlar almasına imkan vermemektedir.⁵⁰

Bireyin rasyonelliği onun farklı karar alternatifleri algısı ile şekillenir. Bu algı ile onun inançları ve bazı alternatif kararların değerlendirilmesi ile olası sonuçlardan etkilenir.⁵¹ Fakat davranışı açıklarken biraz daha geniş bir açıdan bakmak gereklidir. Buna göre inançlar için olsa da başkası adına iyilik yapmak başkalarını düşünmek de insani bir durumdur ve buna göre verilen durumda neyin en iyi olacağını düşünerek hareket ederler. Yani bu bakış açısına göre ‘dayanışma’ göstermek ya da değerlere uymak olası nedenlerdendir. Bu da toplumsal hareketi açıklamada çok faydalı

---

⁴⁵ Levi, s.22.

⁴⁶ Engin Topuzkanamış, “Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 2, 2012, s.255.

⁴⁷ Şentürk ve Fındık, s.135.

⁴⁸ Yıldız Zeliha Hatipoğlu, “Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji ile Krizi Anlamak”, **3.Uluslararası Ekonomi Konferansı**, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisat Bölümü, İzmir, 2012, s.10.

⁴⁹ Şentürk ve Fındık, s.137.

⁵⁰ Nazlı Ayşe Ayyıldız Ünnü, “Rasyonel Perspektif Işığında Karar Verme Eylemi: Nitel Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:24, 2014, s. ; Filiz Baloğlu, “Rasyonalite ve Ekonomik Sosyoloji”, **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü, İstanbul, 2000, s.221.

⁵¹ Korff, Zou, Zwart and Witte, s.3.

olmuştur.⁵² Bu durumda davranış ve kararları etkileyen farklı değişkenlerin mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

B. Davranışları Etkileyen Koşullar

Kuramın üçüncü önermesi olan faydayı maksimize etme koşul ve şartlarla yakından ilişkilidir. Koşullar çerçevesinde bireyler faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Parasız kişi kendisini daha da zenginleştirecek yatırımlar yapamaz ya da oy kullanmayan bireyin her ne kadar bir partiyi seçmek onun faydasına olsa da hükümeti etkilemesi söz konusu değildir.

Karar verme sürecinde en önemli koşul kurumsal ve örgütsel düzenlemelerdir. Küreselleşmeyle birlikte kolektif rasyonel eylemin kurucuları haline gelen kurumlar rasyonel eylemi kolektif planda belirlemekte, standartlar, kurallar, ilkeler, düzenlemeler getirerek kolektif rasyonalite temelinde bir bağlam yaratmaktadır.⁵³ Kurallar kültür gibi değişkenleri ve belirsizliği devre dışı bırakarak politikayı etik bir çizgiye çekmektedir. Sosyal etkileşim kurallarla sağlanmadığında oy hesabı politikacıyı suistimale itebilmektedir.

Politikacının içinde bulunduğu rekabet ortamı politikacıyı devamlı olarak oy kaybı ve kazancı yönünden değerlendirmeye sürüklemektedir. Oyu kazanmanın en kolay yolu “vatandaşlar ne istiyorsa onu vermek” veya “veriyor gibi görünmek” tir.⁵⁴ Böyle olduğunda kültürün sunduğu öncüller politikacının oy hesabı diğer deyişle kar yani fayda maksimizasyonu dürtüsüyle sorumsuz ve sınırsızca kullanabilmektedir.

C. Kuramda Stratejik Davranış ve Denge Varsayımı

Akılcı seçim kuramı modelinde bir diğer önemli unsur stratejik davranıştır. Birçok politik ve sosyal durumda diğer ilgili aktörlerin davranış değerlendirmesi

---

⁵² Opp, s.2.

⁵³ Kerim Özcan, “Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonalite Tartışması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:13, 2011, s. 321.

⁵⁴ Sakal ve Kitapçı, s.40.

seçimlerden önce gelir. Örneğin genç bir adam eğer askerde önemli görevlerde olacağına inanırsa askeri hizmet için gönüllü olması da bir o kadar olasıdır. Bütün değişkenlerin sonucu her birinin seçimine bağlıdır.⁵⁵ Stratejik etkileşim diğer tarafın bilgisini değerlendirmeyi değil, aynı zamanda diğer tarafın bizim bilgi durumumuz ve olası stratejimiz konusunda ne bildiğini değerlendirmeyi ve kestirmeyi de gerektirmektedir.

Mancur Olson akılcı seçim kuramında her bir bireyin diğerlerinin olası kararına dayalı olarak karar verdiği ‘stratejik etkileşim’ kavramını vurgulamıştır.⁵⁶ Stratejik etkileşim bağlamında bir seçimde bulunmak için her bir karar alıcı diğer aktörlerle ilgili olarak beklentilerde bulunmak durumundadır. Birçok amaç uğruna karar alıcı rasyonellik mantığını var sayar. Yani karar alıcı diğer karar alıcıların da araçsal olarak rasyonel olduğunu ve aynı bilgi üzerinden aynı çıkarımlarda bulunacağını farz etmektedir.⁵⁷ Erving Goffman’a göre etkileşim sırasında birinin bildiğini öbürünün tahmin etmesini sağlayan işleyen fikir birliği (*working consensus*) dir.⁵⁸

Modelin son parçası “denge” (*equilibrium*) varsayımdır. Daha önce belirtildiği gibi tüm davranış eğilimlerinin stratejik olduğu varsayımından ziyade, aslında rasyonel bireyler arasındaki tüm etkileşimlerin bir “denge” oluşturması anlamına geldiği belirtilmelidir.⁵⁹ Karşılıklı bağımlılık ilişkisi iki birey, aktör ya da kurumdan fazla ise bunların nasıl dengeye geleceği önemlidir.⁶⁰ Toplumsal çıktılar, bireysel davranışların toplamı ve etkileşiminden meydana gelen bir denge oluşturur.⁶¹ Bu nokta oyun teorisi ile yakından ilişkilidir. Çünkü o da sayısız tekrar eden oyundaki sayısız bireylerin oyununda çoklu bir denge olduğunu savunmaktadır.

---

⁵⁵ Levi, s.26.

⁵⁶ Levi, s.21.

⁵⁷ Levi, s.26.

⁵⁸ İdil Atabinen, “Etkileşim, Faillik ve Sağduyu Üzerine: Goffman ve Garfinkel Analizi”, **Parhesis e-dergi**, 2013, https://www.academia.edu/6423731/Etkile%C5%9Fim_Faillik_ve_Sa%C4%9Fduyu_%C3%9Czerine_Goffman_ve_Garfinkel_Analizi_An_analysis_on_Goffman_and_Garfinkel_s_arguments_in_terms_of_interaction_agency_and_common-sense_, (21.03.2015), s.4.

⁵⁹ Levi, s.27.

⁶⁰ C.Can Aktan ve Abdullah Burhan Bahçe, “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, **Modern İktisat: Kamu Tercih**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s.3.

⁶¹ Laurence R. Iannaccone, “Rational Choice: Framework for the Scientific Study of Religion”, <http://www.home.umk.pl/~zalecki/txt/Framework-D.PDF>, (15.04.2015), s.3

D. Kuramın Yeterliliği

Akılcı seçim kuramı her şeyi açıklayamaz bütün bilinmeyenleri de aynı şekilde ortaya çıkaramaz, fakat çok sayıda ülke ve tarihsel dönemlerdeki geniş bir dizi fenomeni aydınlatabilir. Etkili toplumsal hareketler ya da kurumları değiştirme yönündeki ideolojik olarak verilen kararlar açısından daha kompleks bir model gerekli olabilir.⁶² Kuramın matematik formülleri fazla kullanıyor olması ve ekonomi alanındaki çalışmaların sonuçları, gerçek hayatla uyuyor olsa bile toplumsal ve siyasi araştırmalarda akılcı seçim kuramının yönteminin gerçekçi olmayan ve sezgilere aykırı yanıtlar getirdiği iddia edilmiştir.⁶³ Ayrıca insanlar üzerinde politik deneyler yapılamaması ve varsayımlara dayalı olması da eleştirilmiştir. Akılcı seçim kuramı bireylerin bazen etik davranabildiği noktaları açıklayacak şekilde geliştirilmelidir.⁶⁴

Rasyonalistler modellerini tekrar gözden geçirmeli, açıklayıcı gücünü artırmak için netleştirmeli ve diğerleri ile ortak yanlarını ortaya koyabilecek araçlar bulmalıdırlar. Paradigmalar arası rekabet ampirik araştırma ve başka modellerden türemiş yeni modeller arası karşılaştırma daha iyi akılcı seçim kuramı modellerine katkı sağlayacak ve onu geliştirecektir.⁶⁵

E. Siyaset ve Akılcı Seçim Kuramı

Akılcı seçim uygulayıcıları devlet, politika, grup, kuruluşlar ve birliklerin ekonomik ve siyasi gelişmedeki yerleri ve rollerini anlamaya ve araştırmaya çalışmaktadır. Kuramın siyaset bilimindeki ilk uygulaması siyasi aktörlerle iktisadi aktörlerin davranışlarının birbirine benzediğini, her iki aktörün de seçimlerini akılcı bir biçimde yapmaya çalıştığını düşünen Downs tarafından ortaya konulmuştur. Bu alanda genelde seçim süreçleri ve oy kullanma davranışı analizlerinde kullanılmıştır.

---

⁶² Levi, s.35.

⁶³ Sayarı ve Dikici Bilgin, s.18.

⁶⁴ Green and Shapiro, ss. 5, 21, 22, 32; Levi, s.36..

⁶⁵ Levi, s.37.

Seçmen çalışmalarıyla birlikte özellikle koalisyon siyasetine ilgi duyan araştırmacıları da etkisi altına almıştır.⁶⁶

Oy verme davranışı seçmen ve adaylar üzerinden değerlendirildiğinde farklı değişkenler içermektedir. Seçmenler bekledikleri faydaları sağlayacak ve aynı zamanda kendi görüşlerini en iyi yansıtacaklarını düşündükleri bir maddi unsur olan partilere/adaylara oy vererek siyasal kararlarını rasyonel hesaplamalarına göre yapmaktadırlar. Bu durumda adaylar/ partiler seçmenler tarafından sadece iki boyutta değerlendirilirler. Örneğin liberal-muhafazakar ya da sağ- sol gibi değerlendirilirler.⁶⁷ Adaylar ise sadece seçimleri kazanmaya odaklanacaklar, bundan dolayı ideolojik pozisyonlarını en geniş kesimlere ulaşacak veya çoğunlukla yakınlaşacak şekilde uyumlaştıracaklardır. Bu yüzden oy maksimizasyonu için adaylar/partiler ideolojik duruşlarını medyan seçmene ulaşacak şekilde liberal/muhafazakar ya da sağ/sol biçiminde boyutlandıracaklardır.⁶⁸

Seçmenler tuttuğu partinin kazanma şansı yoksa sandalye kazanma şansı olan partileri veya koalisyonları tercih edeceklerdir.⁶⁹ Bu noktada bireylerin seçimleri ve kolektif seçime olan etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Akılcı seçim kuramının yaptığı, zaman ve yere bağlı olarak ekonomik ve politik koşulların değişiklik göstermesine rağmen rasyonel aktörlerin belirli bir amaç doğrultusunda beklenen kolektif davranışı ortaya çıkarmaktır.⁷⁰ Kuram bireysel aktörler için formüle edilse de hükümet gibi kolektif davranışları açıklamak için kullanılmıştır. Örneğin amaçlara ulaşmak için para ya da kaynak artırma durumunda aktörler fayda ve maliyetleri değerlendirecek ve fayda maksimizasyonunu en fazla getirecek yolu seçeceklerdir.⁷¹ Rasyonel bireyler rasyonel olmayan kolektif sonuçlar da doğurabilmektedir. Kolektif karar sürecinde alınan kararlar, eksik bilgi ile tercih yapan ve bu süreçten ilgisiz

---

⁶⁶ Levi, s.37; Levi, s.22; Sayarı ve Dikici Bilgin, s.16; Levi, s.21

⁶⁷ Temizel, s.36.

⁶⁸ Temizel, s.37.

⁶⁹ Şaban Sitembölükbaşı, “Seçimlerde Yaşanan Oy Değişkenlikleri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005,

http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/13/195-220.pdf, (23.04.2015), s.11.

⁷⁰ Levi, s.21.

⁷¹ Opp, s.1.

seçmenler tarafından alınmaktadır.⁷² Kolektif karar siyasetin temel konusu, devletin meşruiyetinin merkezidir.⁷³

Hem Douglass North hem de Manchur Olson bu noktada politikaya önemli bir rol biçerler. İktidar kendi tercihlerinin maliyetlerini göreceli olarak değiştirerek rasyonel birey tercihlerini değiştirirler. Siyasal aktörler çeşitli amaçlarına ulaşmak (faydalarını maksimize etmek) için daimi olarak en etkili araçları seçmektedirler.⁷⁴ Bu noktada politika biliminin ekonomik analizi olarak tanımlanabilecek kamu tercihi teorisinden bahsetmek gerekmektedir. Bu akılcı seçim teorilerinden ikincisidir. Diğer ikisi ise rasyonel tercih teorisi ve sosyal tercih teorisidir.⁷⁵ Aslında üçü de akılcı seçim teorisi olmakla birlikte akılcı seçim teorisi James Buchanan'ın çalışmalarını genişletmesiyle kamu tercihi teorisi ve Arrow'un da çalışmalarıyla sosyal tercih teorisi oluşmuştur. Kenneth J. Arrow, çalışmasında kolektif karar alma sürecinde bireysel değerlerin bir öneminin olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Anthony Downs'un "Demokrasinin Ekonomik Teorisi" (*An Economic Theory of Democracy*) ve Olson'ın "Kolektif Faaliyetin Mantığı" (*The Logic of Collective Action*)⁷⁶ ile akılcı seçim kuramı yeni bir boyut kazanmış, kolektif kararlar ve siyaset ile ilgili konuları açıklayabilir hale gelmiştir. Buna göre bireyler ekonomik davranışlarında kendi çıkarlarını gözetir ve bu davranışı siyasal karar alma süreçlerinde de gösterip siyasal süreçlerde karar alınırken kamu yararını esas almaksızın bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ederler.⁷⁷

Joseph Schumpeter, siyasetçilerin karar alma yetkisini elde etmek için yaptıkları mücadelenin tek bir amacı olduğunu iddia eder: "İktidarı ele geçirmek ve orada kalmak için diğerlerine egemen olmak."⁷⁸ Bu noktada akılcı seçim kuram ana

---

⁷² İlder Ünlükaplan, "Kolektif Karar Alma Sürecinde Temel Sorunlar", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:11, 2003, s.18.

⁷³ Elinor Ostrom, "A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Address, American Political Science Association, 1997", **The American Political Science Review**, Cilt:92, Sayı:1, 1998, s.1.

⁷⁴ Levi, s.22.

⁷⁵ Adanalı, s.9.

⁷⁶ Levi, s.21.

⁷⁷ Emre Akçagündüz, "Kamu Tercihi Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2010, s.30.

⁷⁸ Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, Unwin Paperbacks, London, 1987, s.297'den aktaran Yurdagül Adanalı, **Kamu Tercihi Teorisi Bağlamında Kültür ve Kültürel Haklar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s.3.

unsurlarından olan bireyin kendi çıkarları doğrultusunda (*self-interested*) hareket ettiği varsayımı siyasette oyların, paranın ve siyasal gücün maksimizasyonu anlamına gelmektedir.⁷⁹ Aslında yasa koyucular ve devletin de bu süreçteki görevi, mümkün olduğunca çok sayıda insanın çıkarlarına ve dolayısı ile mutluluğuna hizmet edecek bir işlevi yerine getirmesidir.⁸⁰ Fakat aktörlerin kendi amaçlarına ulaşmak için bundan vazgeçtiği görülmektedir. Bu durumda iktidar kendi çıkarları doğrultusunda bireysel tercihleri de şekillendirebilmektedir. Toplumun yapısı ve kültürel öğeler manipülasyona en açık unsurlar olduğundan politik tercihleri bu unsurlar üzerinden inşa etmek iktidarın da çıkarına olabilmektedir. Araç olarak kullanılan öğeler zamana göre de değişiklik gösterebilmektedir.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler paradigma değişimine sebep olmuş, çok kimliklilik ve çok kültürlülük vurgulanmaya başlanmıştır. Postmodern kimlik inşası, kimlikleri değişken, hemen içselleştirilebilen ve kolayca terk edilebilen ‘şey’ler olarak algılanmaktadır. Postmodern düşünürlerden Michel Foucault’nun da dediği gibi, kimliğin hammaddesi söylemler içinde oluşmakta, sonra bireyler tarafından benimsenip içselleştirilmekte ve süreç içinde şekillenmektedir.⁸¹ İnsanlar yaşadıkları deneyimlere adapte olurlar ve olasılıkları artık doğrusal olmayan bir çizgide tartmaya başlarlar.⁸² Bu durumda söylemlerle şekillendirilen bir gerçeklik üzerinden mantıklı bir seçim yapmak aslında bireyin kendi seçtiği bir şey olmaktan uzaklaşmış mantıksallığını da yitirmiştir. Devlet, iktidar ya da kurumlar tarafından şekillendirilen algılarla bireyin rasyonelliği de tartışmalı hale gelmektedir.

Böyle bir durumda iktidar kendi hedefleri doğrultusunda birey tercihlerini kullanmaktadır. Örneğin sosyal refahı amaç edinmişse bunu bireysel tercihlerin toplamı (kolektivite) yoluyla yapar.⁸³ İktidar hangi kesimden oy alacağını belirledikten sonra o kesimin kararlarını etkileyebilecek unsurları tespit etmektedir. Dini kimlik de inşa edilerek seçilir ve tüketilir hale getirilebilmektedir. Laurance Iannaoccone’nun da dediği gibi akılcı seçim modelleri dini davranışları açıklamakta

---

⁷⁹ Petracca, s.297.

⁸⁰ Turgay Uzun, “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Kuramı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:23, 2009, s.13.

⁸¹ Adanalı, s.21.

⁸² Şentürk ve Fındık, ss. 133, 134

⁸³ Green and Shapiro, s.7.

kuramın işe yaradığını belirtmektedir.⁸⁴ Postmodernizmin kimlik vurgusu da dinin iktidar tarafından kullanılmasına ortam hazırlamaktadır. Günümüzde artık din, reklamı yapılır ve pazarlanır, üretilir ve tüketilir, talep edilir ve arz edilir olmuştur.⁸⁵ Bütün rasyonel tercih perspektiflerinin merkezinde dine uyarlanan piyasa benzetmesi vardır. Din piyasalar tabiatüstü karşılıklar açısından borsa işlevi görmektedir.⁸⁶ Kuram da dinin riskli bir iş olduğu gerçeğinden hareket etmektedir.⁸⁷

Oy toplama aracı olarak düşünüldüğünde arz- talep kavramları önemli hale gelmektedir. Akılcı seçim teorisyenlerine göre dine talep sabittir; burada kilit değişken arzdır. Dini çeşitlilik ve yoğunluk arttıkça dinin tüketimi de artacaktır.⁸⁸ İktidar da dini çeşitliliği artırıcı söylemlerle dinin kullanılabilirliğini canlı tutabilmektedir. Batı Avrupa da din düşüşte fakat Doğusunda ise çeşitlilik değil de etnik ayrıştırmalar anlamıyla artmaktadır.⁸⁹ Bu ayrışmalar aynı zamanda bir piyasa olarak düşünüldüğünde tüketilmeye hazır mallar haline gelmektedir. Bu çeşitlilik etnisite yoluyla da artırılabilir. Din ve etnisite arasındaki bağ zayıfladıkça din olgusu orda düşüşe geçer; ve etnik ayrışma ne kadar düşüşe geçerse din de düşüşe geçer.⁹⁰ Dini çoğulculuğun bulunmadığı bir yerde dindar insanların rasyonel seçim yapma durumu oluşmamaktadır.⁹¹

AB'ye üyelik sürecinde AKP hükümetleri pek çok özgürlükleri arttıran reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak bu süreçte AB'ye tam üyelik için yerine getirilmesi gereken Kopenhag kriterlerinin bir bölümünü oluşturan siyasi kriterlerin bir parçası olan insan hakları ve azınlıkların korunma bağlamındaki Alevi sorunu konusunda fazla bir ilerleme gerçekleşmemiştir. Aslında AB sürecinin hızlandığı

---

⁸⁴ Steve Bruce, "Modernisation, Religious Diversity and Rational Choice in Eastern Europe", **Religion, State and Society**, Cilt:27, Sayı: 3-4, 2010, s.268.

⁸⁵ M.Ali Kirman, "Sosyolojik Teoriler Işığında Yeni Dini Hareketler", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt:4, Sayı:7, s.75.

⁸⁶ Darren E. Sherkat ve Christopher G. Ellison, çev.İhsan Çapcıoğlu, "Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, s.242.

⁸⁷ Laurence R. Iannaccone, "Voodoo Economics? Reviewing the Rational Choice Approach to Religion", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Cilt:34, Sayı:1, 1995, s.81.

⁸⁸ Bruce, ss.269, 272.

⁸⁹ Bruce, s.273.

⁹⁰ Bruce, s.274.

⁹¹ Adnan Selman ve Ramazan Uçar, "Dini Tercihleri Anlama ve Açıklamaya Farklı Bir Yaklaşım: Rasyonel Seçim Teorisi", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt:5, Sayı:10, 2011, s.103.

dönemde iktidarda olan AKP hükümetleri çeşitli Alevi çalıştayları düzenleyerek bu konuda soruna çözüm arayışı göstermelerine rağmen fazla bir ilerleme kaydetmemiştir. Bu çalışma, sosyal inşacılık yaklaşımı ve akılcı seçim kuramı yardımıyla bu durumu açıklamaya çalışacaktır. Sosyal inşacılık kuramı siyasetteki gelişen olayları ve değişimleri sadece maddi ve somut kavramlarla değil, ayrıca kültür, kimlik ve norm unsurları ile açıklama çabasıdadır. Bu bağlamda yapı-aktör ilişkisine odaklanan sosyal inşacılık aktör ve yapının karşılıklı olarak birbirini oluşturduğunu iddia eder. Akılcı seçim kuramı ise, aktörlerin davranışlarını fayda-maliyet analizi ile hedefleri doğrultusunda kendi çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarma amacı ile yönlendirdiğini belirtmektedir. Bu noktada, aktörün rasyonelliği ya da irrasyonelliğine, davranışları belirleyen koşullara, bu koşullar bağlamında stratejik etkileşim ve karşılıklı bağımlılığa bakmak gerekmektedir. Bu çalışmada da AKP hükümetleri döneminde AB'ye giriş sürecinde Alevi sorunun çözülmesi beklenirken, fazla bir gelişme olmaması sosyal inşacılık açısından AKP'nin Sünni muhafazakar dini kimliği ile açıklanacaktır. Ayrıca bu sorun akılcı seçim kuramı açısından AKP hükümetlerinin iktidarda kalmak için kendi seçmenini oluşturan Sünni Müslümanların oylarını artırma ve kendi tabanını sağlamlaştırma çabasıyla uyguladığı politikalar ile analiz edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ALEVİ SORUNUNUN TARİHSEL ARKAPLANI:

OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ

Alevilik Sünnilikten sonra en fazla mensubu olan ikinci İslami inanıştır. Çıkışından bugüne bir zulüm ve mağduriyet duygusu içinde yüzyıllar boyu baskı altında tutulmuş, bir inanç ve değer sistemi olarak tarihsel evrimini mağduriyetin katliamlar ve dışlanma gibi çeşitli biçimlerinin içinde sürdürmüştür. Alevilik sorununun bugüne nasıl ulaştığı sorusu Aleviliğin tarihsel açıdan incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Mezhep olarak 'öteki' ve dolayısıyla dışlanma pratiklerini yaşaması Aleviliğin tarihsel anlamda ele alınmasını gerektirmektedir. Bu noktada Aleviliğin gerçekte ne olduğuna ve nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin sorular önem taşımaktadır.

Aleviliğin tarihi Hz. Ali dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde yaşanan siyasi açmazlar ve iktidar kavgaları Aleviliğin bugün bir sorun haline gelmesine katkıda bulunmuştur. Bu sorun Emevi ailesinin iktidar ortağı olarak gördüğü Hz. Ali ve ailesine (Ehl-i Beyt) olan zulmü ile başlamış ve Ehl-i Beyt bulunduğu Arap topraklarından göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum Aleviliğin siyasal ve düşünsel bakımlardan daha da olgunlaşmasına ve Araplar dışındaki diğer uluslar arasında da yayılmasına neden olmuştur. 13. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında önemli bir misyon üstlenen Aleviler dini Sünni İslam olan Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında da çok sorun yaşamıştır. Çeşitli ayaklanmalar ve sonrasında 1514'de ki Çaldıran Savaşı bu sorunun en yüksek noktasına ulaşmasına neden olmuştur. 18. yüzyılda ise Aleviler asimilasyon ya da güvenlikleştirme politikalarının hedefi olmuştur. Osmanlı döneminde ötekileştirilen Aleviler için Cumhuriyet yönetiminin benimsediği laiklik anlayışı bir umut olmuş, fakat bu dönemde de gelişmeler beklenildiği gibi gitmemiş, Alevi sorunu artan şekilde devam etmiş, bu konuda kapsayıcı çözümler sunulamamıştır.

Günümüzde de sorun olarak devam eden Aleviliğin, AB' ye giriş sürecinde önemli bir yer tutmasının nedeni Türkiye'de yaşayan Alevilerin eşit yurttaşlık talebidir. AB, Birliğe üye olmak isteyen ülkelerden belirli kriterleri (Kopenhag kriterleri) yerine getirmesini talep etmektedir. Bu taleplerin başında da aday ülkenin 'demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve kabul görmesinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya kavuşmuş olması' gelmektedir. Bu noktada Türkiye'de yaşayan Alevilerin toplumsal taleplerinin karşılanmaması İlerleme Raporları'nda üyelik sürecinde aşılması gereken sorunlardan biri olarak yer almasına vesile olmuştur.

Gerek Aleviliğin gerekse Sünniliğin tarihsel durumları dikkate alındığında bir dizi değişim ve başkalaşım geçirmiş oldukları görülmektedir. Bu noktadan hareketle dinler yaşantı gereği inşa süreci içinde olduklarından 'orijinal' bir mezhep ya da din vurgusundan bahsetmek zordur. O nedenle hangisinin doğru (sahih) ya da meşru ilan edildiği kurum ve yasalarla belirlendiği takdirde biri mutlaka 'hurafe' olmak durumunda kalmaktadır. Bu durumda tarih boyunca şekillenen devlet, imparatorluk gibi iktidar aygıtlarının kendilerini din ve kutsallık ile inşa etmeleri durumunda 'meşru olmayan' inançlar öteki pozisyonuna itilmiştir. Bu inançlara mensup topluluklar da toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde hak ve özgürlüklerden mahrum kalmış ve ayrımcılığa maruz bırakılmıştır.

Alevilik tarihsel süreç içinde değişikliklere uğradığından Aleviliğin tarihteki olaylardan bağımsız bir gelişim çizgisi takip ettiğinden söz edilemez. Aleviliğin Anadolu'daki oluşumunun tarihsel kökenleri toplumsal yapı içindeki konumunun aydınlatılmasına yardımcı olacaktır. Bu kapsamda konu Aleviliğin ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Cumhuriyet dönemi olarak üç tarihsel dönem temelinde incelenecektir. İlk bölümde Aleviliğin nasıl ortaya çıktığına değinilecektir. Aleviliğin Hz. Ali döneminde yaşanan siyasi ve fikri çatışmalardan doğmuş olduğu anlatılacaktır. Toplumsal çatışma ve yoğun siyasi mücadele sonrası yaşanan savaş ortamının da etkisiyle Alevilerin göçlerle farklı bölgelere gidip buradaki çeşitli kültür ve inançlarla bugünkü haline geldiği aktarılacaktır. Bu noktada Aleviliğin ne olduğu Şiilik ve Sünnilikten farkı ortaya çıkacaktır. İkinci bölümde göçlerle gelen hareketliliğin Alevilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda da yer almasına

sebepler olduğu fakat sonrasında ayrışmaların ortaya çıktığı anlatılacaktır. Bu ayrışmaların Çaldıran Savaşı ile zirveye çıktığı ve İmparatorluğun sonuna kadar Alevilerin kapalı bir topluluk biçiminde 'öteki' olarak varlıklarını sürdürdüğü ele alınacaktır. Aleviliğin bir sorun olagelmesi, ilk ortaya çıkışı, dönüşümü, Osmanlı İmparatorluğu döneminde siyasal faktörlerin etkisiyle sorun haline gelmesi ve İmparatorlukla Aleviler arasındaki ayrışma, savaşlar ve ayaklanmalarla birlikte değerlendirilecektir. Osmanlı'nın son döneminde Alevilerin yaşadığı içe kapanıklığın günümüzde bir sorun olmasına etkisi ele alınacaktır. Üçüncü bölüm Cumhuriyet dönemi ise birbirinden yapısal farklılıklar göstermesi nedeniyle 1923-1950 arası ve 1950'den günümüze Alevi sorunu olarak iki bölümde incelenecektir. 1923-1950 arası dönemde Cumhuriyetin daha ilk kuruluş yıllarında Aleviliğe kamusal alanda yer açmayan yeni rejimin uygulamaları ele alınacaktır. Laiklik uygulamaları ile Aleviliğin kamusal alanda görünürlüğü azaldığına değinilecektir. 1950'den günümüze kadar olan sürecin anlatıldığı bölümde 1950'lerden itibaren 1960 ve 1970'li yıllarda sosyo-ekonomik ve politik etkenlerin oluşturduğu ortamın etkisiyle Aleviliğin dönüşümü ve kendini sol ideolojilerin içinde bulması ve bu dönüşümün Aleviliğin günümüzde bir sorun olmasına etkileri 1960 ve 1980 darbeleri ele alınarak incelenecektir. Son olarak 1990 sonrasında Alevilik kimliğinin ortaya çıkışı değerlendirilecektir.

Sorunun bugüne dek varlığını sürdürmesi Aleviliğin tarihsel gelişimini belirleyen olaylar ışığında değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle Aleviliğin ilk ortaya çıkmasına neden olan olaylar bugün de yaşanan bu sorunun irdelenmesine katkı sağlayacaktır. Aleviliğin ilk ortaya çıkmasına neden olan siyasi etkenler ve Alevilik kimliğini oluşturan tarihsel olaylar bir sonraki bölümde incelenecektir.

I. ALEVİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI

Alevilik sorununu tam olarak anlayabilmek için Aleviliğin nasıl ortaya çıktığına değinmek gerekmektedir. Bu noktada birçok kaynakta adına Alevilik denilse de, Alevilik bugünkü şekillenmesini 16. yy da Anadolu, Kafkasya,

Mezopotamya üçgeninde kazanmış ve Alevilik ismini de 19. yy da almıştır.⁹² Alevilik içinde başta Kızılbaşlık ve Bektaşilik olmak üzere, İmamiyye (Caferiyye), Zeydiyye, İsmaililik, Gulat, Galiye, Müellihe, Ehl-i Haklık (Ali-İlahilik) gibi hulul, tenasüh ve ibaha inanışlarına sahip çeşitli inanç ve akımları bünyesinde barındıran bir şemsiye kavramdır.⁹³

Aleviliğin doğuşu için Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki hilafet kavgaları bir başlangıç olarak sayılmaktadır. Peygamberin ölümünden sonra yaşanan iktidar kavgaları ve Peygamberin ailesinin iktidar adayı olabileceği ihtimali Emevi hükümdarı Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye ile Hz. Ali arasında bir husumet oluşturmuş, Muaviye Muhammed'in soyundan gelen Ehl-i Beyt'i kendisine siyasi rakip görmüştür. Bu durum Hz. Ali etrafında bir taraftar topluluğu oluşturmuştur. Hz. Ali'nin ölümüyle çocukları da bu kavgaya çekilmiş, Ehl-i Beyt ve taraftarları İslamiyet'in ortaya çıktığı topraklarda yaşama şansı bulamamış ve daha çok Türklerin yaşadığı Horasan, Maveraünnehir ve İran üçgeni içindeki bölgelere yerleşmişlerdir.⁹⁴ Bu bölgede yaşayan insanlar dönemin iktidarı ve Emevi hanedanlığının kurucusu olan Muaviye'nin Arap ırkçılığına dayalı olarak Türkleri zorla İslamlaştırma siyaseti nedeniyle Emevi saltanatına karşı derin nefret duyduklarından, Emevi zulmünden kaçan Hz. Ali taraftarları ve ailesine kucak açmışlar, bu durum Ehl-i Beyt ve taraftarlarının İslam anlayışı ile burada yaşayan insanların buluşmalarına vesile olmuştur.⁹⁵

Emevi halifesi Muaviye'nin, oğlu Yezid'i kendi yerine atamasıyla hilafetin ikinci kez şahsi çıkar ve saltanata dönüştürüldüğünü gören Ehl-i Beyt ve taraftarları, Irak bölgesinden sonra tüccar kimlikleri ile Horasan bölgelerine giderek, Kur'an ve Ehl-i Beyt'e dayalı İslamiyet'in ve hilafetin hâkimiyetini sağlamaya çalışmışlardır.⁹⁶ Böylece 8. yüzyılda Alevilik Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru başlayan göçler ve akımlarla yol üzerinde karşılaştığı diğer inançlardan kendi ekonomik yaşam

---

⁹² Erdoğan Aydın, **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, 5.baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 135.

⁹³ Necdet Subaşı, **Alevi Modernleşmesi**, Ufuk Çizgisi, İstanbul, 2008, s. 69.

⁹⁴ Ali Bektaş, **Her yönüyle Alevilik**, Korza Yayıncılık, Ankara, 2012, ss. 92-99, 109.

⁹⁵ Baki Yaşa Altınok, "Ehl-Beyt ve Türkler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/423/414>, (16.06.15)

⁹⁶ Eşref Doğan ve Hasan Çelik, "Alevi-Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2014, s. 123.

biçimlerine ve ideallerine uygun değerleri de kendi içinde harmanlayarak bir inanç sentezine dönüşmüştür.⁹⁷ Aleviliğin içinde hem İslam öncesi hem de İslam sonrası öğeleri bulmak mümkündür.⁹⁸

Bu durum Aleviliği hem Sünnilik hem de Şiilik'ten ayrı tutmuştur. Çünkü Şiilik ve Sünnilik Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra Hz. Ali'nin halifeliği döneminde yaşanan siyasi karışıklıkla, İslam içtihadı ile ilgili farklı görüş ve inançları barındıran görüşler olarak ortaya çıkmıştır. Şiiler Emevi iktidarına yönelik herhangi bir tehdit taşımadığından ve peygamberin soyundan gelme gibi iktidarın meşruiyetini sorgulayacak özellikleri olmadığından uzak bölgelere göç etmeye zorlanmamışlardır. Şiiler Emevi ve Abbasi iktidarlara altında muhalif kesim olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Göç etmeye zorlanmadıkları için de Alevilik gibi diğer inançlarla da harmanlanmamışlardır. Emevi zulmünden kaçan peygamberin soyundan olan kişiler ise daha önce Hristiyanlık, Budizm, Şamanizm gibi dinlere sahip topluluklarla iletişime geçip onlardan da bazı özellikler alıp Aleviliğin bugünkü halini gelmesine sebep olmuşlardır.

Hz. Ali dönemindeki siyasi ve fikri ihtilaflar sonrası yaşanan mücadeleler en çok din alanında değişikliklere sebep olmuştur. Tarihsel süreçte Haricilik, Şia, Mutezile ve Ehl-i Sünnet ekolleri ön plana çıkmış ve bunlar da kendi aralarında ayrıca gruplara ayrılmışlardır. Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli mezhepleri de Ehl-i Sünnet şemsiyesi altında birleşmiştir.⁹⁹ Şia(Şiilik) hayatta iken dini ve siyasi konularda başvuru kaynağı olan Hz. Muhammed'in ölümünden sonra hilafet ve imamet konularında kimin referans alınacağı üzerine doğmuştur.¹⁰⁰ Lügatte "izleyici, taraftar" anlamına gelen Şia kelimesi, Hz. Peygamber'den sonra hilafet makamını, onun sülalesine özgü bir hak olarak bilen, İslam öğretilerinde Ehl-i Beyt mektebini izleyen kimseler için kullanılır.¹⁰¹ Bu kişiler en çok Fars Coğrafyasında görülmektedir. Hz. Ömer döneminde Arap orduları Sassani devletini ortadan kaldırmış ve Fars coğrafyasında Araplara karşı bir muhalif tavır oluşmuştur. Çünkü

---

⁹⁷ Aydın, s.136.

⁹⁸ M. Zeki Duman, "Heterodoksi Bir İnanç Olarak Alevilik", **Journal of World of Turks**, Cilt: 3, Sayı: 11, 2011, s.198

⁹⁹ Öztürk, s. 87.

¹⁰⁰ Mehmet Atalan, "Hz. Muhammed'in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları", **Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2004, s. 55.

¹⁰¹ Öztürk, s. 88.

Farslılar, İslam'ı genellikle gönül rızası ile değil Arap fetihleri neticesinde zorunlu olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle İslam'ı içlerine sindirip tam olarak benimsememiş, İslam içinde iktidara muhalif kesimlerin önde gelen tercihi Şia'ya taraftar olarak bir anlamda ülkelerini fetheden Araplara karşı bir tavır takınmışlardır.¹⁰² Siyasi alanda yaşanan mücadele itikadi yönde seyretmiş daha sonra da özellikle Şia'nın sistematize oluşuyla fıkhi boyutlar kazanmıştır.¹⁰³ Geçmişinde farklı dinlere sahip çeşitli topluluklar ile etkileşim içerisine girmediğinden Alevilikten farklıdır. Aleviliğin içerisindeki almaşık ve tasavvufi öğelere rastlanmamaktadır. Bu nedenle inanç ve ibadet yöntemleri de farklı özellikler göstermektedir.

Sünnilik ise hem Alevilik hem de Şiilik'ten farklı özellikler göstermektedir. Öncelikle bu farklılık kendini hilafet ve imamet anlayışında göstermektedir.¹⁰⁴ Şia'ya göre imamet ve halifelik makamı Hz. Muhammed'e en yakın olan Hz. Ali ile devam etmelidir. Fakat Sünnilik ise Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halife olması gerektiğine inanmaktadır. Ömer döneminde Şam Valiliği yapmış Muaviye ve Hz. Osman ile akrabalığı ve siyasi ilişkisi bulunan Emevi ailesi hilafetin ve imametnin bu doğrultuda gitmesi gerektiğini düşünmüş, Hz. Ali'nin halifeliğine ve içtihadına karşı çıkmıştır. Bu durumun Ehl-i Sünneti de koruyacağına inanarak Hz. Ali ve evlatlarının öldürülmesiyle iyice güç kazanan Muaviye halifeliğini ilan etmiştir. Buradaki Ehl-i Sünnet kavramı Hz. Ali'nin halife olmasına karşı çıkanların meşruiyet aracı olarak ortaya çıkarılmıştır. Çünkü aslında Hz. Muhammed ve Hz. Ali birbirinden farklı yolları takip etmemişlerdir.¹⁰⁵ Ehl-i Sünnet, imamlarda masum (günahsız) olma şartı aramadığı gibi halifenin devrindeki Müslümanların en faziletlisi olmasını da bir şart olarak görmemiştir. Sünnî âlimler, halifenin bazı günahları işlemesini de imamete mâni görmemişlerdir.¹⁰⁶ Bu noktada Muaviye'nin bu makama erişmesi ve hilafet makamı sahibi olarak dini içtihatlarında bulunması bugünkü Sünniliğin de oluşmasına katkı sağlamıştır.

---

¹⁰² Fatih Topaloğlu, "İran Coğrafyasının Şiileşme Süreci-İlk Dönem, Emeviler, Abbasiler-", **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı:2, 2013, s.58.

¹⁰³ Öztürk, s. 89.

¹⁰⁴ Hanifi Şahin, "Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri", **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2013, s.222.

¹⁰⁵ Doğan ve Çelik, s. 126.

¹⁰⁶ Özcan Güngör, "Aleviliğin Caferikle İlişkinin Sosyolojik İçerik Analizi", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt: 71, 2014, s. 105.

Alevilik hem Sünnilik hem de Şiilikten Hz. Peygamber'in hemen sonrasında yaşanan siyasi mücadele ve oluşan inançsal yorumlar nedeniyle ayrılmaktadır. Şiilikteki imamet anlayışına sahip çıkan Aleviler ibadet şekilleri ve farklı kültürlerin etkisiyle harmanlanmış bir yapıya sahip olmasından dolayı Şiilikten de ayrı düşünülmektedir. Sünniliğin Hz. Muhammed'den sonra Hz. Muhammed'in ailesine olan düşmanlığıyla bilinen Emevi ailesi ve özellikle Muaviye ile şekillenmesi de Aleviliğin karşısında konumlanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bunun yanında Alevilik Emevi ve Abbasi dönemi yaşanan ihtilaflar dolayısıyla yerleştikleri yeni yerlerdeki kültür ve inançlarla daha da farklılaşmıştır.

7. yüzyılda Emevi orduları Horasan'ı da geçip Orta Asya'ya gelip, Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin bulunduğu Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri fethetmiştir. Bu bölgelerde yaşayan halk, Gök Tanrı dini ve Şamanizm inancının etkisini yitirmesi ile ihtiyaçlarını karşılamadığı düşüncesiyle yeni dinler aramışlardır.¹⁰⁷ Bu ortamda Hz. Ali'nin soyundan olan kişiler ve taraftarlarının da bu bölgelere göç etmesinin etkisiyle İsmaililik, Bâtınilik, gibi inançlar da şekillenmiştir. İmamet öğretisi Anadolu'ya girerken tasavvuf terminolojisine dönüşmüş ve bu durum Aleviliğin kendi içinde tasavvufi yorumlar geliştirmesine sebep olmuştur.¹⁰⁸ Bu süreçte Türkmenlerin Anadolu'ya akışı ve buradaki Zerdüş, Ezidi gibi inançlarla bütünleşmesi, sonra da 1000-1300 yılları arası bir 300 yıllık dönem Alevi inancının başta Hallac-ı Mansur, Ebu'l Vefa, Baba İlyas, Hacı Bektaş gibi önderlerin katkılarıyla da şekillendiği bir dönem olmuştur.¹⁰⁹

Aslında Alevilerin toplumsal olarak ilk 'öteki' pozisyonu o dönemde 'erk' sahibi Muaviye karşısında Hz. Ali ve ailesi yanında kendilerini konumlandırımları ile başlamıştır. 1300'lere kadar olgunlaşarak şekillenen Alevilik 1300'ler sonrası Osmanlı'nın doğusundaki siyasal şekillenme, Osmanlı İmparatorluğu'nun Şah İsmail'in Safevi devletiyle olan rekabeti nedeniyle farklı bir konuma itilmiştir.¹¹⁰ Bu nedenle bugüne bir sorun olarak gelen Alevi meselesinin Osmanlı dönemindeki etkisi ve şekillenmesini de incelemek gerekmektedir. Bir sonraki bölümde Osmanlı

---

¹⁰⁷ Aydın, s. 132.

¹⁰⁸ Hulusi Yılmaz, "Nizari İsmaililiği ve Alevilik: İki Farklı Dinî İdrakte Benzeşen Yorumlar Üzerine Değerlendirmeler", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 22, 2009, s. 132.

¹⁰⁹ Aydın, s.141.

¹¹⁰ Aydın, s.143.

İmparatorluğu döneminde Alevi-Sünni ayrımının tarihsel ayrılık noktaları ele alınacaktır.

II. OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİ ALEVİ TARİHİ

Osmanlı İmparatorluğu öncesi Alevilikte yaşanan gelişmeler özgün bir yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde bu özgün yapılanma her ne kadar imparatorluğun kuruluşuna katkı sağlasa da, Alevilerin toplum yapısındaki 'öteki' kimliği Osmanlı dönemi içinde şekillenmiştir. Bu dönemde yaşanan gelişmeleri incelemek günümüzde Alevilik sorununun anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerine bakıldığında Alevilerin olumlu etkisini görmek mümkündür. Kuruluş döneminde, Osmanlı'nın ilk üç padişahı olan Osman Bey, Orhan Bey ve I. Murat, Bizans İmparatorluğu ve Balkan devletlerindeki Alevileri alarak 400 çadırlık bir aşiretten dünya imparatorluğunun temelini atmışlardır.¹¹¹ Aleviler Asya'dan gelen insanların Anadolu'da yerleşmesinde, yerleşik yaşama geçmesinde temel rol oynamışlardır.¹¹² İlk dönemde olumlu seyreden bu ilişki çok geçmeden Beyliğin imparatorluklaşma süreci ile olumsuz bir duruma evrilmiştir. 1300'ler sonrası milletlerin dolayısıyla milliyetçiliğin oluşmadığı dönemlerde toplumların gruplaşmaları dini ve sınıf çıkarları temelinde belirlendiğinden imparatorluklaşma süreci daha çok dini sahada gerçekleşmiştir.¹¹³ Bu dönemde fetihler arttıkça beyliğin kurucularının felsefesi de zayıflamaya başlamıştır. Osmanlı sultanı Yıldırım Beyazıt'a denk gelen bu dönemde siyasal ve toplumsal değişiklikler gerçekleşmiş, Aleviler ile başlayan olumlu ilişki tersine dönmüştür.

Aleviler ile Osmanlılar arasındaki ilk ayrışma, 1402'de Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenik düşmesiyle gerçekleşmiştir. 1402'de Ankara'nın Çubuk Ovası'ndaki bu mücadelede Beyazıt yenilmiştir. Savaşın kaybedilmesinde Beyazıt'ın oğulları

¹¹¹ Erdoğan Çınar, **Aleviliğin Kayıp Bin Yılı**, 7. Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 162.

¹¹² Baki Öz, "Osmanlı'da Alevi Ayaklanmaları", 08.05.2002, <http://www.cemvakfi.org.tr/alevi-tarihi/osmanlida-alevi-ayaklanmalari-baki-oz/>, (16.06.2015).

¹¹³ Aydın, s. 148.

(Süleyman, İsa, Musa ve Mehmet) arasında yaşanan taht kavgalarının da etkisi vardır. Savaş esnasında Beyazıt'ın oğlu Musa Çelebi kendisini destekleyen Alevilerle birlikte Timur'un ordusuna yardım etmiştir. Savaş sonrasında yaşanan taht kavgaları Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesine sebep olmuştur. Taht kavgası sürerken Beyazıt'ın diğer oğlu Mehmet Çelebi kardeşi Musa Çelebi'yi Bizans İmparatoru Manuel'in desteği ile yenmiştir. 1416 yılında Alevilerin çoğunluğu da Musa Çelebi'yi destekledikleri için kılıçtan geçirilmişlerdir.¹¹⁴ Bundan sonra da halkın çoğunluğunun dahil olduğu Alevilik dışlanmış ve Sünnî anlayış biçimi kabul edilmiştir.¹¹⁵ Bu durum çeşitli ayaklanmaların çıkmasına da sebep olmuştur.

Bunlardan ilki Şeyh Bedrettin ayaklanmasıdır. Şeyh Bedrettin Musa Çelebi'nin yanında Osmanlı bürokrasisinin önemli bir mevkisi olan kazaskerlik görevinde bulunan Vahdet-i Vücut tasavvuf okuluna bağlı bir ilim adamıdır. Mehmet Çelebi'nin 1413 yılında kardeşi Musa Çelebi'yi bertaraf etmesi üzerine İznik'e sürgün edilmiştir. Aydın ve Manisa taraflarında Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanından sonra İznik'ten kaçarak, İsfendiyar Beyliğine gelmiş ve oradan Rumeli taraflarına geçerek kaynaklarda geçen isyan hareketine girişmiştir. Bu isyan Osmanlı kuvvetlerince bastırılmış ve Şeyh Bedreddin Divân-ı Hümayunda yargılanarak, 18 Aralık 1416 yılında Serez çarşısında idam edilmiştir.¹¹⁶

Bu ayaklanmalardan ikincisi 1511'de ki Şah Kulu isyanıdır. Şah Kulu, Şah İsmail'in saltanat mücadelesine önemli ölçüde destek veren Tekelü (Antalya ve civarı) aşiretine mensup olup Şeyh Haydar'ın halifelerinden biri olan Hasan Halife'nin oğludur. İsyanını Antalya'da başlatmış, Kütahya'yı ele geçirerek sürdürmüş ve Bursa üzerine yürümüştür. II. Bâyezid'in zayıf iktidarı ile şehzadelerin taht münakaşası, isyana ortam hazırlayan etkenlerin başında gelmiş ve bu isyan

---

¹¹⁴ Çınar, ss. 165-167.

¹¹⁵ Ömer Faruk Teber, **16. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.169.

¹¹⁶ Tayfun Akgün, "Şeyh Bedreddin İsyanı Üzerine Tartışmalar", **Gelecek Geçmiş Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirileri**, Pamukkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, Isparta, 02-04.05.2013, ss. 456, 460, 461.

birçok kaynakta Çaldıran Savaşı'nın sebebi olarak gösterilmiştir. Sonuçta Şah Kulu yakalanıp idam edilmiş ve ayaklanma bastırılmıştır.¹¹⁷

Bunlardan üçüncüsü Hacı Bektaş Çelebisi olan Kalender Çelebi isyanıdır. Arazi hakkı yenen Kalender Çelebi Zülkadirîler, (Dülkadirîler)'i de yanına alarak 1524'te ayaklanmıştır. Osmanlı ayaklanmadaki Sünnî unsurları, başta Dulkadirîler olmak üzere, topraklarını vererek kazanmış ve Kalender Çelebi'den uzaklaştırmıştır. O da yalnız kalmış ve merkez güçlerin baskısı sonucunda isyan bastırılmıştır. Kalender Çelebi ise öldürülmüştür.¹¹⁸ Ayaklanmaların genel anlamda Çaldıran savaşı öncesi ve sonrasında yaşanmış olması, ayaklanmalara Safevi-Osmanlı mücadelesinin etkisi olduğunu göstermektedir. Ayaklanmalarla birlikte harmanlanan almaşık öğeler ve Safevi Devleti'nin felsefi ve teolojik etkisi günümüzde Alevilik diye adlandırılacak inancın temelini oluşturmaktadır.

Günümüzde bu isyanlar için her ne kadar Alevi kelimesi kullanılsa da, 16.yüzyıla kadar, daha sonra Alevilik olarak tanınacak dini bir grubun varlığından söz edemeyiz.¹¹⁹ Özellikle II. Mahmut' un 1826 Yeniçeri tasfiyesi sonrasında Bektaşî ve Kızılbaşlar 'kızılbaş' kavramının küfür ve dışlama nitelmesi olarak kullanılması üzerine kendilerine ilişkin yeni bir nitelermeye gereksinim duymuş, böylece Alevi nitelmesi kullanılmaya başlanmıştır.¹²⁰ Fakat onun öncesinde 16. yüzyılda Alevilik önce Kızılbaşlık olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelme ötekileştirici anlamda kullanılmış ve ardındaki olaylar ile 16. Yüzyılda Aleviler çok zarar görmüşlerdir.

15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyıl başlarında Anadolu Türkmenleri arasında büyük bir saygınlığı olan Erdebil Ocağı'ndan Şah İsmail 1501 yılında İran' da Safevi hanedanını kurup, ilk hükümdarı olmuştur.¹²¹ 16. yüzyılda, İran'a hükmeden Safeviler'le Osmanlı'nın giriştiği nüfuz mücadelesinin Osmanlı'nın Sünniliği bir

---

¹¹⁷ Firdevs Çetin, "Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, s.21

¹¹⁸ Fahri Maden, "Yeniçerilik-Bektaşîlik İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşîler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2015, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1681/1403>, (17.06.2015), ss. 184, 185.

¹¹⁹ Reha Çamuroğlu, **Değişen Koşullarda Alevilik**, 5. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 11.

¹²⁰ Aydın, s. 153.

¹²¹ Çamuroğlu, s. 17.

devlet politikasına dönüştürmesi sonucu Kızılbaşlar ‘araf’ta kalmıştır. Osmanlı yönetimi merkezî otoriteyi tanımayan ve şehirleşmeyen Kızılbaşları sistemine dâhil etmemiştir.¹²² Anadolu halkının büyük bir bölümünün Osmanlı İmparatorluğu’nun doğu sınırlarında yeni kurulmuş bir devleti desteklemesi Anadolu’daki Alevileri Osmanlı idaresi karşıtı bir duruma sokmuştur.

1514'deki Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasında geçen Çaldıran Savaşı öncesi ve sonrası Anadolu'da, çok sayıda Türkmen katledilmiştir. Osmanlı Devleti'nde Safevîlerin destekçisi olarak değerlendirilen Alevilere ve merkezî otoriteyi tehdit eden göçebe Türkmenlere şüphe ile bakılmıştır. Osmanlı imparatorluğu, Çaldıran Savaşı'ndan sonra farklı dini gruplara karşı Sünnî Müslümanlığı devlet ideolojisinin temel unsurlarından biri haline getirmiştir.¹²³ Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti, Büyük Selçuklular'ın Batınîler'e karşı yükledikleri Sünnî İslam müdafiliği misyonunun bir benzerini Safevilere karşı resmen yüklenen bir İslam devleti konumuna gelmiştir.¹²⁴ Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi olarak Sünnîliğin yerleşmesi, Yavuz Sultan Selim'in kendisini “Müslümanların halifesi (Halife-i Müslimin)” ilan ettiği 1517 yılıdır.¹²⁵ 1517'de Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi sonrası Abbasi halifeliğine son vermiştir. Halifelik Osmanlı'ya geçince, Osmanlı hükümdarları padişah olarak devletin başı, halife olarak da devletin dini lideri olma özelliği taşımışlardır.

16. yüzyıl Aleviler açısından bir dönüm noktasıdır. Bu yüzyıl Alevilerin içe kapandığı bir yüzyıl olup, bundan sonraki iki yüzyıl, Osmanlı devleti ile Alevilerin ilişkilerinin asgari düzeyde yürüdüğü, fakat çok fazla karşılıklı şiddetin görülmediği yüzyıllar olarak geçmektedir.¹²⁶ Osmanlı İmparatorluğu kurumsallaşma çerçevesinde halkın büyük çoğunluğunun farklı dinsel tercihleriyle örtüşen ve halktan saygı gören güçlerden biri olan Bektaşilere de bazı sorumluluklar yüklemiştir.¹²⁷ Fakat 19.

---

¹²² Muhsin Öztürk, ”Alevilerin Cumhuriyet Tarihi”, 12.12.2011, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31256-26-alevilerin-cumhuriyet-tarihi.html>, (09.09.2014).

¹²³ Yahya Kemal Taştan, “Aleviliğin Siyasallaşması ve Alevi Açılımı I: Tarihsel Kökler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 35, 2012, s.7.

¹²⁴ Ahmet Güneş, “Tarih, Tarihçi ve Meşruiyet”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:17, 2005, s.25.

¹²⁵ Nurcan Altun, “Osmanlı-İran İlişkilerinde Mezhep Etkeni”, **İntizar Dergisi**, 2013, <http://www.intizardergisi.com/osmanl%C4%B1iran.pdf>, (20.06.2015), s. 55.

¹²⁶ Çamuroğlu, s. 18.

¹²⁷ Aydın, ss. 229, 230.

yüzyılda iktidardaki Osmanlı padişahı II. Mahmut Bektaşiliği yasaklamış, Bektaşi liderleri de hükümete karşı tutum takınmıştır.¹²⁸ Başka tarikatlara tahsis edilen dervişler Bektaşilik ruhunu bu tarikatlarda da yükseltmiş, 1839'da bazı tekkelerini tekrar açarken hükümetin yüksek katlarınca ve aydınlarca desteklenmişler ve 20. yüzyıl'a geldiğinde çok büyük bir siyasal nüfuza sahip olmuşlardır.¹²⁹

19. Yüzyıl sonunda 20. yüzyılın başında iktidardaki Osmanlı sultanı II. Abdülhamit, Aleviliğin bir devlet sorunu olduğunu, bu sorunun barışçı yoldan çözülmesi gerektiğini belirterek konuyla ilgili bir heyet kurulmasını emretmiştir. Ancak II. Abdülhamit'in bu girişimleri işe yaramamış, bu dönemde Aleviler Sünni-Hanefi misyonerliğin asimilasyon çalışmalarının hedefi olmuştur.¹³⁰ Burada sorun daha da derinleşmiştir. Çünkü II. Abdülhamit Anadolu'daki Kızılbaş Alevi nüfusunu o bölgelere camiler yaptırıp Sünni-Hanefi imamlar göndererek Ortodoks Sünni İslam türüne döndürmek istemiştir.¹³¹

Osmanlı kamusal alanında Alevilik kendini ifade etme olanağı bulamamış, inanç yapısından dolayı sürekli aşağılanmış ve de Tanzimat sonrasındaki dönemde de ötekileştirilen konumda kalmaya devam etmiştir.¹³² Toplumsal statülerinin Osmanlı sisteminin en altında yer alması, kültürel ve dini kimliklerine değer verilmemesi Alevilerin yönetime hep kuşku ile bakmasına sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı döneminde Sünniliğin bir devlet dini olarak kabul edilmesi de Alevilerin hayatını zorlaştırmıştır.¹³³

Değişik milletleri barındırması itibariyle Alevilerin varlığı, Osmanlı imparatorluğunda öne çıkan bir unsur olan dini bütünlüğün parçası gayri-Türk Müslümanların dışlanmasına sebep olması ihtimali ile de tehlikeli görülmüştür.¹³⁴

---

¹²⁸ Stefan Martens, **Being Alevi İn Turkey: Discursive Unity and The Contestation of Communal Boundaries, 1980-2009**, Simon Fraser University, Burnaby, 2009, s.14.

¹²⁹ Hazal Şimşek, "Yoksayılanın Siyasallaşması: Tanzimattan Cumhuriyet'e Alevilik", *GazeteBilkent*, 25.04.2014, <http://www.gazetebilkent.com/2014/04/25/yoksayılanin-siyasallasmasi-tanzimattan-cumhuriyete-alevilik/>, (16.06.2015).

¹³⁰ Kazım Ateş, "Türk Milli Kimliğinin İnşası ve Ulusal Cemaat İçinde Alevi Yurttaşın Müphem Konumu", *İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi*, Ankara, 14-15.12.2006, s. 68.

¹³¹ Markus Dressler, "Turkish politics of doxa: Otherizing the Alevi as heterodox", **Philosophy and Social Criticism**, Cilt: 41, Sayı: 4-5, 2015, s. 447.

¹³² Aydın, s. 258.

¹³³ Aktay, s. 3

¹³⁴ Ateş, s. 68.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. Yüzyıl sonrası Alevilerle yaşadığı ayrışmanın sonucu Cumhuriyet ve yeni Türk devleti, kurumlarıyla Aleviler için yeni bir dönemi temsil etmektedir. Fakat Aleviliğin inanç geleneğinin dışlanması ve resmi kabul görmemesi ile Alevilik sorunu Osmanlı mirası üzerinden Cumhuriyet sonrasına da taşınmıştır. Bir sonraki bölümde Alevilerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de, inançsal nitelikleri yüzünden toplumdan dışlanmaları ve Aleviliğe muhalif kesimler tarafından ötekileştirilmeleri anlatılacaktır.

III. CUMHURİYET SONRASI ALEVİLİK TARİHİ

Alevilerin Osmanlı döneminde olduğu kadar Cumhuriyet döneminde özellikle de 1940'lardan sonra iktidarla ilişkileri sınırlı kalmış, Alevilik bu dönemde hak ve özgürlükler açısından sorunlu bir alanı teşkil etmiştir. Cumhuriyet ile birlikte ulus devlet olma yolundaki önemli aşamalardan biri ulusu oluşturacak milli kimliği ve yurttaşlığı inşa etmek olmuş ve bu yönde yenilikler yapılmıştır. Çünkü yurttaşlık, ulus-devlet olan politik cemaat içinde bireyin modern tarihsel bir form olarak hukuki-politik statüsüdür.¹³⁵ Yurttaşlık doğası gereği üye olmayanların dışlandığı bir kurumdur. Bu haliyle de Alevilik ve talepleri ile yakından ilgilidir. Çünkü 1908 Devrimi sonrası yükselen milliyetçiliğe bağlı olarak Sünnilik tabanı üzerinden bir Türk kimliğinin inşasına gidilmiş, bu durum da genel eğilim olarak vatandaşlık kriterlerini etkilemiştir.¹³⁶ Milli kimlik ve yurttaşlık inşası dünyadaki gelişmelerden etkilenmiştir.

Türkiye'de yükselen milliyetçilik 19. yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na dek süren dönemde yığınların tamamen sosyalleşerek uluslara dönüştüğü zamana denk gelmektedir.¹³⁷ Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti de bu dalgadan etkilenmiş ve bir ulus devlet inşa sürecine geçmiştir. Fakat Cumhuriyet dönemi milliyetçilik Atatürk döneminde ve Atatürk sonrası dönemde farklı özellikler

---

¹³⁵ Ateş, s. 6.

¹³⁶ Aydın, s. 259.

¹³⁷ Murat Kılıç, "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2007, s. 115.

göstermiştir. Atatürk döneminde etnik köken ve din gibi unsurlar ikinci planda kalmış, laiklik vurgusu öne çıkmıştır. Din devlet işlerinden ayrılmaya çalışılmış ve Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet olarak Türk milliyetçiliği üzerine kurulmuştur. Burada din başlangıçta çok fazla dikkate alınmamakla birlikte bu durum zaman içerisinde değişmiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürk milliyetçiliğinin Jakoben eğilimli yorumları yapılmıştır. Bu yorumların temel özelliği etnisiteye verilen önemin artırılması ve laiklikten ziyade bir pozitivist tutumun hakim olmasıdır.¹³⁸ Bu durum Alevilere bakış açısı ve tarih yazımını da etkilemiştir.

Bu konuda yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, Cumhuriyet döneminde Alevilikle ilgili gelişmeler, dönüm noktaları diyebileceğimiz tarihlerde yapısal değişiklikler göstermektedir. Bu noktada Cumhuriyet'in ilk yılları ile 1950'den sonraki dönem birbirinden farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu bölümde Cumhuriyet tarihi Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'ye kadar olan süre ve 1950 yılından günümüze Alevilik sorunu olarak iki başlık altında incelenecektir. 1923-1950 arası Cumhuriyetin kuruluşu ve tek parti döneminde Alevilerin rolü ve Alevilere yönelik politikalar ele alınacaktır.

A. 1923- 1950 arası dönemde Alevilik Sorunu

1923'te Cumhuriyet'in kuruluşu ile Aleviler önemli ölçüde resmi baskılardan kurtulmuşlardır. Cumhuriyet dönemi, başlangıcından itibaren Alevi tarihi için bir dönüm olmuştur. Yeni Cumhuriyet, halefi Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine resmi bir dine sahip değildir.¹³⁹ Cumhuriyet'in bir halk idaresi olması, tepesinde bir padişahın bulunmaması, saltanatın ve hilafetin kaldırılması; devlet denilen aygıtın bütün gruplara eşit mesafede duracak olması Alevilerin tercih edecekleri bir yönetim şekli haline gelmesine yol açmıştır.¹⁴⁰

Cumhuriyetin yeniliklerinden biri olan 30 Kasım 1925 tarihinde 677 sayılı yasa ile yürürlüğe giren Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin kapatılarak faaliyetlerine

---

¹³⁸ Kılıç, s. 121.

¹³⁹ Ali Çarkoğlu ve Nazlı Çağın Bilgili, "A precarious Relationship: The Alevi Minority, the Turkish State and the EU", **South European Society and Politics**, Cilt: 16, Sayı:2, 2011, s. 353.

¹⁴⁰ Öztürk.

son veren kanun, Aleviler için olumsuz bir karar olmuştur.¹⁴¹ Alevîler asırlarca cem törenlerini, köydeki veya yaşadıkları yerdeki büyük bir evde, Bektaşiler ise dergâh ve tekkelerde yapmışlardır. Şehirlerde yaşayan Alevîler ve Bektaşîler ise cem erkânlarını tekke, zaviye ve dergâhlarda yapmışlardır.¹⁴² Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile Sünni Müslümanların ibadet yerleri olan camiler korunurken, Alevi cemevleri tekke olarak sayılmış ve ‘gayri resmi’ statüsü nedeniyle kapatılmıştır. Tekke ve zaviyeler yasasına toplumdan en çok muhafazakâr kesimden itiraz gelmiştir. Çünkü Osmanlı’nın gerileme döneminde ulema sınıfı bürokrasideki eski gücünü yitirdiğinden tarikatlar yoluyla müdahale gücünü artırmıştır. O dönemde tarikatlar faaliyetlerini tekke, zaviye ve dergâhlarda yerine getirmektedir. Şeyh Said isyanından sonra Şark İstiklal Mahkemesi 28 Haziran’da kendi bölgesindeki tüm tekke ve zaviyeleri “şer ve fesat yuvası” oldukları gerekçesiyle kapatmıştır. 30 Kasım 1925’te de 677 sayılı kanunla ülke genelindeki tüm tekke ve zaviyeler ile türbeler kapatılmıştır.¹⁴³

Bu noktada laiklik ilkesinin yeni kurulan devletin bütünlüğü için bir araç olarak işletildiği görülmektedir. Bu nedenle Alevilerin dini ritüellerini nerede yapabileceği ile ilgili bir adım laiklik ilkesi ile uyuşmayacağından düşünülmemiştir. Mevcut toplumsal yapı ve cemaat temelli din anlayışı bu yolla değiştirilmek istenmiştir. Avrupa’daki gelişmelerin de etkisiyle Atatürk’ün dile getirdiği ve yeni devletin devamlılığı ve bütünlüğü için ‘çağdaş uygarlık düzeyi’ni gerçekleştirecek bir toplum hedeflenirken din bunun dışında tutulmuştur.

Tekke ve Zaviyeler yasasından önce 1924’te 429 sayılı yasa ile kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı’na ilk olarak M. Rıfat Börekçi atanmıştır.¹⁴⁴ Daha önceden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekilliği yapmış biri olarak dini kurumun başına getirilmesi ‘işbirlikçi’ dindar olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.¹⁴⁵ Bu durum aslında yeniliklerin Kurtuluş Savaşı’nda birlikte savaşmış insanlarca

---

¹⁴¹ Bektaş, s. 241.

¹⁴² Fevzi Rençber, “Alevi Geleneğinde ‘cemevi’nin Tarihsel Kökeni”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, 2012, s. 80.

¹⁴³ Seyfettin Aslan, Tahir Dünder, “Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri”, **Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2014, ss.34, 37.

¹⁴⁴ Bektaş, s. 242.

¹⁴⁵ Mehmet Özden, “Hariç’ten bir Kadro’cu ve Bir Sol-Kemalizm Örneği: Sadri Etem ve ‘Türk İnkılâbının Karakterleri’”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı 15, 2012, s. 155.

yapılmasının yeni bir toplum hedefi doğrultusunda yapıldığını açıklamaktadır. Bir yandan bu hedef doğrultusunda Aleviler gibi, bir tehdit oluşturmayacak farklı toplulukların düşünülmemesi yeni rejimin en önemli eksiği olmuştur. Alevi yurttaşların toplumsal konumları belirsizleşmiştir.

Cumhuriyet bu yenilikleriyle Alevilerin beklentilerini karşılamayacağı sinyali vermiştir. Nitekim 1924'teki Yunanistan'da yerleşik İslam dinine mensup Türk vatandaşları ile Türkiye'de yerleşik Rum Ortodoks dinine mensup Türk vatandaşlarının zorunlu tutulduğu nüfus mübadelesine ilişkin 19 maddelik sözleşmenin ilk maddesinde de görüldüğü gibi milliyetin dini temelde şekillendirilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁴⁶ İlerleyen dönemde Cumhuriyet dönemi Türk kimliğinin kurucu bileşenlerinden birinin Sünni-İslam olduğu görülmüştür. Gayri-Müslimlerin yurttaş olmalarına rağmen uyrukluğun dışında bırakılması, Türk olmayan Balkanlardaki Müslümanların yurttaşlığa kabul edilmesi ve Şii Azerilerin Türkiye'ye göçmelerine izin verilmemesi yeni kurulan Türkiye'de din konusunu Sünni- İslam'ın belirlediğini göstermektedir.¹⁴⁷ Bu uygulamalarla yeni rejim her ne kadar laiklik ilkesini uygulama motivasyonu ile inkılaplar gerçekleştirse de, Osmanlı'dan devşirdiği anlayışla devletin resmi bir dini olmasını engelleyememiştir. Laiklik daha çok Osmanlı'daki dini anlayışın tasfiyesi ve rejime uygun olarak ıslah edilmesinden öteye gidememiştir.

Yeni rejimin çağdaşlaşma tasavvurları laiklik uygulamalarıyla çelişik bir halde kendini göstermeye devam etmiştir. Şeriye Bakanlığı yerine Diyanet İşleri Başkanlığı bir yandan şeriatçı dirence karşı toplumu kontrol amaçlı bir araç olarak örgütlenirken, diğer yandan tüm topluma dini öğreten bir tektipleştirme mekanizması olarak çalışmıştır.¹⁴⁸ Cumhuriyet ile birlikte her ne kadar laiklik kurumları öne çıkarılmaya çalışılsa da, Cumhuriyet öncesindeki devlet adamları kurumlarda varlığını sürdürdüğü için Osmanlı zihniyeti devam etmiştir. Atatürk'ün oluşturmaya çalıştığı laik, çağdaş ve modern Türkiye zihniyeti olarak desteklenmemiştir. 1947 CHP kurultayında Hamdullah Suphi Tanrıöver laiklik uygulamasını eleştirmiştir. 1946 yılı sonlarından itibaren milli kuvvetin kaynaklarının Osmanlı İmparatorluğu

---

¹⁴⁶ Aydın, s. 265.

¹⁴⁷ Ateş, s. 65.

¹⁴⁸ Aydın, s. 267.

tarihinde bulunduğunu iddia eden yeni bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu görüş kendini Atatürk milliyetçiliğinin devamı gibi görüp Türk toplumlarının ruhunda yaşadığı milliyetçiliğin dine ve tarihe dayandırılmasını istemiştir.¹⁴⁹

1940’lardan itibaren devletin dine bakışı ılımlı bir hal almıştır. İslam milliyetçilik ile bütünleştirilmek istenmiştir. Bu dine ve Osmanlıya dayanan milliyetçilik anlayışının 1950’lerden itibaren siyasi bir aktör olarak Türk siyasal hayatında yer alması genç bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nde laiklik anlayışının tam yerleşmediğini göstermiştir.¹⁵⁰ İmparatorluğun izlerini yok etmek üzere uluslaşmaya çalışırken milli kimliğin inşası Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey’in meclis görüşmelerinde sarf ettiği “Mesela bugün öz vatandaşımız, Müslüman, hanefiyül mezhep, Türkçe konuşur” cümlesi ile hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet döneminin yurttaşının mezhebi de Hanefilik (Sünni-İslam) olarak görülmüştür.¹⁵¹ Sünni-İslam Türk ulusunun kurucu bir bileşeni olmuş, Alevilik millet sisteminin dışında bırakılmıştır.

Aleviliğin tarihi incelendiğinde değerlendirmelerin çalışmaya ışık tutması açısından teolojik boyutu yanında sosyolojik boyutu da ele alınmalıdır. Osmanlı baskısı altında biçimlenen Alevi toplumsal örgütlenmesi kendilerini koruma güdüsüyle Sünni Müslümanlarla çok iletişime geçmeyen içe kapalı bir düzen şeklinde olmuştur. 1950’li yıllara kadar Alevilik neredeyse tamamı kırsal alanlarda yaşayan, toplumsal, ekonomik ve siyasal etkisi fazla olmayan bir cemaatin inancının adı olarak görülmüştür.¹⁵² 1950’lerden itibaren sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarda yaşanan değişme Aleviliği de etkilemiştir.

1950’li ve 1960’lı yıllarda Demokrat Parti (DP) iktidarının ülkeyi kapitalist dünyaya ve yabancı sermayeye açması ve Marshall Yardımı gibi Amerikan yardımlarını almaya başlaması ile ülkedeki sosyo-ekonomik yapıyı değiştirmiştir ve bu değişiklikler Alevileri de etkilemiştir. Kapalı aile ekonomisi yaşayan Aleviler şehre göçmeye başlamış, Alevi köyleri yavaş yavaş piyasaya girmiş ve piyasa için

---

¹⁴⁹ Kılıç, s. 122-129.

¹⁵⁰ Kılıç, s. 122-129.

¹⁵¹ Ateş, s. 74.

¹⁵² Çamuroğlu, s. viii.

üretmeye başlamışlardır.¹⁵³ 1960’larda Avrupa’ya göç eden Aleviler 1970’lerde yaptıkları küçük tasarruflarla Türkiye’de yatırımcı olmaya başlamışlardır.¹⁵⁴ Bu durum Alevileri ekonomik ve sosyal hayatın dışında kalmaktan çıkarmış, onların gelecekte de hak talep eder konuma gelmelerine katkıda bulunmuştur.

Bu durum Alevilik sorununu da farklı bir boyuta taşımıştır. Aleviler içe kapanık bir toplum düzeninden daha görünür bir toplumsal örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi Alevilik sorunu 1950’den sonra ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Bölümde 1950’lerden sonra toplumsal düzende yaşanan dönüşümün Alevilik sorunu üzerindeki etkisi ele alınacaktır. Bunun yanında siyasi ve toplumsal koşulların Alevilik sorununa etkisi 1960 ve 1980 darbesi ele alınarak incelenecektir. 1960 ve 1970’lerde yaşanan değişimin 1990 sonrası Alevi kimliğinin canlanmasına etkisine de yer verilecektir.

B. 1950’ den günümüze Alevilik Sorunu

1950’lerden sonra siyasal, ekonomik, kültürel, dini koşullardaki değişme Alevilik sorununu da dönüştürmüştür. Alevilik 1960 ve 1970’li yıllarda siyasi bir eksene kaymış, 1980 darbesinin de etkisiyle 1990’lı yıllarda dini ve kültürel bir zemine tartışılmaya başlanmıştır. 1950’lerden günümüze kadar olan süreçte devlet tarafından Sünni İslam’ın üstünlüğüne maruz bırakılan Aleviler içe kapanık yapılarını terk etmişlerdir. 1960 ve 1970’li yıllarda siyasi hareketlenmelerin de etkisiyle, Alevi topluluğu hızla toplumdaki yerini almaya başlamıştır. 1980 darbesi ile yeniden bir içe kapanma yaşansa da 1990’larla Alevi kimliği tekrar canlanmıştır.

Aleviler 1950’den itibaren özellikle 1970’li yıllarda olağanüstü toplumsal değişim süreçlerine girmişlerdir. Bu süreçlerin itici gücü, yoğun bir şekilde yaşanan kırdan kente göç olgusudur.¹⁵⁵ Köyden kente gerçekleşen büyük göçler ile birlikte kapalı bir cemaat olarak kurum ve kurallarını uygulayan Aleviler kent yaşamına bunu transfer etmede güçlük çekmişlerdir. Bu durum geçmiş yüzyıllarda varlığını ülkenin ücra kırsal kesimlerinde sürdüren Aleviliğe kaçınılmaz olarak yeni ve kentsel

---

¹⁵³ Şener, s. 143.

¹⁵⁴ Şener, s. 143.

¹⁵⁵ Çamuroğlu, s. x.

ifade biçimleri dayatmıştır.¹⁵⁶ Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla Alevi inancının devamı için adeta belkemiği haline gelen dedelik kurumu kentlerde varlığını sürdüremez olmuş, dedeler şehirlileşen ve pozitivist kavramlara dayalı bir eğitimden geçen genç kuşağın sorularına artık ikna edici cevaplar veremez olmuşlardır.¹⁵⁷ 1960'lerden itibaren 1970'lerde Aleviler devletin ve soğuk savaş dönemi uygulamalarının uzantısı olarak ABD karşıtı sol kaynaklı hareketlerin destekçisi olmuşlardır.¹⁵⁸

1950 yılında Demokrat Parti'ye verilen seçim desteğiyle, Alevilerin siyaset üzerinde etkili olabilecekleri kanıtlanmıştır.¹⁵⁹ Alevilerin 1950'de Demokrat Parti'yi desteklemelerinin ardında Tek Parti dönemine ve bu dönemde Alevilere karşı izlenen politikalara duyulan hoşnutsuzluk vardır.¹⁶⁰ 1960'larla birlikte gelişmeye başlayan Marksist Sol hareket ile birlikte Aleviler solu desteklemiştir.¹⁶¹

1960'lı yılların ortalarında cereyan eden siyasi hareketlenmelerin de etkisiyle, başta Alevi gençleri olmak üzere Alevi topluluğu hızla toplumdaki yerini almaya başlamıştır. 68 kuşağının önemli bir fraksiyonunu temsil eden Aleviler, sol görüşleri benimsemişler ve bu bağlamda bir kimlik oluşumuna girmişlerdir. 1970'li yıllarda da bu süreç devam etmiştir.¹⁶²

1960 darbesi Aleviler açısından hayatı daha da kolaylaştırmıştır ve yaşadıkları ülkede kendilerini güvenli hissetmelerini sağlamıştır.¹⁶³ 1950'lerde yaşanan gücün yanlış kullanımını engellemek amacıyla 1960 Mayıs ayında daha özgürlükçü bir anayasa hazırlanmıştır.¹⁶⁴ Özellikle düşünce ve din özgürlüğünün Anayasa'nın 19. maddesinde açıkça yer alması, bir anayasal hak haline gelmesi Alevilerin en çok desteklediği noktalardan biri olmuştur.¹⁶⁵ Bu anayasanın verdiği

---

¹⁵⁶ Çamuroğlu, s.2.

¹⁵⁷ Subaşı (modernleşme), s.198.

¹⁵⁸ Haydar Gölbaşı, "Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu: Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı", C.Ü. **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2008, s.51.

¹⁵⁹ Çamuroğlu, s.viii.

¹⁶⁰ Cemal Şener, **Alevilik Olayı**, 40. Baskı, Yayınları, İstanbul, 2010, s.141.

¹⁶¹ Özlem Göner, "The Transformation of the Alevi Collective Identity" **Cultural Dynamics**, Cilt:17, Sayı: 2, 2005, s. 115.

¹⁶² Fazilet Ahu Özmen, "Alevi Gençliğinin Siyasi ve Sosyo- Kültürel Kimlik Mücadelesi 1", **Alternatif Politika**, Cilt. 3, Sayı. 1, s. 31.

¹⁶³ Aydın, s. 273.

¹⁶⁴ Marthens, s.17.

¹⁶⁵ Şener, s.142.

özgürlük ortamı Alevilerin ilk kez bir parti (Türkiye Birlik Partisi) kurarak kamusal alanda görünürlüğüne sağlamıştır. Hatta darbe komitesi Alevilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını araştırarak bir heyet kurdu muştur.¹⁶⁶ Bu komitenin çalışmaları Hayri Mumcuoğlu'nun 17 Aralık günü düzenlediği basın toplantısında “Diyanet İşleri Teşkilat Kanunu’nda Alevilerin temsiline yer verilecektir” açıklamasında bulunmasına sebep olmuştur. Ancak bu açıklamaya karşın Diyanet İşleri Yasa Tasarısı konusunda gerekli adımlar atılamamıştır. Zira dönemin Diyanet İşleri Başkanı'nın “Alevilik diye bir şey yoktur” açıklaması tepkilere sebep olmuştur.¹⁶⁷

Sonrasında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in bizzat görevlendirdiği devlet bakanı Hayri Mumcuoğlu İsmet İnönü'nün koalisyon hükümeti başkanlığında 1963 yılında bugünkünden daha ileri bir Diyanet İşleri Yasa Tasarısı hazırlamış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne sunmuştur. Tasarıda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Türkiye'deki mevcut bütün mezheplerin temsilinin sağlanacağı bir Mezhepler Dairesi oluşturulması öngörülmüştür. Ancak tasarı açıklanır açıklanmaz sağ basın, özellikle de Adalet gazetesi “Hazırlanan tasarı sayesinde Alevilerin mum söndü törenleri camilere taşınacak” şeklinde manşetler atarak Alevilere ve hükümete karşı yayınlar yapmışlardır. Bu yayınlarda Aleviliğin bir mezhep olduğu fikri reddedilmiş ve ülkede protestolar baş gösterince bu adımdan vazgeçilmiştir.¹⁶⁸

1973 petrol krizinin yarattığı zor ekonomik koşullar, 1974'deki Kıbrıs Barış Harekatı ve de meclisteki partilerin aralarında yarattıkları uçurumlarında etkisiyle 1970'lerde ülkede büyük bir kutuplaşma yaşanmıştır. Ekonomik zorluklara paralel olarak parlamentoda yaşanan tikanıklıkların da etkisiyle gençler sağ ve sol gruplar olarak sokaklarda çatışmalara girmişlerdir. Kendilerini Marksist ideolojiye eklemlendiren Alevileri, aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) üyeleri ulusal bütünlüğü tehdit eden unsurlar olarak tanımlamışlardır.¹⁶⁹ 1973'de kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyonu sonrası 1975 yılı itibariyle kurulan ve sağ partilerden oluşan Milliyetçi Cephe

---

¹⁶⁶ Marthens, s.18.

¹⁶⁷ Öztürk.

¹⁶⁸ Elise Massicard, “Alevism in the 1960s: Social Change and Mobilisation”, **Transformed Identities**, 2005, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00801120/document>, (17.06.2015), s.10.

¹⁶⁹ Çiğdem V. Şirin, “Analyzing the Determinants of Group Identity Among Alevis in Turkey: A National Survey Study”, **Turkish Studies**, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, s. 76.

hükümetlerinin yönetimleri Aleviler açısından olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Bu hükümetlerin içerisinde hem Sünni-İslami eğilimleri yüksek olan MSP hem de aşırı milliyetçi MHP yer almıştır. MHP'nin 1975'te Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinin içerisinde iki bakanla, ardından 1977'de İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinde de beş bakanla kabinede temsil edilmesi, partiye aşırı milliyetçi grupların korunması için büyük olanaklar sağlamıştır. Bu sayede aşırı muhafazakar milliyetçiler hemen hemen devlet kurumlarının çoğuna kendi kadrolarını yerleştirmişlerdir ve böylece bu kurumların tüm olanaklarından yararlanmışlardır. Partinin sokak gücü olarak tabir edinilen Ülkücülerin ise, 1974 yılından itibaren solcu gençleri ve özellikle Alevileri hedef alındığı belirtilmiştir.¹⁷⁰

Bu durum 1970'li yıllarda Alevilere yönelik Malatya, Sivas, Erzincan, Maraş, Çorum illerinde yüzlerce insanın ölümü ve binlercesinin sakatlanmasıyla sonuçlanan kitle kıyımları gerçekleşmesine sebep olmuştur.¹⁷¹ 4 Eylül 1978 Sivas Ali Baba Mahallesi olayları, 19-26 Aralık 1978 Maraş Katliamı, 18 Nisan 1978 Malatya Katliamı, 27 Mayıs- 10 Temmuz 1980 Çorum Katliamı, 2 Temmuz 1993 Sivas Madımak Katliamı, 12-16 Mart 1995 İstanbul Gazi olayları hep Alevilere yönelik yapılan saldırılar şeklinde olmuştur.¹⁷²

1978 yılında 1980 öncesi siyasi çalkantılı bir dönemde 100'ün üzerinde Alevi 36 saat içinde sağcı gruplar tarafından "Maraş Alevilere mezar olacak" sloganlarıyla öldürülmüştür. Hükümet yetkilileri olaylar gerçekleştirildikten sonraya kadar hiçbir bilgi edinemediklerini ifade etmişlerdir.¹⁷³ Ecevit ise Kahramanmaraş olaylarının kendisini sıkıyönetim ilanına mecbur etmek için çıkarıldığı kanaatini taşıdığını söylemiştir. İstihbarat servislerinin iç yüzünü anlatma iddiasını taşıyan birçok çalışmada da benzeri iddiaları bulabilmek mümkündür.¹⁷⁴ Aynı yıl Sivas'ta aşırı sağcı gençlerin Alevi gençlerini hedef gösteren broşürler dağıtmaları sonucu 2

---

¹⁷⁰ Özmen, s. 45.

¹⁷¹ Aydın, s. 274.

¹⁷² Bektaş, s. 249.

¹⁷³ Zeynep Alemdar ve Rana Birden Çorbacıoğlu, "Alevis and the Turkish State", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2012, s. 119.

¹⁷⁴ Taner Demirel, "12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 4, 2001, ss. 49, 50.

Eylül 1978’de, Sivas’ın bir Alevi mahallesine yapılan saldırıların sonucunda, 9 kişi hayatını kaybetmiş, 105 kişi yaralanmış ve yüzlerce ev, dükkan zarar görmüştür.¹⁷⁵

Malatya katliamı da diğerleri gibi Alevilerin aşırı sağcı kesimler tarafından hedef alınması nedeniyle vuku bulmuştur. 17 Nisan 1978 yılında sağın desteğini alarak Belediye Başkanı seçilen Malatya Belediye Başkanı, bir suikast sonucu hayatını kaybetmiş ve bu suikasttan solcu gruplar ve Aleviler sorumlu tutulmuşlardır. CHP’nin il binası ve birçok sol görüşlü dernek yağmalanmış ve Alevilerin yaşadıkları evlerle sahibi oldukları mağazalar yerle bir edilmiştir. Bu olaylar, onlarca kişinin ölümüne, yüzlerce kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur.¹⁷⁶

Çorum Katliamı ise ABD Türkiye Büyük Elçiliği’nde ikinci katip olarak çalışan Robert Alexander Peck adlı Central Intelligence Agency (CIA) görevlisinin Çorum’a gitmesi ile ilişkilendirilmiştir. Bunun yanında diğer bir kışkırtıcı neden ise 27 Mayıs 1980’de MHP’li Gümrük ve Tekel eski bakanı Gün Sazak’ın öldürülmesidir. 4 Temmuz 1980 günü Cuma namazı sırasında Çorum’daki tüm camilerde, “Alaattin Camii’nin komünistlerce bombalandığını” söylenerek provakasyon yaratılmış ve olay 57 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.¹⁷⁷

Sünni İslami söylemin baskın geldiği bu katliamlar, kendini milliyetçi olarak nitelendiren güçlerin eşliğinde 1970’lerden itibaren Türkiye gündemine taşınmıştır. Bilhassa Maraş ve Çorum katliamları, tam da bu milliyetçi-muhafazakar düşüncenin uzantısı olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁸ Bu katliamlar ve kaos ortamı 1980 askeri darbesine kadar devam etmiştir.

1980 darbesi sonrası kurulan askeri cuntası ülkenin yasal ve kurumsal şekillenmesi yanında çeşitli gruplara uyguladığı baskı nedeniyle sosyo-politik düzeni alt üst etmiştir. Türkiye’deki sağ ve sol gruplar arasındaki çatışmaya geçici olarak son verilse de devlet tarafından tehlikeli görülen solu kontrol etmek için ordu

---

¹⁷⁵ Deniz Kırcı, **Geçmişte Kalan İnsan Hakları İhlalleri İle Yüzleşmek: Onarıcı Adalet Yaklaşımı Kapsamında Sivas Katliamı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss. 18, 19.

¹⁷⁶ Özmen, s.46.

¹⁷⁷ Gölbaşı, ss. 53, 54.

¹⁷⁸ Fatma Ülkü Selçuk ve Halil İbrahim Ülker, “Sivil Toplumdaki Laiklik ve Milliyetçilik Tartışmalarını Cumhuriyetin İlk 25 Yılı Bağlamında Okumak”, **Türkiye’de Siyasetin Dinamikleri Sempozyum Kitabı**, Atılım Üniversitesi, Bolu, 2008, s. 13.

İslamiyet’i kullanmış ve Türk-İslam sentezi adı verilen politikayı benimsemiştir.¹⁷⁹ Bunun nedeni ordunun Sünni İslam’a kamusal alanda yer ayırmak istemesidir. Nitekim darbenin hemen ardından Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe ve kadro olarak tahkim edilirken aynı zamanda partilerin onu sorgulama olasılığına karşı Anayasal güvenceye kavuşturulmuş, din dersleri de zorunlu hale getirilmiştir.¹⁸⁰

1980’lerin sonlarına doğru Alevilik ile ilgili akademik çalışmalar yapılmaya başlanmış; 1989’da Alevi inanç ve kültürünün kabul edilmesi, eşit temsiliyet, din, eğitim ve medya açısından eşit fırsatlar talebini içeren ilk Alevi manifestosu yayımlanmıştır. 1990’dan sonra da Avrupa ve Türkiye’de cem evleri ve dernekler kurulmaya başlanmıştır.¹⁸¹ Aleviler 1980’li yıllardan itibaren kendi kimlik ve aidiyetlerini yeniden tanımlama ve biçimlendirmeye çalışmışlardır.¹⁸² 1980 sonrası Alevi kuşağı, 1968 ve 1978 kuşaklarından daha farklı bir tutum izlemiş, sosyo-kültürel ve siyasi kimlikleri bu yeni ve yenilikçi koşullar çerçevesinde yapılanmıştır.¹⁸³

Alevi cemaatindeki bu değişimin nedenleri arasında sosyolojik etkenler yanında politik etkenler de mevcuttur. Çok geniş açıdan bakıldığında, politik etkenler üç önemli noktaya indirgenebilir. Bu etkenlerin ilki, 1980’lerin sonunda Doğu Avrupa’da sosyalist bloğun çökmesidir. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, yirmi yıl boyunca ideolojik bir alternatif olarak genç ve orta kuşak Aleviler üzerinde tartışılmaz bir otoritesi olan sosyalizm, eski önemini yitirmiştir. İkincisi Türkiye’de siyasal İslam’ın yükselişidir. Aleviler İran İslam Devrimi vesilesiyle yeni bir ivme kazanan İslamcılığın yükselişine karşı duydukları savunma içgüdüsüyle dernekler vasıtasıyla siyasi birlik oluşturmaya çalışmışlardır. Üçüncü etken ise Kürt sorunudur. Aleviler bu sorun karşısında politik bir seçim olarak laikliğe yönelme ve kimliklerini politik terimlerle ifade etme eğilimi göstermişlerdir. Kürt kimliğinin karşısına birlik ilkesini öne çıkarıp, kimliklerini ve aidiyetlerini Alevi olarak vurgulamışlardır.¹⁸⁴

---

¹⁷⁹ Çarkoğlu ve Bilgili, s. 354.

¹⁸⁰ Aydın, s. 275.

¹⁸¹ Erman ve Göker, s. 103.

¹⁸² Necdet Subaşı, “AKP ve Aleviler (Yol ve Yordam Arayışı)”, **Finans Politik Ekonomik Yorumlar**, 2008, <http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/29-akp-ve-aleviler>, (10.12.2014).

¹⁸³ Özmen, s. 50.

¹⁸⁴ Çamuroğlu, s. 3.

1990’larda, 1980 askeri darbesi sonrası izlenen “Türk-İslam sentezi” politikaları sonucu yükselen siyasal İslam’ın etkisine karşı devlet seçkinleri önleyici tedbir olarak Aleviliği, Sünni inancında bulunan radikal uygulamalara karşı duruşu nedeniyle siyasal İslam’ın karşısında konumlandırmış ve Aleviler bir tehdit olarak güvenlik politikasının bir aracı haline getirilmişlerdir.¹⁸⁵ Sonuç olarak 2 Temmuz 1993’te Sivas Katliamı ve 12-13-14 Mart 1995’te Gazi Mahallesi olayları yaşanmıştır.¹⁸⁶ Darbe sonrasında topluma hakim kılınan İslamcı refleks yanında güvenlik güçlerine hakim kılınan Türk-İslamcı koşullandırma atmosferinin en dramatik yansımalarından biri 1993’te Sivas’ta yaşanmıştır.¹⁸⁷ Pir Sultan Abdal şenliklerinin dördüncüsü için Sivas’a giden, içlerinde Türkiye’nin çok değerli aydınlarının da bulunduğu, pek çok yaştan 33 kişinin yanısıra, iki otel çalışanı da Madımak Oteli’nde çıkarılan yangında katledilmiştir. Sivas’ta birden gerilim tırmanmış ve ‘tekbir’ nidalarıyla binlerce kişi oteli kuşatmıştır. Bu kuşatma ve sonrasında otelin ateşe verilerek devletin gözü önünde 33 kişinin katledilmesi, dakika dakika kameralar tarafından kaydedilmiş ve canlı yayında tüm dünyaya izletilmiştir.¹⁸⁸ Bu katliam Alevi toplumu ile İslamcı muhafazakârlar arasındaki ayrımı derinleştirmiştir.¹⁸⁹

12 Mart 1995 tarihinde, İstanbul, Gaziosmanpaşa, Gazi Mahallesi, İsmet Paşa Caddesi üzerinde çoğunluğu Alevi yurttaşların gittiği dört kahve ile bir pastanenin, otomatik silahlarla taranmasıyla başlayan ve Ümraniye’ye sıçrayan olaylarda 23 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır.¹⁹⁰ Yalnızca Gazi Mahallesi olaylarında yaşamını yitiren kişilerin yakınlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’nde açtığı dava sonucunda mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni, toplam 510 bin avro

---

¹⁸⁵ Çarkoğlu ve Bilgili, s. 354.

¹⁸⁶ Çamuroğlu, s. viii.

¹⁸⁷ Aydın, s. 275.

¹⁸⁸ Ayhan Yalçınkaya, “Hafıza Savaşlarından Sahiplenilmiş Şehitliğe: Madımak Katliamı Örnek Olayı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 3, 2011, ss. 337, 338.

¹⁸⁹ Fethi Açikel ve Kazım Ateş, “Ambivalent Societies”, **European Societies**, Cilt: 13, Sayı: 5, 2011, s. 727.

¹⁹⁰ Nesrin Aksu Bektaş, “Orhan Tüleylioğlu: Namlunun Ucundaki Mahalle / Gazi Mahallesi Olayları 12-13 Mart 1995”, 05.04.2012, <http://www.okuryazar.tv/orhan-tuleylioglu-namlunun-ucundaki-mahalle-gazi-mahallesi-olaylari-12-13-mart-1995/>, (17.06.2015).

tazminat ödemeye mahkûm etmiştir.¹⁹¹ Birçok Alevi dernek başkanı bu olayların Alevileri sokağa çekmek ve kargaşa yaratmak için düzenlendiğini bildirmiştir.¹⁹² Nitekim olay sonrası protestolarda polisle çatışmada 20’den fazla sivil hayatını kaybetmiştir.¹⁹³

1990’ların başında Semah Vakfı ve Cem Vakfı isimleriyle yapılmak istenen örgütlenmeler Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce bu isimler ve faaliyetlerinin “prosedüre uygun olmadığı” gerekçesiyle engellenmiş, 13 Şubat 2002’de Ankara 2. Asliye Hukuk Muhakemesi tarafından “azınlık” yaratarak “devletin milleti ve ülkesiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak”, “bölücülük” suçlamalarıyla yasaklanmıştır.¹⁹⁴

1990’lardan itibaren Alevileri harekete geçiren sol ve sınıf mücadelesi retoriği yavaş yavaş yerini Alevi inancının öğretilerine dayanan kültür ve dini argümanlara bırakmıştır. Bu yeni keşfedilmiş Alevilik kimliğinin yüceltilmesi Alevileri önceki sol ideolojik konumlandırılmalarına bir tepki olarak şekillenmiştir. Ayrıca bu yeni kimlik sosyalizmden daha ‘adil’ ‘eşitlikçi’ ve ‘özgürlükçü’ görünmektedir.¹⁹⁵ Yine bu dönemde dernekler, kuruluşlar, sivil toplum örgütleriyle seslerini çıkarmaya başlayan Aleviler kamusal alanda görünürlüklerini artırmışlardır.¹⁹⁶ 1990’ların başında ortaya çıkan “Alevi uyanışı” da modern Alevilerin, geleneksel Alevilikten sıyrılmalarının tamamlanışı anlamına gelmektedir.¹⁹⁷

Bu uyanış 2000’li yıllarda da devam etmiş; AB süreci ile birlikte Türkiye’nin gündemindeki önemini artırmıştır. 2005 yılında müzakerelerin başlamasıyla AB, AKP hükümetinin tam üyelik yolunda ilerlemesini belli sorunların çözümüne bağlamıştır. Bu sorunlardan birisi de 1990’lı yıllardan beri sivil toplum kuruluşlarıyla meşru zeminde seslerini duyuran Alevilerin taleplerinin karşılanmamasıdır. Bu sorun

---

¹⁹¹ Aysun Turpoğlu Çelik, “ Toplumsal Ruh Sağlığı ve Psikoterapi Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Boyutlar”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 9, 2015, s. 255.

¹⁹² Mükremin Albayrak, “Sivas ve Gazi’yi planlayan eller, yeni oyun peşinde”, 09.11.2008, http://www.zaman.com.tr/gundem_sivas-ve-gaziyi-planlayan-eller-yeni-oyun-pesinde_758428.html, (17.06.2015).

¹⁹³ Şirin, s.76.

¹⁹⁴ Aydın, s. 277.

¹⁹⁵ Çarkoğlu ve Bilgili, s. 354.

¹⁹⁶ Marthens, s.19.

¹⁹⁷ Subaşı (Modernleşme), s. 256-257.

hala canlılığını korumakta ve Türkiye'nin çözmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

Alevi sorunun tarihsel geçmişinin ele alındığı bu bölümde öncelikle tarihsel arka plana, Alevi Sünni farklılaşması ve Aleviliğin hangi dini, tarihi ve kültürel temellere dayandığına değinilmiştir. Bu kapsamda Hz. Ali döneminde yaşanan iktidar kavgaları sonucu öteki pozisyona itilen Alevilerin göçlerle Anadolu'ya gelişleri ele alınmıştır. Bu göçlerle birlikte farklı kültürel ve dini öğeleri de içine katarak bugünkü Alevi kimliği oluşmuştur. Ayrıca bu durum Aleviliğin Şiilik ve Sünnilikten farklı yönlerini ortaya koymuştur. Kafkasya, Mezopotamya, Türkmenistan bölgelerinde Babailik, Vefailik, Batinilik gibi birçok inançla harmanlanan Alevilik bugünkü şeklini almıştır. 1300'ler sonrasına denk gelen Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu coğrafyasında iki siyasi gücün egemenlik mücadelesinde; yerleşik düzeni ve Sünni İslam'ı temsil eden Osmanlı ile göçebe Türkmen Alevi topluluklarla bütünleşen Safevi Devleti arasındaki çatışmalara yer verilmiştir. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail'in iktidarı elde etme çabaları neticesinde, Alevilik aşağılanmış ve ötekileştirilmiştir. Bu çatışmanın sonucu olan Çaldıran Savaşı öncesi ve sonrasında Şeyh Bedrettin, Şah Kulu ve Kalender Çelebi ayaklanmaları yaşanmıştır. 1514'te ki kırılma noktası Alevilerin içe kapalı bir cemaat olarak ibadetlerini gizli bir şekilde saklanarak yapmalarına sebep olmuştur. Karşı karşıya kaldıkları baskılar sonucunda, kendilerini yeterince ifade edememişler ve kimliksel bir özerkliğe kavuşamamışlardır.

Cumhuriyetle birlikte halifelik ve saltanatın kaldırılması ve laik bir yönetim anlayışının ortaya çıkması ile Aleviler yeni rejime sahip çıkmışlardır. Fakat o dönemde uluslararası sistemdeki ulus devlet paradigmasının etkisi ve yeni ülkenin toparlanma güdüsü olarak çağdaş uygarlık seviyesine yükseltilmesi saikiyle yapılan inkılaplar toplumda farklı grupların yok sayılması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı'dan devşirilen dinsel ve toplumsal yapının tasfiyesi için kullanılan laiklik uygulamaları yetersiz kalmış, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasıyla yeni devlet laik olma özelliğini yitirmiştir. Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile resmi bir ibadet yeri olmayan Aleviler dikkate alınmamışlardır. 1908 Devrimi sonrası milliyetçilik tüm dünyada yükselmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ulus devleti kurma

güdüsü ile yükselen Türk milliyetçiliği 1940'lerden itibaren içerisinde Sünniliği de barındırmaya başlamıştır. Sünnilik tabanı üzerinden bir Türk kimliğinin inşasına gidilmiş, Alevilik vatandaşlığın dışına itilmiştir. 1950'lerde başlayan süreç Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve politik gelişmeler doğrultusunda değiştiği dönemlerdir. 1960'lı yıllarda çok partili rejimle birlikte yaşanan ekonomik değişim ve iktidarın ülkeyi dış sermayeye açması gibi sebepler Alevileri de etkilemiş, kapalı bir cemaat olan Aleviler kente göç etmeye başlamışlardır.

1970'li yıllarda ise Aleviler toplumsal kutuplaşma ortamında sol hareketler içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Bu durum Alevilerin 1980 darbesi öncesi aşırı milliyetçi grupların hedefi olmasına sebep olmuş, Maraş, Malatya, Sivas ve Çorum'da Alevilere yönelik katliamlar yapılmıştır. 1978-80 yılları arasında yaşanan bu olaylar Alevileri bir kez daha derinden sarsmış ve 1980 darbesi ile tekrar içlerine kapanmışlardır. 1980 darbesi ile ordu İslamiyet'i kullanmış, Sünni İslam'ı anlatan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri zorunlu hale getirilmiştir. Darbe sonrasında dünyada küreselleşme dalgası ve Türkiye'nin liberal politikalar uygulaması ile Aleviler kimliklerini dile getirmeye başlamışlardır. Dernek, vakıf gibi sivil toplum örgütleri adı altında bir araya gelmeye başlamış, kamusal alanda kendilerini temsil eden her tür oluşumu desteklemişlerdir.

Dünyada dinin yükselişi ve tekrar canlanması Türkiye'de Aleviler için bir tehdit olan siyasal İslam'ın yükselişi ile kendini göstermiş, siyasal İslam cemaat ve tarikat bağlantıları ile radikalleşmiştir. 1980'lerin sonundan itibaren görülmeye başlanan ve 1993'teki Sivas olayları sonucunda iyice görünür hale gelen Alevi uyanışı, küresel ve yerel etmenlerin yanı sıra büyük ölçüde İslami canlanmaya tepki sonucunda şekillenmiştir ve bu süreç hala devam etmektedir.¹⁹⁸

Bir sonraki bölümde günümüzde de hala devam eden AB'ye entegrasyon sürecinde Alevi sorunu incelenecektir. Bu kapsamda Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin tarihsel arka planı ele alınacaktır. Ardından Alevi sorunu Kopenhag siyasi kriterleri ışığında değerlendirilecektir. Bu sorun AB İlerleme Raporları ışığında Alevi kimliğinin tanınmaması, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, cemevi sorunu ve diğer konular şeklinde dört başlık altında incelenecektir.

---

¹⁹⁸ Murat Okan, **Türkiye'de Alevilik**, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, Ankara, s. 93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE GİRİŞ SÜRECİNDE

ALEVİ SORUNUNA YÖNELİK POLİTİKALARI

Varlığını Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarına hatta daha öncesine, Osmanlı İmparatorluğu’na götürülebileceğimiz Alevi sorunu Türkiye'nin AB’ye tam üyeliğine ilişkin süreçte önemli bir yer işgal etmektedir. Bu sorun Türkiye'nin girmek istediği AB nezdinde gündem maddesi haline gelmiştir. Dolayısıyla Alevilerin bu mücadelesi artık sınırların ötesine taşınmış, müzakere sürecinde Türkiye'nin çözmesi gereken bir soruna dönüşmüştür.

1999 Helsinki zirvesi ile başlayan yeni süreç 2002 yılından bugüne AKP hükümetlerince yönetilmiştir. AKP hükümetleri iktidardaki ilk dönemlerinde Türkiye’de tarihsel ve siyasal açıdan tehdit olarak görülen pek çok soruna, AB üyeliği sürecinin sağladığı siyasi ve ekonomik teşvikler sayesinde kendi önceliklerini dikkate alarak, müdahale edip bu konularda hızlı reformlar gerçekleştirmiştir. Reformların hızlı bir şekilde gerçekleştiği bu dönemde Aleviler de kendi sorunlarına çözümler bulunması konusunda umutlanmışlardır. AKP hükümetlerinin ikinci döneminde reformların gerçekleştirilmesi konusunda hızın düşmesi Alevilerin toplumsal taleplerinin artmasına, sorunun devamına ve İlerleme Raporları’nın yoğun bir şekilde bu konuyu eleştirmesine sebep olmuştur. Bu durum AKP’nin, Alevilik açılımını toplumsal talep ve gereksinimler doğrultusunda ne kadar değerlendirip değerlendirmede konusunda bazı kaygıları ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁹

Bu bölümde Türkiye-AB ilişkileri ile Türkiye’nin AB ile bütünleşme sürecinde Alevi sorunu Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ayrıca AB’nin Alevi sorunu konusunda sıkıntı olarak gördüğü noktalar ‘İlerleme Raporları’ ile incelenmektedir. Bu amaçla bu bölüm önce Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerini Türkiye’nin 2000’lere kadar ve AKP döneminde AB’ye

---

¹⁹⁹ Fahrettin Altun, “Değişim ve Statüko Kıskaçında AK parti”, **SETA**, 2009, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311162801_degisim-ve-statuko-kiskacinda-ak-parti-pdf.pdf, (17.06.2014), s. 14.

üyelik çabaları şeklinde iki bölüm halinde inceleyecektir. Daha sonra Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Alevi sorununu Kopenhag kriterleri ve bu kriterlerden insan hakları ve azınlık hakları temelinde değerlendirecektir. Son olarak, AB İlerleme Raporları'nda Alevi sorunu 'Alevi kimliğinin tanınmaması', 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi', 'cemevi sorunu' ve 'diğer konular' olarak dört başlık altında ele alınacaktır. Ayrıca İlerleme Raporları'nda eleştirilen bu konulara karşın AKP'nin aldığı veya almayı planladığı veya almaktan kaçındığı önlemler değerlendirilecektir.

I. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı'ndan ve daha sonra İkinci Dünya Savaşı'ndan yanmış ve yıkılmış olarak çıkan Avrupa ülkeleri hem savaşın olumsuz etkilerinden kurtulmak hem de kalıcı barış ve refahı tesis etmek ve Sovyetler Birliği tehdidine karşı bir güvenlik anlayışı geliştirmek için ortak kalkınma hedefine yönelmiş ve Birlik olma yoluna gitmişlerdir. Altmış yılı aşan bu süreç Avrupa Birliği'nin kurum, kural ve politikalarıyla geçirdiği dönüşümün akılcı bir projeyi simgelediğini kanıtlamıştır.

Avrupa'da savaşların ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yarattığı tahribat kıta ülkelerini birlikte hareket etmeye itmiştir. Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg kömür ve çelik kaynaklarını ve üretimini birleştirmeye karar vermiş, 1951 yılında Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Bu altı üye 1957'de mal ve hizmetlerin, işgücünün serbest dolaşımını sağlamak, kömür ve çeliğin yanısıra diğer sektörlerde de ekonomik birlik kurmak amacıyla 1957'de Roma anlaşmasını imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kurmuşlardır. Ekonomik alandaki birleşme zaman içerisinde kurumsallaşmanın da etkisiyle siyasi bir birliğe doğru evrilmiştir.

Zaman içerisinde büyüyen Topluluğa ekonomik anlamda ilerlemek isteyen diğer Avrupa ülkeleri de dahil olmak istemişler bu doğrultuda genişleme politikası oluşturulmuş; süreç zaman içerisinde belirli araç ve mekanizmalarla işler hale gelmiştir. İlk genişleme, 1973'te Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın da Birliğe katılmasıyla gerçekleşmiştir. Topluluk 1981'de Yunanistan, 1986'da da

İspanya ve Portekiz'in katılmalarıyla güneye doğru genişlemiştir. 1992 Maastricht Anlaşması ile Topluluğun ismi Avrupa Birliği'ne çevrilmiştir.

1995 yılında, Avusturya, Finlandiya İsveç'in katılımıyla, Avrupa Birliği'nin üye sayısı 15'e yükselmiştir. 2004 yılında, AB'nin tarihindeki en büyük genişleme dalgası gerçekleşmiş, 10 yeni ülke (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya) AB'ye katılmıştır. 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla üye sayısı 27'ye yükselmiş, 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımıyla üye ülke sayısı 28'e ulaşmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Temmuz 1959'da ortaklık için başvurmasını takiben Eylül 1963'te Türkiye ile AET arasından bir ortaklık ilişkisi kuran ve Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin 1987 yılındaki tam üyelik talebi Topluluğun kendi iç pazarını tamamlamadan yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir. Türkiye daha sonraki adı Avrupa Birliği olan Topluluk ile entegrasyonu için gerekli olan geçiş dönemini Aralık 1995'te tamamlayarak, Ocak 1996'da Gümrük Birliği'ne girmiştir. Sonunda Aralık 1999'da ki Helsinki Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmıştır. 2000-2005 yılları arasında AKP hükümetinin kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda yaptığı anayasal değişiklikler ve uyum paketleri sonucunda 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi, Türkiye ile üyelik görüşmelerini başlatma kararını almıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye'nin AB'ye katılım müzakereleri resmen başlamıştır. Ancak 2005 sonrası AB'ye giriş sürecinin başlaması ile birlikte İlerleme Raporları'ndaki eleştirilerde de görüldüğü gibi Türkiye'de AB'ye tam üyelik için yapılan reformlar hızını yitirmiştir.

Birliğin içinde bulunduğu demokrasi açığı krizi nedeniyle genişlemeden ziyade derinleşmeyi öncelikli kılması ayrıca içinde bulunulan ekonomik çıkmazın yapısal olması, Birliğin bir dönüşüm içerisinde olduğunu göstermektedir. AB'de yaşanan bu gelişmelerin uluslararası düzeyde yaşanan bazı değişimleri etkilemekle birlikte, uluslararası arenada yaşanan sosyal, iktisadi ve siyasal gelişmeler de AB üzerinde etkisini göstermektedir. Uluslararası arenadaki güç merkezlerinde yaşanan kayma Birliği de yapısal değişikliğe itmektedir. Bu anlamda Türkiye'nin üyeliği

konusunda farklı dinamiklerin ortaya çıkması muhtemel bir duruma işaret etmektedir. Çünkü AB statik durmamakta ve sürekli değişmektedir. Bütünleşme farklı aşamalara taşınmaktadır. Yeni uygulamalar geliştirilip yeni kurumlar oluşturulmakta ve derinleşme sağlanmaktadır. Bu durumda Türkiye için tam üyelik hedefinden kopmadan siyasal imtiyaz vermekten kurtaracak bir formül üzerinde durmak gerekmektedir.

A. Türkiye'nin 2000'lere kadar AB'ye Üyelik Çabaları

Yukarıda detayları ile incelendiği gibi Türkiye'nin Topluluğa ya da Birliğe üye olma çabaları 1950'lerin sonuna 1960'ların başına kadar gitmektedir. Önceleri ekonomik anlamda yetersizlikleri dolayısıyla kabul edilmeyen Türkiye, daha sonra demokrasi açıkları nedeniyle tam üyeliğe kabul edilmemiştir. Yine de Türkiye bu konuda yılmayıp girişimlerine devam etmiştir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olup, Avrupa'da karar alma süreçlerine dahil olmasının AB üzerinde önemli etkileri olacaktır. AB mimarisinin alacağı şekil konusunda yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar, üye ülkelerin farklı yapısal özellikleri nedeniyle, her bir üyenin belirlenen yapıya aynı zamanda adapte olmasının söz konusu olmadığı düşünüldüğünden kimi üyelerin diğerlerinden daha hızlı bütünleşerek, diğer üyeler için bir "gösterge etkisi" yaratması açıklayan "çok vitesli Avrupa", farklı üyelerin farklı düzeylerde bütünleştiği ve buna uygun kurumsal/hukuksal yapının tesis edildiği bir model olan "değişken geometri Avrupa", üye ülkelerin herhangi bir coğrafi ya da zaman kısıtına tabi tutulmadan, konu bazından farklı düzeylerde AB'ye eklemlenmesini açıklayan "a la carte Avrupa"dır.²⁰⁰ Birliğin uluslararası gelişmelerle evrilen hali, katılımın kuramsal ve varsayımlara dayalı yaklaşımlar yerine yapısal dayanakları olan mevcut sistematik bir yaklaşımla ele alınmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin AET'ye üye olma çabası aslında Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma çabalarının bir parçasıdır. Ancak Türkiye'nin kalkınma düzeyinin AET gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı bildirilerek tam üyelik koşulları

²⁰⁰ Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu:Avro Krizi ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler Derneği**, Cilt 9, Sayı 33, 2012, ss. 10, 11.

gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık antlaşması imzalanması önerilmiştir.²⁰¹ 1960 askeri darbesiyle sekteye uğrayan ilişkiler hazırlık, geçiş ve nihai dönem olmak üzere üç kademeli bir süreç öngören ve 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile yeniden canlanmıştır. 1973 yılında Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle hazırlık dönemi sona ermiş, geçiş dönemi ise 1996'da Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişiyle son bulmuştur. 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ile Türkiye Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul ve ilan edilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yaklaşık elli yılı aşan ilişkisi ilk kez Helsinki Zirvesi ile yeni bir boyuta taşınmıştır.²⁰² Türkiye'nin AB'ye adaylığına hukuki zemin oluşturan Katılım Ortaklığı Belgesi ve Çerçeve Yönetmelik 2001 yılı başlarında AB Konseyince onaylanmış ve Türkiye'de bu belgeler doğrultusunda hazırladığı AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Programı, Ekim 2001'de AB Komisyonuna sunmuştur. 2002 sonunda iktidara gelen AKP hükümeti ile birlikte 2005 yılına kadar hızlı bir reform sürecine gidilmiş, 3 Ekim 2005'te Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinin resmen başlaması ile bu süreç yavaşlamış, 2007 ve özellikle 2010 yılından sonra tıkanma noktasına gelmiştir.

B. AKP Döneminde Türkiye'nin AB'ye Üyelik Çabaları

1999 yılı Helsinki Zirvesi'nde AB'nin, Türkiye'nin üyeliğinin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirmesi ile gerçekleşebileceğini belirtmesi ve genişleme politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacağına ilişkin karar, Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde iktidar olan Demokratik Sol Parti-Anavatan Partisi-Milliyetçi Hareket Partisi koalisyon hükümeti ile AKP hükümetleri, kriterleri bir an önce yerine getirip tam üyeliğin gerçekleşmesi amacıyla girişimlerde bulunmuşlardır. Üçlü koalisyon hükümetinin başlattığı bu girişimler AKP hükümeti dönemindeki reformlarla hızlanmıştır. Ancak adaylık statüsünün verildiği 2005 yılından itibaren bu reformlarda genel anlamda bir yavaşlama görülmüştür. Bu yavaşlamanın nedenleri olarak genelde AKP'nin kendisi için tehlike olarak gördüğü ordunun siyasetteki

²⁰¹ AB Bakanlığı, Türkiye- AB İlişkileri", 2011, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4>, (15.06.2014).

²⁰² Türkiye'nin AB Üyeliği Tarihsel Geçmişinin Detayları İçin Bakınız: Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi ve Kurumları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011, s. 448-488.

etkisini azaltan reformları gerçekleştirmiş olması, Türkiye’de iç kutuplaşma nedeniyle siyasi gerilimlerin artması, AB’nin fasılların açılması konusunda bir adım atmaması, Türkiye’nin 2000’lerin başında bölgesinde ve komşularına karşı yumuşak güç (soft-power) olarak yönettiği aktif dış politikasının terk edilmesi gibi konular görülmüştür.

AKP, 28 Şubat süreci ile kapatılmış olan İslami muhafazakar Refah Partisi’nin devamı olarak 2001 yılında kurulmuştur. Ancak kurulmasından itibaren kendisini Refah Partisi’nin Batı-karşıtı politikalarından uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda “Mili görüş” geleneğini terk ettiğini ifade ederek, milli görüş geleneğinin bilinen Batı karşıtlığından sıyrıldığını da ilan etmiştir. Nitekim 3 Kasım 2002 tarihinde, AKP’nin iktidara gelmesiyle Türkiye’nin AB süreci büyük bir hız kazanmıştır. Bu konudaki en büyük gelişme 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel Zirvesi’nde yaşanmıştır. 2004 yılı Aralık ayında gerçekleşen bu zirvede Avrupa Birliği Türkiye’nin Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği gerekçesiyle üyelik müzakerelerine başlama kararı almış ve 3 Ekim 2005’te Müzakere Çerçeve Belgesi yayınlanmıştır. Belgenin 2. maddesi müzakerelerin sonucunun önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreç olduğunu belirtmektedir. Bu madde hükmü müzakerelerin sonucunda tam üyeliğin kesin olmadığını, ilerde farklı seçeneklerin de gündeme gelebileceğini zımnen dile getirmektedir. Ancak şu anda tam üye olan devletlerin müzakere çerçeve belgelerinde AB organlarının, müzakerelerinin ucunun açık olduğuna ilişkin ifadeler kullanmadıkları görülmektedir.²⁰³ O dönemde iktidarda olan AKP, bu durumu dikkate almayıp çerçeve belgesini onaylayarak sürecin açık uçlu bir süreç olduğunu ve Birliğin hazmetme kapasitesine bağlı olduğunu da kabul etmiş ve hızla reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda birçok anayasa değişikliği ve dokuz adet uyum paketi kabul edilmiştir.

Tarama süreci kapsamında, AB müktesabatının iç hukuka aktarılması gereken 14 fasılı açılmış; bunlardan “Bilim ve Araştırma Faslı” Türkiye’nin yeterlilik kriterlerini yerine getirdiği gerekçesiyle kapatılmış, müktesabatın 8 fasılı Katma

---

²⁰³ Selami Kuran, "Müzakere Çerçeve Belgesinin Değerlendirilmesi." **Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2007, Cilt:13, Sayı:3-4, 2007, s.2.

Protokol'ün Kıbrıs'a genişletilmemesi nedeniyle, 5'i Fransa'nın üyelikle doğrudan ilişkili olması gerekçesiyle Fransa tarafından askıya alınmıştır.²⁰⁴

Adaylık statüsünün ardından, uyum paketleri ve anayasa değişiklikleri ile başlayan reform süreci Siyasi Partiler Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, İl İdaresi Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Dernekler Kanunu, Basın Kanunu gibi temel yasaların değiştirilmesini kapsamıştır.²⁰⁵ 2004 yılı AKP hükümeti dönemindeki anayasa değişikliği kadın-erkek eşitliğinin güçlendirilmesi, idam cezasının ve DGM'lerin kaldırılması, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla Türkiye'nin iç kanunlarının farklı hükümler içermesi halinde uluslararası anlaşma hükümlerinin esas alınması, Sayıştay'ın silahlı kuvvetlerin elindeki devlet mallarını TBMM adına denetlemesi gibi alanlardadır.²⁰⁶

İkinci ve altıncı uyum paketi ile ifade özgürlüğünün kullanılması, örgütlenme ve barışçıl toplanma hakları güçlendirilmiştir. Altıncı uyum paketinde buna ek olarak, namus için çocuk öldürmeye ilişkin ağır cezaların öngörülmesi, farklı din ve mezheplerin ibadet yeri ihtiyacının İmar Kanununda yapılan değişikliklerle dikkate alınması, AİHM'in idari davalarla ilgili kararlarıyla ilgili olarak yargılamanın yenilenmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır. Üçüncü uyum paketinde ise, ölüm cezasının kaldırılması, farklı dil ve lehçelerde yayın ve öğretim yapma hakkı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, AİHM'in verdiği kararlar doğrultusunda yargılamanın yenilenmesine ilişkin düzenlemeler yer almıştır.²⁰⁷

Dördüncü uyum paketinde, işkence ve kötü muamele suçlarına yönelik soruşturmalarındaki izin prosedürünün kaldırılması, cemaat vakıflarının mal edinme

²⁰⁴ İKV, "Türkiye'nin AB'ye Katılım Müzakerelerinde Son Durum",

[http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum(1).pdf), (18.12.2014), s. 5-6.

²⁰⁵ AB Bakanlığı, "Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri", **Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, 2007, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, (20.06.2015).

²⁰⁶ AB Bakanlığı, "2004-05-10 Anayasa'nın 10 Maddesinde Değişiklik", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34353&l=1>, (19.06.2015).

²⁰⁷ Adalet Bakanlığı, "Avrupa Birliği'ne Aday Ülke Olarak Türkiye'de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı", 2008, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/AB%20uyum%20yasalar%C4%B1n%C4%B1n%20i%C3%A7%20hukuka%20etkisi%20ve%20katk%C4%B1s%C4%B1.pdf>, (20.06.2015).

prosedürü, siyasi partilerin kapatılması sürecinin zorlaştırılmasına yer verilmiştir. Beşinci uyum paketi yargılamanın iadesiyle ilgili Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundaki değişiklikleri içermektedir. Yedinci uyum paketinde ise, şiddete teşvik etmeyen propaganda yardım ve yataklık kapsamından çıkarılmış, Milli Güvenlik Kurulu'nun görev yetkileri gözden geçirilmiştir. Sekizinci uyum paketi ise genel anlamda asker-sivil ilişkileri ve ölüm cezası konusunda düzenlemeler içermektedir.²⁰⁸

Son olarak dokuzuncu uyum paketi uluslararası anlaşmaların onay sürecinin hızlandırılmasını, yeni yasaların çıkarılmasını ve bir takım idari önlemlerin alınmasını içermektedir.²⁰⁹ AB müktesebatının iç hukuka aktarılmasını, Birliğin standartlarına uyum sağlanmasını içeren bu reform süreci Türkiye'de ekonomik, siyasi ve sosyal alanlar başta olmak üzere çok boyutlu ve kapsamlı bir değişimi beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin adaylığının tescil edildiği 1999 Helsinki Zirvesi'nden bu yana, özellikle AKP hükümetleri ile birlikte 2007 yılına kadar ülkemizde önemli siyasi reformlar gerçekleştirilmiş, insan hakları ve temel özgürlükler alanlarında hukuki ve idari reformlar yapılmıştır. Fakat 2007 yılından sonra reformlar hız kesmiş, hatta siyasal kriterlerde geriye gidişler yaşanmıştır. Bu konuda iç politikada yaşanan kutuplaşmalar süreci olumsuz yönde etkilemiştir. AKP hükümetinin siyasi reform sürecine bağlılığında dikkate değer bir zayıflama olmuştur. Türkiye'de reformlarla başlayan insan hakları ve özgürlükler alanındaki olumlu gidişat, zaman içinde tersine dönmeye başlamıştır.

II. TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA ALEVİ SORUNU

AB'nin Türkiye'yi siyasal ve ekonomik anlamda dönüştürücü dinamikleriyle ilerletmesi, toplumun hak ve özgürlüklerini öne çıkartan bir yapıya kavuşturması

---

²⁰⁸ "Avrupa Birliği'ne Aday Ülke Olarak Türkiye'de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı".

²⁰⁹ AB Bakanlığı, "Türkiye'de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler", **Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, 2007, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/tsr.pdf>, (20.06.2015).

ancak Türkiye'nin ve AB'nin bu ilişkiyi siyasal, toplumsal ve iktisadi ilişkiler ağını olumlu bir mecraya çekilebilmesi ile mümkündür. Bu durum Türkiye'nin çağdaş devlet olma iddiasını da güçlendirecek ve vatandaşlarına sağladığı refah, güvenlik, barış ve özgürlük ortamının dayandığı meşruiyetini de pekiştirecektir. Sosyal, siyasal ve ekonomik araçlarla gerçekleştirilecek bir etkileşim sürecini getirecek kriterler AB üyesi devlet ve hükümet başkanları tarafından AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerini (MDAÜ) kapsayacak şekilde genişletilmesi yönünde kararın alındığı 1993 yılında gerçekleştirilen Kopenhag zirvesinde kabul ettiği Kopenhag kriterleridir. Bu kriterler kapsamında, AB'ye üye olmak için aday ülkelerin yerine getirmesi gereken asgari koşullardan biri de İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası bir kavram haline dönüşen azınlık ve insan haklarının korunmasıdır.²¹⁰

Bu süreçte gündeme gelen ve en hassas konulardan birisi olan insan hakları alanında gerekli görülen düzenlemeler, temelde Soğuk Savaş'tan sonra Birliğin tam üyelik kriterleri çerçevesine dayandırılmaktadır. Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu çerçeve, aslında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için tasarlanmış, tam üyelikten önce bu ülkelerin kendi içlerindeki sosyal ve ekonomik sorunları çözmeleri öngörülmüştür. Fakat "tüm adaylara eşit muamele" ilkesi ile bu kriterler Türkiye'nin üyelik sürecine de dahil edilmiştir.

A. Kopenhag Kriterleri

Topluluk Roma Antlaşması ile başlayan kuruluş sürecinden itibaren tam üye olabilmeleri için ülkelerden demokrasi ile yönetilmelerini şart koşmuştur. Birlik, demokrasi ile olan bağı Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan genişleme süreci ile daha da genişletmiştir. 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen Kopenhag kriterleri ile "demokrasi" üyelik sürecinin en önemli unsuru olmuştur. AB üyelik talebinde bulunan aday ülkelerin bu kriterleri yerine getirmesini zorunlu kılmıştır. Kopenhag kriterleri siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının benimsenmesi ile ilgili kriterler olarak üçe ayrılmıştır. Bu kriterlerden

---

²¹⁰ Remzi Altunpolat, **Uluslararası Hukuk Açısından Lozan Barış Antlaşması'nın Siyasal Hükümleri Işığında Türkiye'de Azınlıklar Sorunu: Tarihten Güncelliğe**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 2.

siyasi kriterler demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarına saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığını ve kesintisiz uyguluyor olmasını gerektirmektedir.²¹¹

Genel olarak bu kriterler içersinde üye olmak isteyen ülkenin çok partili bir sistemle yönetiliyor olması, bu ülkede hukukun üstünlüğüne saygı duyuluyor olması, idam cezasının ve azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi konular dikkate alınmaktadır.²¹² Bu kriterler üye olmak isteyen ülkelerin iç yapılarını yeniden inşa etmek için bir fırsat ve açılımı da beraberinde getirmektedir. Tam üyeliğin gerçekleşmesi ve devamı için insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin yerleştiği bir siyasal yapıyı öngören bu kriterlerin reformlarla AB perspektifi ekseninde uygulanması, yaşama aktarılması gerekmektedir. Bunun için de insan hakları, demokrasi, hukuk devleti ve azınlık haklarını garanti altına alan kurumların istikrarlı bir biçimde var olması bir zorunluluktur.

Üyelik perspektifi doğrultusunda adımlar atan Türkiye 1950'lerden bu yana çok partili parlamenter demokrasi tecrübesi edinmiş ise de katılım mekanizmalarının yoksunluğu konusu, hukukun üstünlüğü ve hesap verilebilirlik alanlarında yaşanan sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Türkiye demokrasisi dört kez 1960, 1971, 1989 ve 1997'de askeri darbelerle kesintiye uğramıştır. Her darbe sonrası kısa sürede tekrar seçimlere geri dönülse de, ordu bu darbelerden kazandığı yeni ayrıcalıklarla çıkmıştır. Özellikle 1970'lerde yaşanan sağ sol çatışması ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. 1990'lardaki koalisyon dönemlerinde yaşanan siyasi krizlerle demokrasiye duyulan gereksinim önemli ölçüde artmıştır. AB'ye üyelik süreci Türkiye'nin bu demokrasi eksiği gereksinimini gidermesi konusunda belirli nitelikleri de içinde barındırmaktadır. Bu süreç demokrasinin söylem düzeyinde tek eksenli değil, birey-devlet, devlet-toplum, devlet-siyaset temelinde demokratik

---

²¹¹ AB Bakanlığı, "Türkiye- AB Katılım Müzakereleri", http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, (16.06.2014), s. 1.

²¹² Abdullah Dinçkol, "Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukuku'na Etkileri", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:10, 2006, s. 35.

değerler ve hukukun üstünlüğü üzerinde yükselen haklar ve özgürlükler olduğunu göstermiştir.

B. İnsan Hakları ve Azınlık Hakları

Haklar ve özgürlükler kavramı ise büyük ölçüde uluslararası gelişmelerden etkilenmiş, tarihsel süreç içinde değişik anlamlar kazanmıştır. Bu noktada hakların eşit ve adil dağılımının öneminin anlaşılması hususu tarihsel olarak da irdelenmeyi gerektirmektedir.

18. Yüzyıl öncesi hak sahipleri kişilerin ötesinde kutsallık anlayışı etrafında gücünü meşruiyetten alan çoğunluk kavramı çerçevesinde belirlenmiştir. 18.yüzyılda ise kişilerin sayısal olarak etkinlik kazandığı ve insan aklının öne çıktığı vatandaşlık kavramı, etrafında kuralları tanımlayanları niteler hale gelmiştir. 21. Yüzyıl başlarına gelindiğinde ise Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle toplumlararası kutuplaşmayı belirleyen milliyetçiliğin öneminin azalmasıyla çoğunluk kavramı, insan odaklı salt sayısal çoğunluk ilkesinin ötesinde insanların sahip oldukları hakların eşit dağılımı olarak belirlenmiştir.²¹³ Böylece vatandaşlık kavramı da aidiyet duygusu ile olan bağının yanı sıra siyasi ve sosyal haklarla gelişen yapıya dönüşmüştür. 21. yüzyılda uluslararası düzende yaşanan bu gelişmeler ulus-devletleri dönüşüme zorlamış ve azınlık haklarını da gündeme getirmiştir.

Bütün bu gelişmeler küreselleşme ile birlikte demokratikleşmeyi de içine alan AB'ye üyelik sürecini Türkiye'deki siyasi arenanın merkezine oturtmuştur. Fakat 'bölünme korkusu', 'aşırı milliyetçilik', 'manda ve himaye fobisi' gibi ulusal dinamiklerle de siyasi alan "güvenikleştirilmiş", bu durum haklar ve özgürlüklerin güvenlik gereksiniminin ardına itilmesine sebep olmuştur. Böylece AB'ye üyelik süreci kimlik tartışmalarına sebebiyet vermiştir. Alevi sorunu da hem siyasi hem de kamusal alanda temel tartışma alanlarından birisi olmuştur. Ayrıca AB'ye üyelik için şart konulan Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi konusunda çözümlenmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu anlamda Alevilik

²¹³ Fatma Müge Gökçek, "Türkiye'de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, (Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı), Tesev, İstanbul, 2005, s. 30.

sorununa raporlarda *Üyelik Kriterleri Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler-İnsan hakları ve azınlıkların korunması Medeni ve Siyasi Haklar bölümünün Din Özgürlüğü* kısmında yer verilmiştir.

AB-Türkiye ilişkilerinin geldiği noktada AB, Kopenhag kriterleri doğrultusunda tam üyeliğin gerçekleşmesi ve devamı için insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin yerleştiği bir siyasi yapıyı öngörecektir. Türkiye'den Alevilerin eşit haklara sahip yurttaşlar olarak var olmalarını desteklemektedir. Bu doğrultuda, Alevilik konusunda yasaların "eşit ve adil" uygulanmasını, Alevilerin güvence altına alınmamış haklarının yasal olarak güvence altına alınmasını talep etmekte ve raporlarda bu sorunun Türkiye'nin demokratikleşmesinde önemli bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir.

Alevilerin haklarının azınlık hakları kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesi tartışma konusudur. Türkiye'de azınlık haklarını konu alan belgelere bakıldığında ise iki temel hukuksal metin karşımıza çıkmaktadır. Bunlar 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'dır.²¹⁴ 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile itilaf devletleri arasında imzalanan Lozan Barış Antlaşması, pek çok düzenlemenin yanı sıra azınlıkların korunmasına yönelik hükümler de içermektedir. Antlaşma, Türkiye'deki Gayrimüslim azınlıklara, hukuk önünde eşitlik; okullar da dâhil olmak üzere kendi kurumlarını kurma, denetleme ve yönetme hakkı ile birlikte bu kurumlarda kendi dillerini kullanma hakkı tanımakta ve Türkiye'ye, Gayrimüslim vatandaşların önemli bir oranda yaşamakta olduğu il ve ilçelerdeki ilkokullarda azınlık dillerinde öğretim sunma yükümlülüğü getirmektedir.²¹⁵

Lozan Antlaşması'nın Azınlıkların Korunması başlıklı üçüncü bölümü Türkiye'de azınlıkların ve farklı etnik toplulukların sorunlarını düzenlerken, 9 maddeden oluşan bu kesimdeki 8 madde (37-44 arasındaki maddeler) Türkiye tarafından temel yasa olarak tanınmıştır. Lozan'da Rum, Ermeni ve Yahudiler dışında kendilerine haklar verilmiş ve bu hakları hiçbir yasayla kaldırılamayacak olan 3 grup hak sahibi daha vardır. Böylece Lozan'ın '*Azınlıkların Korunması*' başlıklı kesiminde 4 ayrı gruba

²¹⁴ Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı:8, 2007, s.32.

²¹⁵ Kaya, s.4.

farklı olmak üzere, ama hiçbir resmi işlemle geri alınamayacak haklar tanınmıştır. Bu haklar; *gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarına tanınan haklar, Dini ve kökeni ne olursa olsun tüm Türk uyrukları için tanınan özel haklar* (Md. 39/3 ve Md. 39/4'te belirlenen haklar), *Türkiye'de oturan herkese tanınan haklar* (Antlaşmanın 38/1 ve 38/2 fıkralarında belirlenen ve milliyet, dil, soy, din ayırımı yapılmamasını, herkese yaşam ve özgürlük güvencesi ve yasa önünde eşitlik haklarının tanınmasını öngören hükümlerden oluşmaktadır.) ve *Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına tanınan haklardır*. Lozan Antlaşması'nın 38/1, 38/2, 39/4 ve 39/5 fıkraları ile dini ve kökeni ne olursa olsun Türk uyrukları arasında milliyet, dil, soy ve din ayırımı yapılamayacağı ve Türkçeden başka bir dil konuşanların kendi dillerini basın ve yayın hayatı da dahil olmak üzere yaşamın her alanında özgürce kullanabilecekleri hükme bağlanmıştır.²¹⁶

Türkiye'de resmi azınlık düzenlemesi Lozan Antlaşması'na göre "gayrimüslim" ölçüsünü esas alır. Diğer yandan uluslararası düzenlemelerde "etnik", "dinsel" ve "dilsel" temellere dayalı bir azınlık anlayışı hakimdir.²¹⁷ Avrupa Birliği de Türkiye'den üyelik sürecinde Müslüman olmayan gruplar dışındaki etnik, dinsel ve dinsel toplulukları resmi azınlık tanımı içine almasını beklemektedir. Bu durum 2004 Yılı İlerleme Raporu'nda kendini göstermiştir. Raporla Alevilerin hala Müslüman azınlık olarak tanınmaması eleştirilmiştir. Fakat Alevilerin azınlık olarak ifade edilmesi Alevilerce kabul edilmemiş, 2005 yılında Alevi dernek ve sivil toplum kuruluşları kendilerinin azınlık olmadığı konusunda basın toplantıları gerçekleştirmiş ve bu ifadeye itiraz etmişlerdir.²¹⁸

Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde kaydettiği gelişmeleri ifade eden İlerleme Raporları'nda, Alevilik sorununun nasıl ele alındığı sorunun çözümü açısından da önem taşımaktadır. Raporlar incelendiğinde, Alevi sorunun temelde üç başlık altında ele alındığı görülmektedir.

---

²¹⁶ Ayşe Dicle Ergin, "Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:59, Sayı:1, 2010, ss.13-14.

²¹⁷ Ergin, s.14.

²¹⁸ Zaman, "Aleviler, rapordaki azınlık ifadesine itiraz edecek", 20.11.2014, http://www.zaman.com.tr/gundem_aleviler-rapordaki-azinlik-ifadesine-itiraz-edecek_113426.html, (21.06.2015).

III. AB İLERLEME RAPORLARI'NDA ALEVİ SORUNU VE AKP HÜKÜMETLERİNİN YAKLAŞIMI

AB, üyelik talebinde bulunan ülkelere genişleme stratejisi doğrultusunda üyelik kriterlerini yerine getirebilmeleri için belli reformlar gerçekleştirmeleri ve bu ülkelerin AB normlarına uygunluğunun izlenip değerlendirilmesi amacıyla “İlerleme Raporları” hazırlamaktadır. Türkiye'nin AB perspektifini değerlendirmek için hazırlanan ve katılım stratejisinin bir unsuru olan bu raporlarda üyelik için ön koşul olan *Üyelik Kriterleri Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler* başlığı altında Alevilere de yer verilmektedir. Raporlar sosyal, siyasal, kültürel ve inançsal alanda eşit yurttaşlık çerçevesinde Alevi kimliğinin tanınmaması, tüm inançlara saygılı olunması, Aleviliğin anayasal güvence altına alınmaması ve cemevlerinin ibadet yeri olarak kabul edilmemesi konularını dahil etmiştir. Ayrıca raporlar Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi, Alevi sorunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmaması, AİHM'in kararlarının uygulanmaması konusunda yaşanan sıkıntılar üzerinde durmaktadır.

Raporlarda yazılanlar ayrıntılı bir şekilde incelendiği ve sınıflandırıldığında karşımıza en önemli başlıklar olarak Alevi kimliğinin tanınmaması, cemevleri ve din eğitimi başlıkları öne çıkmaktadır. Bu bölümde AB'nin İlerleme Raporları'nda, bu başlıklar doğrultusunda Türkiye'nin üyelik sürecini ve müktesebata uyumunu zorlaştıran Alevilere ilişkin sorun olarak gördüğü noktalar ile bunlar karşısında AKP hükümetlerinin tavrı ve aldığı politikalar incelenmektedir. Tablo 1 ve Tablo 2 bu konunun özetlenmiş halini göstermektedir.

Tablo 1: 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporları'nda Alevilik Sorunu Konusunda Belirtilen Konular

Yıllar	Avrupa Komisyonu'nun Yorumları	Avrupa Komisyonu'nun Değerlendirmeleri
1998 Yılı İlerleme Raporu	Sünni din adamlarının aksine, hükümetten maaş alan Alevi din adamları yoktur. Devlet ilkokullarında dinsel eğitim (Sünni) zorunludur.	İlerleme kaydedilmemiştir.
1999 Yılı İlerleme Raporu	Bu raporda Alevilerden bahsedilmemiştir.	İlerleme kaydedilmemiştir.
2000 Yılı İlerleme Raporu	Sünni camileri ve dinsel vakıfların inşası için sağlanan mali destek gibi cemevlerine de mali destek sağlanmamaktadır. Ders kitaplarında Alevi kimliğini yansıtmayan zorunlu din eğitimi verilmektedir.	İlerleme kaydedilmemiştir.
2001 Yılı İlerleme Raporu	Alevilerin sorunları hâlâ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmamaktadır. Cemevlerine mali destek sağlanmamaktadır ve ders kitapları Alevi kimliğini yansıtmamaktadır.	İlerleme kaydedilmemiştir.
2002 Yılı İlerleme Raporu	Şubat ayında, Alevi ve Bektaşî Oluşumları Birliği Kültür Derneği, Anayasanın 14 ve 24.üncü maddeleri ve Dernekler Kanununun 5.inci maddesi uyarınca, Müslüman dini topluluklarına atıf yapacak şekilde Alevi veya Bektaşî adı altında dernek kurulamayacağı gerekçesiyle feshedilmiştir. Alevi-Bektaşî Kuruluşları Birliği Kültür Derneğinin kapatılması konusunda bir program yapılmasını takiben, Mayıs ayında, RTÜK(Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), 180 günlük bir yayın durdurma cezası vermiştir.	İlerleme kaydedilmemiştir.

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

<p>2003 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Nisan 2003'de, daha önce yasaklı bulunan Alevi ve Bektaşî Dernekleri Birliğine faaliyetlerini sürdürmesine imkan tanıyacak bir hukuki statü tanınmıştır.</p> <p>Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığında temsil edilmesi ve Alevi kimliğinin okullardaki zorunlu din eğitiminde tanınmaması konusunda sorunlar sürmektedir.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>
<p>2004 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Aleviler bir dini topluluk olarak resmen kabul edilmemektedir. Aleviler hala bir Müslüman azınlık olarak tanınmamaktadır.</p> <p>Aleviler, ibadethanelerini açarken genellikle güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.</p> <p>Okullardaki zorunlu dini eğitim, Sünni olmayan kimlikleri tanımamaktadır. Bir Alevi çocuğun anne ve babası, zorunlu dini eğitim konusunda AİHM'de dava açmıştır. Birçok Alevi, Türkiye'nin laik bir devlet olarak bütün dinlere eşit muamele yapması gerektiğini ve şu anda Diyanet aracılığı ile yapmakta olduğu gibi tek bir dini (Sünniler) doğrudan desteklememesi gerektiğini düşünmektedir.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>
<p>2005 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Alevi toplumu, ibadet yerlerinin tanınması ve ilgili devlet kurumlarında temsililerinin yanı sıra, zorunlu din eğitimine ilişkin güçlükler yaşamaya devam etmektedir.</p> <p>Aleviler bir dini topluluk olarak resmen kabul edilmemektedir. Aleviler, Diyanet'te resmen temsil edilmemektedirler. Aleviler taleplerini dile getirmekte daha etkin olmalarına giderek daha fazla sesli olmalarına rağmen, devlet makamları ve özellikle Diyanet mevcut uygulamayı değiştirme gereğini kabul etmemektedir.</p> <p>Aleviler hala ibadet yeri açma konusunda güçlükler yaşamaktadır. İbadet yerleri olan "Cemevleri"nin yasal bir statüsü bulunmamaktadır. Kamu makamlarından hiçbir mali kaynak almamaktadırlar. Ocak 2005'te Alevi topluluğuna, ibadet yeri olarak değerlendirilmeyeceği için, Ankara'da bir cemevi inşa etme izni verilmemiştir.</p> <p>Alevi çocukları okullarda, özgün değerlerini kabul etmeyen zorunlu Sünni dini eğitime maruz kalmaktadırlar. Halen, Alevi bir çocuğun ailesi tarafından zorunlu Sünni dini eğitimle ilgili olarak AİHM'de açılmış bir dava bulunmaktadır.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>

Tablo 2: 2006-2014 Dönemi İlerleme Raporları'nda Alevilik Sorunu Konusunda Belirtilen Konular

<p>2006 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Aleviler ibadethanelerini (Cemevleri) açmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.</p> <p>Cemevleri ibadethane olarak tanınmamakta ve resmi makamlardan mali yardım alamamaktadırlar.</p> <p>Zorunlu din eğitimine dair bir dava halen AİHM'de görülmektedir.</p> <p>Aleviler ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalmaya devam etmektedirler.</p>	<p>2006'da Ümraniye'ye bağlı Taşdelen Belde Belediyesi, Türkiye'de bir ilke imza attı ve imar planında cemevi olarak gösterdiği iki dönümlük arsayı Alevilere tahsis etmiştir Fakat bu genel bir politika şeklinde kabul edilmemiştir.</p>
<p>2007 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Yerel makamlarca ibadet yerleri için inşaa izni verilmesi, ilden ile değişiklikler arz etmektedir. Bu durum, İmar Kanununun keyfi uygulanmasına yol açabilmektedir.</p> <p>Aleviler, ibadet yerlerini (cemevleri) açmakta sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Cemevleri, ibadet yeri olarak tanınmamakta ve resmi makamlardan yardım almamaktadırlar</p> <p>Eğitimle ilgili olarak, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri zorunludur. Alevi bir aile tarafından yapılan başvuruya karşılık AİHM8, Ekim 2007'de, oybirliğiyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1 No'lu Protokolünün (eğitim hakkına ilişkin) 2'nci maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir.</p> <p>Tüm dini toplulukların gereksiz kısıtlamalara tabi olmaksızın faaliyet göstermeleri için, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun bir yasal çerçeve oluşturulması beklenmektedir.</p> <p>Aleviler ve gayrimüslim dini topluluklar tarafından karşılaşılan temel zorluklara ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir.</p>	<p>12 Aralık 2012 tarihinde 5393 sayılı Belediye Kanununa "mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir" ibaresi eklenmiş ve böylece belediyelerin, sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yanı sıra mabetlerin de yapım, bakım ve onarımını sağlayabileceği hükme bağlanmıştır. Fakat resmi bir uygulama olmamıştır.</p>

<p>2008 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Aleviler başta eğitim ve ibadethanelere ilişkin olmak üzere, mevcut sıkıntıları yaşamayı sürdürmektedir. Bu durum, Başbakan'ın Alevi konularında danışmanı olan bir AKP milletvekilinin bu görevinden istifa etmesine neden olmuştur.</p> <p>Ekim 2007'de bir Alevi ailenin başvurusu üzerine AİHM, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde dinlere genel bir bakış sağlamakla kalmayıp, kültürel uygulamaları da dahil olmak üzere İslam inancının temel prensiplerinin öğretildiği hükmüne vardı. Mahkeme, Türkiye'den müfredatını ve iç mevzuatını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 1. Protokolünün 2. maddesi ile uyumlu hale getirmesini istedi. Bu AİHM hükmünün uygulanması gerekmektedir.</p> <p>Ağustos 2008'de bir Alevi Federasyonu, bu hükmün uygulanmadığı ve ders kitaplarının bir kısmı yanlış yönlendirmelere de neden olabilecek şekilde yeni ders kitaplarının Aleviler hakkında yanlış bilgiler içerdiği iddiaları ile Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne başvurmuştur.</p> <p>Mart 2008'de iki farklı davada Danıştay, Alevi ailelerin çocuklarının bu din derslerinden muaf olması yönünde karar vermiştir.</p> <p>İbadet yerleri konusunda, Alevi ibadethaneleri (Cemevleri) ile ilgili olarak mahkemelerde bekleyen iki dava bulunmaktadır. Bunlardan biri Danıştay'dadır. Her iki dava da, Alevilerin cemevi inşaatı için arazi talepleri reddedilmesiyle ilgilidir. Bunlar, ibadethane olarak kabul edilmemekte ve sonuç olarak idari makamlardan mali destek görmemektedir.</p>	<p>Hükümet ders müfredatında bazı değişikliklere giderek AİHM'in gerekçelerini ortadan kaldırdığını ileri sürerek dersin verilmesini ve zorunluluk halini sürdürdü.</p> <p>2008'de Tunceli, Didim, Kuşadası belediyeleri cemevlerini ibadethane olarak kabul etmiştir. Kararla birlikte cemevleri su bedelinden camiler gibi muaf tutulacak, diğer hizmetlerde ibadethane tarifesi üzerinden ücretlendirileceği kararı alınmıştır. Fakat bu genel bir politika şeklinde kabul edilmemiştir.</p>
---	--	---

<p>2009 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Anayasanın 24'üncü maddesi ve Milli Eğitim Temel Kanununun 12'nci maddesi uyarınca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ilk ve orta dereceli okullarda halen zorunludur.</p> <p>AİHM, Türkiye'den müfredatını ve mevzuatını AİHS'nin 1'inci Protokolünün 2'nci maddesi ile uyumlu hale getirmesini istediği kararın uygulanmasına ilişkin olarak hâlâ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi beklemektedir.</p> <p>Cemevleri üç belediye meclisi tarafından ibadet yeri olarak tanınmasına rağmen, bu evlerin ibadet yeri olarak tanınmaması yönündeki genel politika değişmemiştir.</p> <p>Alevi Bektaşî Dernekleri Federasyonu, Alevileri küçük düşürücü ve ayrımcılığa yol açıcı yayın yaptıkları gerekçesiyle üç gazete aleyhine dava açmıştır.</p> <p>Hükümetin, Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle başlattığı diyaloga karşın, belirli sorunlar hâlâ çözüm beklemektedir. Dini azınlıklara karşı saldırılar hâlâ devam etmektedir.</p> <p>Din adamlarının eğitimi de dâhil olmak üzere, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin aşırı bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.</p> <p>Gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin aşırı bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.</p>	<p>Alevi çalıştayları gerçekleştirilmiştir; fakat bu çalıştaylar ve ardından yayınlana nihai rapor pek çok Alevi grup, raporun topluluğun talep ve beklentilerini karşılamak açısından yetersiz kaldığını ileri sürmüştür.</p>
---	---	--

<p>2010 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>İbadet yerleri tahsisi konusunda yetkili makamlara yapılan başvuruların reddedilmesi devam etmiştir. Alevi ibadethaneleri (Cemevleri) ile ilgili olarak, iki dava sonuçlanmış ve başvurular reddedilmiştir. Mayıs 2010'da, bir Cemevi tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra AIHM'ye başvurmuştur. Cemevlerinin bazı belediye meclisleri tarafından fiilen ibadet yeri olarak tanınmasına rağmen, bunların ibadet yeri olarak tanınmaması yönündeki genel politika değişmemiştir.</p> <p>Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle olan diyalog devam etmekle birlikte henüz sonuç vermemiştir.</p> <p>Azınlık dinlerine mensup olanlar, aşırılık yanlısı kişilerin tehdidinde maruz kalmaya devam etmektedir.</p> <p>Din adamlarının eğitimi de dahil, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin gereksiz kısıtlamalar olmaksızın faaliyet göstermelerine yönelik AIHS ile uyumlu bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır.</p> <p>Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle olan diyalog devam etmekle birlikte henüz sonuç vermemiştir.</p> <p>Din adamlarının eğitimi de dahil, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin gereksiz kısıtlamalar olmaksızın faaliyet göstermelerine yönelik AIHS ile uyumlu bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>
---	---	-----------------------------------

<p>2011 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Az sayıda belediye meclisi, fiilen cemevlerini ibadet yeri olarak tanımıştır.</p> <p>Sivas ilindeki Madımak Oteli kamulaştırılmıştır. Aleviler, otelin müzeye dönüştürülmesini talep etmişlerdir.</p> <p>Alevi ibadet yerleri tanınmamaktadır ve Aleviler bu yerlerin açılmasında sık sık güçlüklerle karşılaşmaktadır. İdarenin bu yerleri ibadethane olarak tanımayan iki kararı aleyhine mahkemeye başvurulmuştur ve mahkeme bu kararları haklı bulmuştur. Tüm iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından, halihazırda bir dava AİHM’de karara bağlanmayı beklenmektedir.</p> <p>Aleviler ve gayrimüslim cemaatler elektrik ve su faturalarını ödemek zorunda iken, camilerin bu tür masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır.</p> <p>Aleviler ve gayrimüslim dini cemaatlerle diyalog devam etmiştir. Azınlık dinlerine mensup olanlar, aşırılık yanlısı kişilerin tehditlerine maruz kalmaya devam etmiştir. Tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin, yerinde olmayan kısıtlamalar olmaksızın faaliyet gösterebilmelerine yönelik AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır.</p> <p>Milli Eğitim Bakanlığı, Alevilikle ilgili bilgileri de içeren yeni bir din eğitimi kitabı yayımlamıştır. Bu kitaplar, 2011-2012 öğrenim yılından itibaren kullanılmaya başlanacaktır.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>
---	--	-----------------------------------

<p>2012 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Ankara’da bir ilk derece mahkemesi, Alevi ibadet yerleri olan <i>cemevlerinin</i> kurulmasına yardımcı olan bir derneğin yasaklanması talebini reddetmiştir. Bununla birlikte söz konusu karar, Haziran ayında Yargıtay tarafından bozulmuştur. Dava, İçişleri Bakanlığı tarafından yargıya taşınmıştır.</p> <p>İlk ve orta öğretimde zorunlu tutulmaya devam edilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri konusunda AİHM’nin <i>Zengin v. Türkiye</i> davasında verdiği karar henüz uygulanmamıştır.</p> <p>Derslere katılmayan öğrenciler, bazı durumlarda, ayrımcılığa uğramışlardır. Din derslerinden muaf tutulan öğrencilere alternatif sunulmamıştır.</p> <p>2009’da Alevilere yönelik olarak yapılan açılım somut bir şekilde devam ettirilmemiştir.</p> <p><i>Cemevleri</i> resmen tanınmamıştır ve Aleviler, yeni ibadet yerleri açılmasında zorluklarla karşılaşmaktadırlar.</p> <p>Bazı illerde Alevi vatandaşlara ait birçok evin işaretlenmesi ve kendilerine karşı gerçekleşen olaylar Alevileri endişelendirmiştir. Şikâyetler, Alevi dernekleri tarafından savcılıklara iletilmiştir; adli ve idari soruşturmalar devam etmektedir.</p> <p>Mecliste <i>cemevi</i> açılması talebi, Alevi milletvekillerinin camiye gidebilecekleri gerekçesiyle reddedilmiştir.</p> <p>Madımak davasının kapanmasına karşı yapılan gösteride olduğu gibi, Aleviler tarafından düzenlenen bazı anma törenleri kimi zaman güç kullanması suretiyle polis tarafından engellenmiştir.</p> <p>Bazı Aleviler, kamu görevinde ayrımcılığa maruz kalmaktadır.</p> <p>Camilerin, elektrik ve su giderleri devlet tarafından karşılanmakta olduğu halde Aleviler ve gayrimüslim cemaatler bu tür masrafları kendileri karşılamaktadırlar.</p> <p>Tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin, yersiz kısıtlamalar olmaksızın faaliyet gösterebilmelerine yönelik olarak AİHS ile uyumlu bir hukuki çerçeve henüz oluşturulmamıştır.</p> <p>Mülkiyet hakları ile ilgili olarak, 2008 tarihli Vakıflar Kanununda değişiklik yapan mevzuatın kabul edilse de; hala uygulanan yürürlükteki mevzuat sebebiyle, mazbut vakıfları veya Alevi vakıflarına ait el konulmuş taşınmazları kapsamamaktadır.</p>	<p>Hasan ve Eylem Zengin Davası’ndan sonra Alevilik, zorunlu din dersi müfredatının bir parçası haline gelmiştir. Fakat mevcut müfredat yeterli olmayıp Alevilerin taleplerine uygun değildir.</p> <p>Zorunlu temel eğitimin 8 yıldan 12 yıla çıkarılmasını düzenleyen ve kamuoyunda 4+4+4 olarak bilinen “İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilmesiyle Alevilik ile ilgili olarak bir kaç şey eklenmiş, eklenenler de Alevi topluluğunun talep ve beklentilerine uygun bulunmamıştır. Din dersi zorunlu olmaktan çıkarılmamış; Alevilik seçmeli ders müfredatına beklenildiği gibi geçmemiştir.</p>
---	---	---

<p>2013 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Kasım 2012’de, Türkiye Cumhurbaşkanı ev sahipliğinde ilk kez Alevi temsilcilerin katılımıyla bir iftar yemeği düzenlenmiştir. Şubat 2013’te Cumhurbaşkanı, devletin, bütün inanç mensuplarına ve inancı olmayanlara karşı eşit mesafede durması gerektiğinin altını çizmiştir.</p> <p>Milli Eğitim Bakanlığı, Alevi inancı ile ilgili bilgiler de içeren yeni Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları yayımlamış ve gayrimüslim öğrenciler bu derslerden muaf tutulmuşlardır.</p> <p>Bazı illerde Alevi vatandaşların evlerinin işaretlenmesi üzerine adli soruşturmalar başlatılmıştır.</p> <p>İslam dini konusunda bilgiler içeren soruların yer almasını müteakip, Milli Eğitim Bakanlığı, Şubat 2013’te, ortaöğretim sonunda yapılan sınavlar ve üniversiteye giriş sınavlarında, gayrimüslim öğrenciler için alternatif sorular hazırlanacağını bildirmiştir.</p> <p>Alevilere yönelik olarak 2009’da yapılan açılımın devam etmesine ilişkin somut adımlar atılmamıştır. Cemevleri ibadet yeri olarak resmen tanınmamıştır ve Aleviler, yeni ibadet yerleri açılmasında zorluklarla karşılaşmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam’daki yegâne ibadethanenin cami olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu görüş üst düzey Türk yetkililer tarafından tekrarlanmış ve mahkemelerde de kullanılmıştır.</p> <p>Aleviler, yenilenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında yer alan Alevilerle ilgili bilgilerden rahatsızdır. Aleviler, kamu hizmetleri ve eğitim sistemi de dâhil olmak üzere ayrımcılığa maruz kaldıkları kanısındadırlar. Ankara’nın bir semtinde aynı yere cami ve cemevinin inşa edilmesi kararıyla ilgili olaylar meydana gelmiştir.</p> <p>Camilerin, elektrik ve su giderleri devlet bütçesinden karşılanmakta olduğu halde, Aleviler ve resmi olarak tanınmayan gayrimüslim cemaatler bu tür masrafları kendileri karşılamak zorundadır.</p>	<p>İlerleme kaydedilmemiştir.</p>
---	---	-----------------------------------

<p>2014 Yılı İlerleme Raporu</p>	<p>Alevilerin sorunlarının ele alınmasına yönelik somut adımlar atılmamıştır. Cemevleri ibadet yeri olarak resmen tanınmamıştır ve Aleviler, yeni ibadet yerleri açılmasında zorluklarla karşılaşmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam'daki yegâne ibadethanenin cami olduğu yönünde görüş bildirmiştir.</p> <p>Milli Eğitim Bakanlığı, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının hazırlanmasında bazı Alevi kuruluşlara danışmıştır.</p> <p>Aleviler, İstanbul Boğazı'nda yapılacak üçüncü köprüye, binlerce Alevinin öldürülmesinden sorumlu olduğu düşünülen Yavuz Sultan Selim'in adının verilmesinden duydukları memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir.</p> <p>Çankaya Cemevi Yaptırma Derneğinin kapatılmasına ilişkin dava Yargıtay'dadır. Aralık ayında gerçekleşen yeni vakalar dahil olmak üzere, 2013 yılında bazı illerde Alevi vatandaşların evlerine zarar verilmesinin ardından açılan adli soruşturmalar devam etmiştir.</p> <p>Aleviler, Hükümet üyelerinin ifadeleri dahil olmak üzere, ayrımcı söyleme maruz kaldıkları yönünde bir algıya sahiptirler.</p>	<p>Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının hazırlanmasında söz konusu kuruluşların bir kısmı ortaya çıkan sonucun beklentilerini karşılamamasından ötürü üzüntü duymuştur ve yeterli bulunmamıştır.</p> <p>Diğer konularda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.</p>
---	--	---

Bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla açıklanacağı üzere, AB İlerleme Raporları'nda belirtilen Alevi sorunlarının (Alevi kimliğin tanınmaması, din eğitimi, cemevleri sorunu) çözümlenmesi konusunda AKP hükümetleri fazla bir ilerleme kaydetmemiştir. Din eğitimi konusunda 2012 yılında, 12 yıllık zorunlu eğitim uygulamasına geçilmesi ile birlikte, ilköğretim 4'üncü sınıftan 12'inci sınıfa kadar okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine Alevilik ile ilgili içerik eklenmiştir. Fakat bu içerik Aleviler tarafından yetersiz bulunmuştur. Ayrıca Alevilik açılımı adı altında yedi Alevi çalıştay düzenlemiştir. Bu çalıştaylardan ilki 4 Haziran 2009 tarihinde Bilkent otelde Devlet Bakanı Faruk Çelik başkanlığında birçok Alevi dernek ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konunun uzmanları, akademisyenler, araştırmacı yazarlar ve konunun tarafları yedi çalıştay sonunda nihai bir rapor hazırlayıp kamuoyuna sunmuşlardır. Rapor incelendiğinde Madımak Oteli'nin müze yapılması, Alevi köylerine cami yapılmasının durdurulması ve buraya atanan imamların geri çekilmesi, Alevi inanç merkezlerinin Alevi kurumlarına bırakılması, Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersleri ve cemevlerine yasal statününün tanınması gibi talepler ana noktalar olarak göze çarpmaktadır.

A. Alevi Kimliğinin Tanınmaması

Raporlarda ifade edilen “Alevi kimliğinin tanınmaması” sorununu anlayabilmek için konunun tarihsel sürecine bakmak gereklidir. Cumhuriyetin kuruluşu ile Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki resmi baskılardan kurtulan Aleviler bu dönemde de laiklik ekseninde toplum içerisine dahil edilmenin ötesinde toplumsal yaşama katılma imkanı bulamamışlardır. Tarihsel arkaplan bölümünde incelendiği gibi Şeriat tehdidine karşı Diyanet İşleri Başkanlığı bu dönemde Başbakanlık altında kurumsallaştırılmış ve devletin kontrolü altına alınmıştır. Osmanlı dönemindeki İslami cemaatlerin devamını engellemek ve gücünü kırmak amacıyla içinde Alevilerin ibadet yerleri de olan tekke ve zaviyeler kapatılmıştır.²¹⁹ Her ne kadar tekke ve zaviyelerin kapatılması doğrudan Alevilere karşı alınan bir önlem olmamakla birlikte Alevilere zarar vermiştir. Bu dönemde devletin tek bir

---

²¹⁹ Niyazi Akyüz, Şahin Gürsoy, İhsan Çapcıoğlu, “Din İşlerinde Özgün Türk Deneyimi: Diyanet'in Kurumsal Kimliği ve Güncel Değerlendirmeler”, **Dini Araştırmalar**, Cilt:9, Sayı:25, 2006, s. 34.

İslam yorumunu, resmi iletişim kanallarıyla toplumda yaygınlaştırma çabası, farklı İslam yorumlarını “gayri meşru” olarak görüp takdim etmesi ve İslam’ı özel alanla sınırlı tutması, din ve vicdan hürriyeti açısından ciddi açmazlar oluşturmuştur.²²⁰

1950’lerde başlayan çok partili dönemde de Alevilerin desteklediği Demokrat Parti Alevilerin sorunlarına yönelik geçmişten farklı bir politika izlememiştir.²²¹ Yine daha önce detayları ile incelendiği gibi 4 Eylül 1978’de ülkücü bir topluluğun Sivas Ali Baba Alevi mahallesine saldırması, 19-26 Aralık 1978’de Maraş’ta Sünni inanca mensup vatandaşların Alevi mahallesine saldırması, 18 Nisan 1978’de Malatya’da ülkücü ve Sünni oldukları iddia edilen grubun Alevi mahallelerine saldırması sonucu katliamlar gerçekleşmiş, yüzlerce insan ölmüştür.²²² 1980 Askeri darbesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal güvenceye kavuşturularak İslamiyet’in Sünni yorumunu aktaran din dersleri zorunlu hale getirilmiştir.²²³

1990’larda uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeler sonucunda kamusal alan yurttaşlık anlayışı çerçevesinde kültürel farklılıklara duyarlı bir şekilde yorumlanmaya başlamıştır. Bu dönemde karar alma süreçlerine katılma iradesi gösteren birey ve gruplar yurttaşlık ekseninde değerlendirilmeye başlamıştır. Bu bağlamda AB İlerleme Raporları’nı, 1990 sonrası Alevi politikası açısından değerlendirmek gereklidir.²²⁴ Son on beş yıl ise kültürel kimlik talepleri ve çatışmaları ekseninde oluşan, giderek güçlenen ve dünya siyasetinin işleyişine damgasını vuran “farklılıkların yaşama geçirilmesi ve tanınması” mücadelesini içermiştir.²²⁵ 1990 sonrasında dönüşen dünya düzeni Türkiye’nin de içinde bulunduğu siyasi ekonomik ve toplumsal değişim gereği Alevi politikası dini ve kültürel kimlik üzerinde yoğunlaşmıştır.²²⁶

Khrisztina Kehl-Bodrogi’nin de belirttiği gibi neo-liberalizm ile kol kola giren ve pazar ekonomisini kuran çağdaş Türkiye’de hızlıca kentleşen Aleviler 1980

---

²²⁰ Altun, s. 13.

²²¹ İlk çok partili seçim 1946 yılında gerçekleştirilmesine rağmen o seçimlerdeki şaibelerden dolayı genelde 1950 genel seçimleri çok partili hayata geçişteki ilk genel seçimler olarak kabul edilir.

²²² Bektaş, s. 249.

²²³ Aydın, ss. 261- 275.

²²⁴ Tahire Erman ve Emrah Göker, “Alevi Politics in Contemporary Turkey”, **Middle Eastern Studies**, Cilt:42, Sayı:4, 2006, s.100.

²²⁵ E. Fuat Keyman, “Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 41, 2007, s.218.

²²⁶ Erman ve Göker, s.100.

askeri darbe öncesine göre sınıfsal bakış açıysındansa, dini ve kültürel kimliklerini ortaya koymayı yeğlemişlerdir.²²⁷ Kültürel ya da dini, bir kimlik olarak gelişen Alevilik psikolojik, sosyolojik ve tarihsel açıdan hem bireyin ve toplulukların belirsizlikten kendini kurtararak kendini tanımlama ihtiyacını hem de kamusal alanda da bazı talepleri doğurmuştur.

Alevi sorununun toplumsal çatışmalara sebebiyet verebilecek yapısı nedeniyle, Alevilerin temel hak talepleri doğrultusunda hukuki olarak tanınması, ancak hak ve özgürlüklerinin temini ile mümkün olabilecektir. Bu durum raporlarda kimi zaman Türkiye'deki cemevlerinin durumu kimi zamanda Türkiye'nin zorunlu din eğitiminde Aleviliğe dini kimlik olarak yer vermeyişi ifadeleriyle yer bulmuştur.

2001, 2003, 2005 ve 2013 yılları İlerleme Raporları'nda Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmemesi olumsuz olarak değerlendirilmiştir.²²⁸ 2001 yılı İlerleme Raporu'nda “sorunların Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dikkate alınmaması” ifadesi 2003 ve 2005 raporlarında yerini “Aleviler Diyanet'te resmen temsil edilmemekte” ifadesine bırakmıştır.²²⁹ Örneğin 2005 Yılı İlerleme Raporu'nda bu duruma daha fazla yer verilerek şöyle denilmiştir:

*Aleviler bir dini topluluk olarak resmen kabul edilmemekte ve ilgili devlet kurumlarında temsilleri konusunda güçlükler yaşamaya devam etmektedir. Aleviler, Diyanet'te resmen temsil edilmemektedirler. Aleviler taleplerini dile getirmekte daha etkin olmalarına giderek daha fazla sesli olmalarına rağmen, devlet makamları ve özellikle Diyanet mevcut uygulamayı değiştirme gereğini kabul etmemektedir.*²³⁰

---

²²⁷ Erman ve Göker, s.100.

²²⁸ European Commission, **2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2001,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf , (21.06.2014), s. 27; European Commission,, **2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2003,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (19.06.2014), s. 36; European Commission,, **Turkey 2005 Progress Report**, Brussels, 2005,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, (19.06.2014), ss. 29,31,109; European Commission,, **2013 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2013,

http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.06.2014), s. 55.

²²⁹ **Turkey 2001 Progress Report**, s. 27.

²³⁰ **Turkey 2005 Progress Report**, ss. 29, 31, 109, 138.

Yine ilgili raporda bu konuyla ilgili olarak, vicdan özgürlüğü bölümünde “Sünni olmayan geniş Müslüman Alevi cemaati Türkiye’de resmi olarak tanınmamaktadır.” ifadesi ile din özgürlüğü kısmındaki “Türkiye’deki büyük Sünni olmayan Müslüman Alevi cemaatinin durumu konusunda bir ilerleme olmamıştır.” ifadesi de göze çarpmaktadır.

2000, 2001, 2003, 2004, 2005 yılları İlerleme Raporları’nda ise zorunlu din eğitiminin ve ders kitaplarının Alevi kimliğini tanımaması eleştirilmiştir.²³¹ 2005 Yılı İlerleme Raporu’nda bu konu “Alevi çocukları okullarda, özgün değerlerini kabul etmeyen zorunlu Sünni din eğitime maruz kalmaktadırlar.” ifadesi ile yer bulmaktadır.²³²

2004 Yılı İlerleme Raporu’nda buna ek olarak Alevilerin hala Müslüman azınlık olarak tanınmaması eleştirilmiştir.²³³ 2006-2013 yılları arası İlerleme Raporları incelendiğinde, din eğitiminin Alevi kimliğini yansıtmaması değil, daha çok zorunlu olmasının eleştirildiği görülmektedir.

Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından temsil edilmemesi, kamusal alanda var olmak istemeleri diğer bir deyişle tanınmaları konusunda AKP hükümetleri önemli bir adım atmamıştır. Talha Köse’nin de belirttiği gibi AKP hükümeti tarafından Aleviler’i sahiplenmeye yönelik somut adımlar atılamamıştır. Ayrıca atılmaya çalışılan adımlar ise çoğunlukla Alevi toplumu tarafından samimi bulunmayarak tepki görmüştür.²³⁴ Benzer şekilde Orhan Kemal Cengiz “Türkiye’deki ‘Alevi sorununun’ çözümü konusunda hiç bir adım atılamamış olması, şüphesiz ki bu hükümetin birinci derecede sorumluluğundadır.” yorumunda

---

²³¹ European Commission, **2000 Regular Report From the Commission on Turkey’s Progress Towards Accession**, Brussels, 2000, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, (19.06.2014), s. 18; **Turkey 2001 Progress Report**, s. 27; **2003 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession**, s. 36; European Commission **2004 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession**, Brussels, 2004, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, (20.06.2014), s. 44.

²³² **Turkey 2005 Progress Report**, s. 31.

²³³ European Commission, **Turkey 2004 Progress Report**, ss. 54, 166, 175.

²³⁴ Talha Köse, “Alevi Kimlik Siyaseti ve AK Parti’nin Kimlik siyaseti,” **SETA**, 1 Ocak 20018. <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=12437&q=alevi-kimlik-siyaseti-ve-ak-parti-nin-alevi-acilimi>, (05.07.2015). Aslında Talha Köse makalesinin devamında AKP’nin Alevi sorununu çözme konusunda ki çabalarını anlatmıştır.

bulunmuştur.²³⁵ Cengiz Alevi kimliğini tanımamanın kendini çeşitli şekillerde gösterdiğini belirtmiştir. Bu şekillerin arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve hükümetin Alevileri hedef alan ayrımcı uygulamalarını, bu ayrımcılık konusunda Alevilerin AİHM'e açtıkları davaları kazanması sonucunda Türk hükümetinin gereğini yapmaması, Alevilerin ibadethane olarak kullandığı cemevlerinin ibadethane olarak tanınmamasını, zorunlu din dersinin kaldırılmaması ve 19-26 Aralık 1978'de büyük bir Alevi katliamının yaşandığı Maraş ilinde, Alevilerin bu katliamı anmalarına hükümet tarafından izin verilmemesi konularını saymıştır. Cengiz "Alevi kimliğinin tanınması ve ibadetlerini özgürce yapabilmeleri konusunda, hükümetin gayrimüslimlere karşı olduğundan bile daha az toleranslı olduğunu" belirtmiştir.

Alevilerin AKP hükümetleri tarafından tanınmamasının en önemli konusu ise AKP iktidarları boyunca devletin çeşitli kademe ve kurumlarına Alevileri atamarak Alevilere açıkça ayrımcılık yapılması iddiasıdır.²³⁶ Alevilerin vali, kaymakam, üst düzey bürokrat olarak parmakla sayılacak kadar az sayıda olmaları, Ordu ve Emniyet Müdürlüğü'nün üst düzeyinde ise hiç yer almamaları bu iddiayı doğrulamaktadır.²³⁷

Aslında Aleviliğin tanınması ve Alevilere ayrımcı bir muamelenin yapılmaması Alevi sorununun pek çok konusunun çözümünü kolaylaştıracaktır. Örneğin İsviçre ve Avusturya'da Alevilerin bir inanç grubu olarak tanınmalarının ardından hem ibadethaneleri kabul edilmiş hem de okullarda kendilerinin hazırladığı müfredatla, Alevilik dersleri vermesinin de önü açılmıştır.²³⁸ AKP hükümetleri de Alevi kimliğinin tanınmasının bu sorunu çözeceğini bilmektedirler. Fakat AKP karar vericileri söylemlerle bu sorunun çözümünü zorlaştırmışlardır. Dönemin Başbakanı

---

²³⁵ Orhan Kemal Cengiz, "Türkiye'nin Alevi Sorunu neden derinleşiyor?," **Al-Monitor**, 29 Mayıs 2013. <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/opinion/2013/05/turkey-alevi-problem-syria.html> (05.07.2015).

²³⁶ Haberler, "Alevi Sorununun Çözümünün Önündeki Tek Engel AKP Zihniyetidir", 23.11.2014, <http://www.haberler.com/alevi-sorununun-cozumunun-onundeki-tek-engel-akp-6713837-haberi/>, (26.05.2015).

²³⁷ Milliyet, "Türkiye'de Alevilik - Hayatın her alanında ayrımcılık var", 13.01.2013, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevilik-hayatın-her-alanında-ayrimcilik-var/gundem/gundemdetay/13.01.2013/1654629/default.htm>, (27.06.2015).

²³⁸ Turan Eser, "Aleviliğe Türkiye'de İnkâr, İsviçre'de Tanıma", 19.10.2012, <http://www.muhalet.org/yazi-alevilige-turkiyede-inkar-ismicrede-tanima-turan-eser-28-3861.aspx>, (26.05.2015).

Erdoğan'ın Alevi kıyımına sebep olmuş Ebu Suud'ları konuşmalarında anması Alevilerin tanınması konusundaki kaygıları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca yargıda üst düzeyde görev alan Aleviler için 'dedelerin emriyle çalışan'lar ifadesini kullanmış ve yargıyı 'mezhebin etkisinden kurtaracağım' iddiasında bulunmuştur.²³⁹ Aslında Alevilerin bir dini topluluk olarak tanınmaları Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açacaktır.

1998 yılından itibaren İlerleme Raporları incelendiğinde, son yıllara doğru AB'nin de eleştirdiği Aleviliğin tanınmasına ilişkin sorunların artarak devam ettiği görülmektedir. AKP'nin başlattığı Alevi açılımı gibi girişimler sadece söylemlerde kalmaktadır.

B. Din Eğitimi

AB İlerleme Raporları'nda yer alan "din eğitimi" nin Aleviler tarafından talep edilmesi konusu genelde dini eğitimin sadece Sünni-Hanefilik mezhebini tanıtmaya, bu mezhep hakkında bilgi verme ve benimsetme konularının eleştirisi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu konuda AB raporlarının önerisi, din derslerinde tüm dinler ve mezhepler hakkında eşit ölçüde bilgi verilmesidir. Türkiye'de din eğitimi, cami vaazları, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Kuran kursları, İmam-Hatip liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve zorunlu din dersi yoluyla verilmektedir. Bunlar çoklu bir yapı gibi görünse de temelde tüm aşamaları kamu görevlileri tarafından belirlenen ve sadece tek bir mezhebin görüşleri çerçevesinde şekillendirilen çözümlerdir.²⁴⁰ Türkiye'de din eğitimi sadece Sünni İslam anlayışı çerçevesinde şekillenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli kararlar alınmıştır. 1924 yılında çıkarılan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile eğitim tek çatı altında toplanmış, 1925 yılında çıkarılan "Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması" kanunuyla bu kurumların yürüttüğü bütün

---

²³⁹ ATİK, "Aleviler: "Tarihe nefret suçu işleyen bir Başbakan olarak geçeceksiniz", 26.05.2011, <http://www.atik-online.net/blog/aleviler-tarihe-nefret-sucu-isleyen-bir-basbakan-olarak-gececeksiniz.html>, (26.05.2011).

²⁴⁰ Hasan Yücel Başdemir, "Din Dersleri ve Aleviliğin Aktarılması", **Liberal düşünce Dergisi**, Yıl: 16, Sayı:63, s. 63.

faaliyetler yasaklanmıştır.²⁴¹ Cumhuriyet döneminde din eğitime yönelik dersler, ister seçmeli ister zorunlu olsun, başlangıçta Kur'an merkezli ve sağlam kaynaklara dayalı İslam din dersi şeklinde verilmiştir. Bu sebeple 1924 yılında ilkokullara konulan derse *Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri* denilmiştir. 1926'dan sonra ise, gerek ilkokullarda gerekse ortaokul ve liselerde Din Dersi olarak yer almıştır. Ancak 1982 Anayasasının 24. maddesi gereğince, yeni ihtiyaçlar ve şartlar gereği, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* adı verilerek muhteva genişletilmiş ve zorunlu dersler arasında yer almıştır.²⁴² Bu durumun Aleviler için sorun oluşturan yanı, bu derslerin içeriğinin Alevi toplumunu tatmin etmemesi, bu içeriğe tek bir mezhebi temsil eden bir öğretim anlayışının egemen olması ve bu biçimdeki din eğitiminin de Alevi yurttaşlar için de zorunlu kılınmasıdır. Bu durum da Alevilerin eşit yurttaşlık hakkına zarar vermektedir.

1998 Yılı İlerleme Raporu'nda din eğitimi ile ilgili olarak, devlet ilkokullarında din eğitiminin (Sünni) zorunlu olduğu ifade edilmiş, Alevi eğitiminin verilmediği kastedilmiştir. Ayrıca raporda "Alevi din adamları" ifadesine yer verilmiştir. Sonraki yıllarda diğer raporlarda bu ifadeye rastlanmamaktadır.²⁴³

2000, 2001, 2003 ve 2004 yılları arası İlerleme Raporları'nda okullardaki zorunlu din eğitiminde Alevi kimliğinin tanınmadığı ve ders kitaplarının bu kimliği yansıtmadığı ifade edilmiştir.²⁴⁴ Örneğin, 2003 Yılı İlerleme Raporu'nda bu konu "Alevi kimliğinin okullardaki zorunlu din eğitiminde tanınmaması konusunda sorunlar sürmektedir." ifadeleriyle yer bulmuştur.²⁴⁵ 2004 ve 2005 Yılı İlerleme Raporları'nda yine okullardaki zorunlu din eğitiminin Sünni olmayan kimlikleri yansıtmadığı belirtilerek, zorunlu din eğitimine ilişkin olarak AİHM'de dava açıldığı

---

²⁴¹ Abdulnasır Süt, "İnanç Hürriyeti Açısından Zorunlu Din Dersi", **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bingöl, 03-05.10.2013, s. 144

²⁴² Mehmet Kamil Coşkun, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitiminde Alevilik Dersi Tecrübesi", **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Bingöl, 03-

05.10.2013, s. 352.

²⁴³ European Commission, **1998 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 1998,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (16.06.2014), s. 19.

²⁴⁴ **Turkey 2000 Progress Report**, s. 18 ; **Turkey 2001 Progress Report**, s. 27; **Turkey 2003 Progress Report**, s. 36; **Turkey 2004 Progress Report**, s. 44.

²⁴⁵ **Turkey 2003 Progress Report**, s. 36.

belirtilmiştir. 2004 Yılı İlerleme Raporu'nda dava ile ilgili olarak "Bir Alevi çocuğun anne ve babası, zorunlu din eğitimi konusunda AİHM'de dava açmıştır." ifadesi yer alırken, 2005 Yılı İlerleme Raporu'nda ise "Hala, Alevi bir çocuğun ailesi tarafından zorunlu Sünni din eğitimiyle ilgili olarak AİHM'de açılmış bir dava bulunmaktadır." şeklinde ifade edilmiştir.

2006 Yılı İlerleme Raporu'nda ise zorunlu din eğitimine dair davanın AİHM'de hala görülmekte olduğu belirtilmiştir. 2007 Yılı İlerleme Raporu'nda dava ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir:

Alevi bir aile tarafından yapılan başvuruya karşılık AİHM, Ekim 2007'de, oybirliğiyle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1 No'lu Protokolünün (eğitim hakkına ilişkin) 2'nci maddesinin ihlal edilmiş olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, Hükümet tarafından, bu derslerin Türk toplumundaki dini çeşitlilikleri gözetmediğinin kabul edilmesini not etmiştir. Mahkeme ayrıca, Türkiye'deki din eğitimi müfredatının demokratik toplumun gerektirdiği tarafsızlık ve çoğulculuk ölçütlerini karşılamadığına ve ebeveynlerin inançlarına saygı duyulmasını teminat altına alan uygun bir yöntemin bulunmadığına hükmetmiştir. Sonuç olarak, Mahkeme, Türkiye'nin eğitim sistemini ve ulusal mevzuatını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygun hale getirmesi gerektiğine hükmetmiştir.

2007, 2008 ve 2009 Yılı İlerleme Raporu'nda ise bu konu şöyle açıklanmıştır:

Ekim 2007'de bir Alevi ailenin başvurusu üzerine AİHM, bu derslerde dinlere genel bir bakış sağlamakla kalmayıp, kültürel uygulamaları da dahil olmak üzere İslam inancının temel prensiplerinin öğretildiği hükmüne vardı. Mahkeme, Türkiye'den müfredatını ve iç mevzuatını AİHS'nin 1. Protokolünün 2. maddesi ile uyumlu hale getirmesini istedi. Bu AİHM hükmünün uygulanması gerekmektedir.²⁴⁶

---

²⁴⁶ **Turkey 2004 Progress Report**, s. 44; **Turkey 2005 Progress Report**, s. 31; European Commission, **Turkey 2006 Progress Report**, Brussels, 2006, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, (17.06.2014), s. 16-17; European Commission, **Turkey 2007 Progress Report**, Brussels,

Genel bir değerlendirme yapıldığında 2004 yılına kadar zorunlu din eğitiminin Alevi kimliğini yansıtmaması eleştirilirken 2010 ve 2011 Yılları İlerleme Raporları'nda din eğitime hiç yer verilmemiştir. 2006, 2007, 2008 ve 2013 yılları İlerleme Raporları'nda “zorunlu din eğitimi” ifadesi kullanılmaya devam etmiştir.²⁴⁷ 2010 ve 2011 yılları İlerleme Raporları'na din eğitimiyle ilgili hiçbir ifadenin yansımamış olması bu sorunun çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Zira, 2012 Yılı İlerleme Raporu, 2004 Yılı İlerleme Raporu'nda zorunlu tutulmaya devam edilen “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri” konusundaki kararı uygulamadığı gerekçesiyle Türkiye'yi eleştirmiştir. Buna ek olarak, 2012 Yılı İlerleme Raporu'nda AİHM' de zorunlu din eğitime dair görülen *Zengin v. Türkiye* davasında verilen kararın uygulanmaması eleştirilirken, konuya ilişkin olarak şu ifadeler yer verilmiştir:

*2012-2013 eğitim-öğretim yılı için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Alevi inancı ile ilgili bilgiler içeren yeni din eğitimi kitapları hazırlanmıştır. İlgili dava nedeniyle derslere katılmayan öğrenciler, bazı durumlarda, ayrımcılığa uğramışlardır. Din derslerinden muaf tutulan öğrencilere alternatif sunulmamaktadır.*²⁴⁸

Hatta bu konuda, Alevi inancına mensup 14 Türk vatandaşı, 2011 yılında okullardaki zorunlu din derslerinin “sadece Sünni değerler temelinde verildiği” gerekçesiyle Türkiye aleyhine AİHM'e başvurmuştur. “*Mansur Yalçın ve Diğerleri-Türkiye*” davası olarak bilinen bu davada AİHM, “*Hasan ve Eylem Zengin-Türkiye*” davasına atıfta bulunarak, Türkiye'nin bu dava kararı doğrultusunda, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında bazı değişiklikler yaptığını ifade etmiş,

---

2007,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, (16.06.2014), ss. 17,61; European Commission, **Turkey 2008 Progress Report**, Brussels, 2008,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (16.06.2014), s. 18; European Commission, **Turkey 2009 Progress Report**, Brussels, 2009,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, (16.06.2014), s. 21.

²⁴⁷ **Turkey 2004 Progress Report**, s. 44; **Turkey 2005 Progress Report**, ss. 29,31; **2006 Progress Report**, s. 16; **Turkey 2007 Progress Report**, s. 17; **Turkey 2008 Progress Report**, s. 18; **2009 Progress Report**, s. 21; European Commission, **2012 Progress Report**, Brussels, 2012,
http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2012_ilerleme_raporu.pdf, (17.06.2014), ss. 24; **Turkey 2013 Progress Report**, s. 54.

²⁴⁸ **2012 Progress Report**, s. 24.

Türkiye tarafından yapılan değişiklikleri yetersiz bulmuştur.²⁴⁹ 2012- 2015 yılları İlerleme Raporları incelendiğinde ifade olarak, “*Mansur Yalçın ve Diğerleri-Türkiye*” ifadesi kullanılmamış, *Zengin v. Türkiye* davasında verilen kararın uygulanmaması eleştirilmiştir. Hasan ve Eylem Zengin Davası’ndan sonra Alevilik, zorunlu din dersi müfredatının bir parçası haline gelmiştir. Fakat mevcut müfredat yeterli olmayıp Alevilerin taleplerine uygun değildir.

AİHM, 2011 de açılan “*Mansur Yalçın ve Diğerleri-Türkiye*” davasında, Türk hükümetinden zaman geçirmeden öğrencilerin zorunlu din ve ahlak kültürü derslerinden muaf tutulmalarını da sağlayacak yeni bir sisteme geçmesini talep etmiştir. Hükümet, bu kararı kendisine tanınan sürenin son gününde temyize götürmüş, itirazın ve temyiz talebinin geri çevrilmesi sonucu karar nihai nitelik kazanmıştır.²⁵⁰

2013 Yılı İlerleme Raporu ise Milli Eğitim Bakanlığının, Alevi inancı ile ilgili bilgiler de içeren yeni Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları yayımladığını ve gayrimüslim öğrencilerin de bu derslerden muaf tutulduğunu, öğrenciler için hazırlanan sınavlarda İslam dini konusunda bilgiler içeren soruların yer almasını müteakip, Şubat 2013’te, ortaöğretim sonunda yapılan sınavlar ve üniversiteye giriş sınavlarında, gayrimüslim öğrenciler için alternatif sorular hazırlanacağını bildirmiştir.²⁵¹ 2014 Yılı İlerleme Raporu’nda Milli Eğitim Bakanlığı’nın, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarının hazırlanmasında bazı Alevi kuruluşlara danıştığını ve söz konusu kuruluşların bir kısmının ortaya çıkan sonucun beklentilerini karşılamamasından ötürü üzüntü duyduğunu belirtmiştir.²⁵²

İlk olarak zorunlu din derslerinin kaldırılması konusunda AKP hükümetleri önemli bir girişimde bulunmadıkları gibi bu zorunlu din derslerinin toplumun ahlakı için gerekliliği üzerinde durmuşlardır. İkinci olarak da bu zorunlu din derslerinde Alevilikle ilgili bir konunun eklenmesi konusunda da fazla bir ilerleme

---

²⁴⁹ İKV, “AİHM Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılmasına hükmetti”, **İKV E-Bülteni**, http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5881&id=5898, (21.06.2015).

²⁵⁰ Güven Özalp, “Türkiye’nin itirazına AİHM’den ret”, **Hürriyet**, 18.02.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28230637.asp>, (21.06.2015).

²⁵¹ **Turkey 2013 Progress Report**, s. 54.

²⁵² European Commission, **Turkey 2014 Progress Report**, Brussels, 2001, http://www.abgs.gov.tr/files/IlerlemeRaporlari/2014_progress_report.pdf, (18.12.2014), s.54.

kaydetmemişlerdir. Alevilerin sorunlarının çözümü için Alevilik açılımı adı altında yapılan pek çok çalışmaya rağmen, 2012 yılında Milli Eğitim Bakanı Ömer Dinçer zorunlu din derslerinin anayasal bir gerek olduğunu ve durumun kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁵³ Bu konuda, AKP'nin Anayasa hukukçusu milletvekili Burhan Kuzu, 1980 darbesini gerçekleştiren ve 7. Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren'in en önemli icraatının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini ilk ve orta öğretimde zorunlu hale getirmesi olduğunu belirtmiştir.²⁵⁴ Yine, 2014 yılında AKP Kayseri Milletvekili Pelin Gündeş Bakır, "Din bu milletin çimentosudur. Türkiye'de din ve ahlak dersleri zorunlu olmalı." demiştir.²⁵⁵ Bu ifadeler aslında AKP'nin bu konuda Alevilerin talepleri doğrultusunda bir yaklaşımda olmadığını göstermiştir.

Bu konuda 9 Ekim 2007'de AİHM'in kızının din dersi almasını istemeyen Alevi bir babanın başvurusu üzerine verdiği kararın ardından önemli bir gelişme yaşanmıştır. AİHM'in AKP'nin din dersleri ile ilgili yaptığı değişikliklerin Alevilerin beklentilerini tam olarak karşılamadığını belirtmiştir. AKP, AİHM kararı doğrultusunda 10 Ekim 2007 günü bu konuda bir karar almış ve 2007 yılından sonra bu konuda hiçbir adım atmamıştır. Başbakan Erdoğan başkanlığında Merkez Yürütme Kurulu toplantısında, 1982 Anayasası'nın din derslerini zorunlu kılan 24. maddesinin aynen korunmasını benimsenmiş, bu derslerin ilk ve ortaöğretimlerde zorunlu olmaya devam edeceği, dersin içeriğinin önemli ölçüde değiştirilip İslamiyet'in dışında diğer din, mezhep ve ekoller de öğretileceği karara bağlanmıştır.²⁵⁶

Bu konuda AKP hükümeti, din dersi müfredatına Alevilik ile ilgili birkaç konu eklemesi için bir heyet oluşturmuştur. Zorunlu temel eğitimin 8 yıldan 12 yıla çıkarılmasını düzenleyen İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanununun 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilmesiyle

---

²⁵³ AK Parti, "Zorunlu din dersleri anayasal bir gerektir", 22.12.2012, <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/zorunlu-din-dersleri-anayasal-bir-gerektir/35460#1>, (25.06.2015).

²⁵⁴ Sizehaber, "AKP'li Burhan Kuzu, Kenan Evren'in en önemli icraatı zorunlu din dersi", 09.05.2015, <http://www.sizehaber.com/akpli-burhan-kuzu-kenan-evrenin-en-onemli-icraati-zorunlu-din-dersi/>, (25.06.2015).

²⁵⁵ Gerçek Gündem, "AKP'li vekile göre din dersi zorunlu olmalı", 28.09.2014, <http://www.gercekgundem.com/spor/73485/akpli-vekile-gore-din-dersi-zorunlu-olmali>, (25.06.2015).

²⁵⁶ Ömer Şahin, "Din kültürü ve ahlak bilgisi zorunlu, din dersi isteğe bağlı", 11.10.2007, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/gundem_din-kulturu-ve-ahlak-bilgisi-zorunlu-din-dersi-istege-bagli_599538.html, (25.06.2015).

din dersi müfredatına Alevilik ile ilgili olarak bir kaç konu eklenmiştir. İlköğretim (4-8. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı ve buna bağlı olarak ders kitapları “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür” olmak üzere altı öğrenme alanından oluşmaktadır. Ortaöğretim (9-12. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı ve buna bağlı olarak ders kitapları ise “İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Vahiy ve Akıl, Ahlak ve Değerler, Din ve Laiklik, Din, Kültür ve Medeniyet” olmak üzere yedi öğrenme alanından oluşmaktadır.²⁵⁷ Her iki öğrenme düzeyindeki değişiklikler içerisindeki inanç ve ibadet konuları Alevilik ile ilgili genel bilgiler içermekle birlikte kapsamlı olarak Aleviliği anlatamamaktadır.

Alevilik ile ilgili olarak eklenen bölümlerde Alevi topluluğunun talep ve beklentilerine uygun bulunmamıştır. Din dersi zorunlu olmaktan çıkarılmamış, Alevilik seçmeli ders müfredatına beklenildiği gibi geçmemiştir. Aleviler eklenen Alevilik bilgisinin yönlendirici ve yanlış olduğunu düşünmekte ve dersi veren hocaların Alevilere yönelik tarihsel önyargılarının da dersi etkileyeceğinden endişe etmektedirler.²⁵⁸ Hükümet ders müfredatında bazı değişikliklere giderek AİHM’ nin gerekçelerini ortadan kaldırdığını ileri sürerek dersin verilmesini ve zorunluluk halini sürdürmüştür. Nitekim gelinen son durumda her ne kadar çalıştay gibi girişimler olsa da, bu konuda ilerleme kaydedilmiştir. Çalıştay’ın sonucunda çıkmış gibi görünen din dersinin içeriğine Alevilik ile ilgili bölümlerin eklenmesine aslında yukarıda da açıklanan 2007 yılındaki AKP’nin Merkez Yürütme Kurulu toplantısında karar verilmiştir. Din dersine ilişkin değişikliklerin, Alevilerin hazırladığı raporlar doğrultusunda yapılmaması sorunun devam etmesine sebep olmuştur. AKP hükümetinin sorunu ele alması Alevilerde bir beklenti oluşturmuş, ancak sorun Alevilerin istediği biçimde çözülmemiştir.

7 Haziran 2015 seçimleri öncesi Alevi sivil toplum kuruluşları temsilcileriyle Başbakan Ahmet Davutoğlu bir araya gelmiştir. Bu toplantıda dernek temsilcileri,

---

²⁵⁷ Ahmet Ekşi, “Din Dersinde Alevilik-Sünnilik Arasındaki Farklılıkların Ders Kitaplarına Yansımaları”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bingöl, 03-05.10.2013, s.403.

²⁵⁸ Milliyet, “Türkiye’de Alevilik- Seçmeli Din Dersinde ‘Dışlancağım’ Kaygısı”, 14.01.2013, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevik-secmeli-din-dersi-nde-dislanacagim-kaygisi-/gundem/gundemdetay/15.01.2013/1655403/default.htm>, (21.06.2015).

Alevilerin din dersi ve cemevlerinin yasal statüye kavuşturulma taleplerini ilettiklerini ancak seçim öncesi bu sorunların çözülebileceğini sanmadığını beyan etmişlerdir. Dernek temsilcileri hükümetin seçim sebebiyle sorunların çözümü noktasında tereddütleri bulunduğunu belirtmişler, görüşmelerden çıkardıkları sonucun taleplerinin seçim sonrasına kaldığı izlenimine sahip olduğunu aktarmışlardır.²⁵⁹

C. Cemevi Sorunu

16. yüzyıl sonrası Osmanlı İmparatorluğu döneminde Aleviler buldukları yerlerden sürülmüş, kimsenin yaşamadığı ücra bölgelere göç ettirilmiştir. Buralarda genelde dinsel nitelikli olan hem tapınma işlevini, hem ruhen yenilenme yıkanma eylemini kapsayan cem törenleri için köyde ya da yaşadıkları yerdeki en büyük evi seçerek ibadetlerini sürdürmüşlerdir. Merkezi bölgelerde kalan Aleviler ise ibadethanelerini Bektaşî tekkelerinde sürdürmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemindeki 18. yüzyılda Alevilerin bir kısmı merkezi bölgelerde de yaşamaya başlamışlardır. Bu yıllarda cem törenleri merkezde yaşayanlar tarafından tekke ve zaviyelerde, merkezden uzak bölgelerde yaşayanlar tarafından ise buldukları yerdeki en büyük evde yapılmıştır. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Aleviler için cem ibadeti zorlaşmış, merkezi bölgelerde yaşayan Aleviler de ibadetlerini evlerde yapmaya başlamışlardır. 1960'lı yıllara gelindiğinde, çoğunluğu köylerde içe kapalı bir yaşam süren Aleviler köyden kente göç etmeye başlamıştır. Göçün etkisiyle kentlerde Alevi nüfusu artmış ve cem ibadeti zorlaşmıştır. Çünkü büyük evler bile cem törenlerinin yapılması için yetersiz kalmış, daha geniş mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Kentleşmenin doğurduğu bir ihtiyaç olarak Aleviler kurdukları bir dernek adı altında cem törenlerini yapmaya başlamışlardır. Bu dernekler zamanla cemevi adını almıştır. Cemevi ise günümüzde Alevî ve Bektaşîlerin erkânlarını icra ettikleri, görgülerini gördükleri, ikrarlarını verdikleri, İnsan-ı Kamil (Olgun İnsan) olma ve Allah'a giden yolda geçirilmesi gereken aşamalar bütünü olarak adlandırılan dört kapı kırk makamını öğrendikleri

²⁵⁹ Taraf, "Başbakan'la görüşen Aleviler: 'Seçim sonrasına atılacak vaatlerden bıktık'", 22.03.2015, <http://www.taraf.com.tr/politika/basbakanla-gorusen-aleviler-secim-sonrasi-atilacak-vaatlerden-biktik/>, (25.06.2015).

yerlerdir. “Günümüzde Alevîlerin ritüellerini icra ettikleri yerler için de “secde edilen yer” manasında, 1970’li yıllardan sonra “cemevi” tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Cemevi, Alevî-İslam inancının ayin ve erkân yeridir. Cem erkânının yapıldığı yerdir.²⁶⁰

Cemevleri konusu AB İlerleme Raporları’na ilk kez 2000 yılında girmiştir. 2000, 2001 Yılları Raporları’nda sadece Sünni İslam’a yönelik cami ve vakıflara inşa izni verildiği ve mali destek sağlandığı ifade edilmiş, 2002 ve 2003 Yılları İlerleme Raporları’nda bu konuya hiç değinilmemiştir. 2004 Yılı İlerleme Raporu’nda ise maddi destekten ziyade Alevilerin ibadethanelerini açarken genellikle güçlüklerle karşılaştığı ifade edilmiştir. 2005, 2006, 2007, 2008, 2011 Yılı İlerleme Raporları o zamana kadar diğer çıkmış raporları kapsayacak bir biçimde cemevi konusunda mevcut sorunların hepsini dile getirmiştir.²⁶¹ Bu sorunlar kamu kaynaklarından hiçbir mali yardım alınmaması, ibadet yerlerinin tanınmaması ve ibadet yeri açma konusunda güçlükler yaşanması olarak ifade edilmiştir. Örneğin 2005 Yılı İlerleme Raporu’nda bu konu şöyle yer almıştır:

*Aleviler hala ibadet yeri açma konusunda güçlükler yaşamakta, ibadet yerleri olan “Cem Evleri”nin yasal bir statüsü bulunmamakta ve kamu makamlarından hiçbir mali kaynak almamaktadırlar. Ocak 2005’te Alevi topluluğuna, ibadet yeri olarak değerlendirilmeyeceği için, Ankara’da bir Cem Evi inşa etme izni verilmemiştir. Aleviler taleplerini dile getirmekte daha etkin olmalarına giderek daha fazla sesli olmalarına rağmen, devlet makamları ve özellikle Diyanet mevcut uygulamayı değiştirme gereğini kabul etmemektedir.*²⁶²

2008 Yılı İlerleme Raporu ek olarak ibadet yerleri konusunda, Alevi ibadethaneleri ile ilgili olarak biri Danıştay’da olmak üzere mahkemelerde iki

---

²⁶⁰ Rençber, s. 80.

²⁶¹ **Turkey 2000 Progress Report**, s. 18; **Turkey 2001 Progress Report**, s. 27; **Turkey 2004 Progress Report**, s. 44; **Turkey 2005 Progress Report**, ss. 29,31; **Turkey 2006 Progress Report**, s. 16; **Turkey 2007 Progress Report**, s. 17; **Turkey 2008 Progress Report**, ss. 18,19; European Commission, **Turkey 2011 Progress Report**, Brussels, 2011, http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (17.06.2014), s. 30.

²⁶² **Turkey 2005 Progress Report**, s. 31; Genel olarak, cemevi kelimesinin yazımına ilişkin eğilim bitişik yazmaktır. Sadece AB Komisyonu İlerleme Raporları’nda ayrı yazılmıştır.

davanın bulunduğunu ifade etmiştir. 2011 Yılı İlerleme Raporu'nda idarenin bu yerleri ibadethane olarak tanımayan iki kararı aleyhine mahkemeye başvurulduğu, mahkemenin bu kararları haklı bulup tüm iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından halihazırda bir davanın AİHM' de karara bağlanmayı beklediği duyurulmuştur.²⁶³

2007 Yılı İlerleme Raporu'nda yerel makamlarca ibadet yerleri için inşa izni verilmesinin ilden ile değişiklikler arz ettiği ve bu durumun da İmar Kanunu'nun keyfi uygulanmasına yol açtığı vurgulanmıştır.²⁶⁴ Bu duruma 2009, 2010 ve 2011 Yılı Raporlarında "Cem Evleri üç belediye meclisi tarafından ibadet yeri olarak tanınmasına rağmen, bu evlerin ibadet yeri olarak tanınmaması yönündeki genel politika değişmemiştir." şeklinde işaret edilmiştir.²⁶⁵ Bu üç Belediye Meclisi Tunceli, Didim ve Kuşadası Belediyeleri olup aldıkları karar, cemevlerinin su bedelinden camiler gibi muaf tutulması ve diğer hizmetlerde de ibadethane tarifesi üzerinden ücretlendirilmesi şeklindedir.²⁶⁶ Aslında 12 Kasım 2012 tarihinde 5393 sayılı Belediye Kanununa "mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir" ibaresi eklenmiş ve böylece belediyelerin, sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yanı sıra mabetlerin de yapım, bakım ve onarımını sağlayabileceği hükme bağlanmıştır.²⁶⁷ Fakat resmi bir uygulama olmamıştır.

2009 Yılı İlerleme Raporu'nda Alevi ibadethanelerine (cemevleri) ilişkin olarak birisi Danıştay'da olmak üzere mahkemelerde bekleyen iki dava bulunduğunu, 2010 Yılı İlerleme Raporu'nda ise, iki davanın sonuçlandığı ve başvuruların reddedildiği ifade edilmiştir. İlgili raporda ayrıca Mayıs 2010'da, bir cemevinin tüm iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM'e başvurduğu da ifade edilmiştir. 2008 Yılı İlerleme Raporu Alevilerin mevcut sorunlarının devam ettiğine işaret etmiştir. 2011, 2012, 2013 ve 2014 Yılı İlerleme Raporları'nda cemevlerinin

---

²⁶³ **Turkey 2008 Progress Report**, ss. 18-19; **Turkey 2011 Progress Report**, s. 31.

²⁶⁴ **Turkey 2007 Progress Report**, s. 61.

²⁶⁵ **Turkey 2009 Progress Report**, s.22; European Commission, **Turkey 2010 Progress Report**, Brussels, 2010, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf, (17.06.2014), s. 24; **Turkey 2011 Progress Report**, s. 31.

²⁶⁶ Haydar Yavuzak, "Cemevleri ibadethane olarak kabul edildi", İHA, 13.10.2008, <http://www.iha.com.tr/haber-cem-evleri-ibadethane-olarak-kabul-edildi-gundem-38033/>, (10.03.2014).

²⁶⁷ Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, "Belediye Kanunu", 03.07.2005, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5393.doc&ei=L3zBU7GNO-bjywP164DACQ&usg=AFQjCNEZBPiOmLSHiUEbEqv2QJ1p3RLSvw&sig2=dxHw87mdQ7IrB0LTudekVw>, (14.06.2014), s. 7.

maddi kaynak almaması, camilerin elektrik ve su faturalarının devlet tarafından karşılanmasına rağmen cemevlerinin bu ihtiyaçlarının idari makamlarca ödenmemesi, cemevlerinin resmen tanınmaması ve Alevilerin, yeni ibadet yerleri açılmasında zorluklarla karşılaştığı ifade edilmiştir.²⁶⁸ 2011 ve 2012 Yılı İlerleme Raporları'nda bu konu ile ilgili davalara şu şekilde yer verilmiştir:

*İdarenin cem evlerini ibadethane olarak tanımayan iki kararı aleyhine mahkemeye başvurulmuştur ve mahkeme bu kararları haklı bulmuştur. Tüm iç hukuk yollarının tüketilmesinin ardından, halihazırda bir dava AİHM'de karara bağlanmayı beklenmektedir. Ankara'da bir ilk derece mahkemesi, Alevi ibadet yerleri olan cem evlerinin kurulmasına yardımcı olan bir derneğin yasaklanması talebini reddetmiştir. Bununla birlikte söz konusu karar, Haziran ayında Yargıtay tarafından bozulmuştur. Dava, İçişleri Bakanlığı tarafından yargıya taşınmıştır.*²⁶⁹

2014 Yılı İlerleme Raporu'nda Çankaya Cemevi Yaptırma Derneği'nin kapatılmasına ilişkin davanın Yargıtay'da olduğu belirtilmiştir.²⁷⁰ Cemevleri ile ilgili davalara bakıldığında, Aralık 2014'te Cem Vakfı, cemevlerinin elektrik parasının devlet tarafından karşılanmaması nedeniyle AİHM'e bir dava açmıştır. Dava Türkiye aleyhine oy birliği ile sonuçlanmış, Türkiye bu karara da itiraz etmiştir. Ancak itiraz kabul görmemiştir ve karar Türkiye'de ayrımcılık yapıldığı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. ve 14. maddelerinin açıkça ihlal edildiğine karar verilerek 20 Nisan 2015'te karar kesinleşmiştir.²⁷¹

2012 Yılı İlerleme Raporu'nda ayrıca, Mecliste cemevi açılması talebinin, Alevi milletvekillerinin camiye gidebilecekleri gerekçesiyle reddedildiği de yer bulmuştur. 2013 Yılı İlerleme Raporu'nda ise cemevleri ile ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığının, İslam'daki yegâne ibadethanenin cami olduğu yönünde görüş bildirdiği ve bu görüşün üst düzey Türk yetkililer tarafından tekrarlanıp

²⁶⁸ **Turkey 2011 Progress Report**, s. 29 ; **Turkey 2012 Progress Report**, s. 25; **Turkey 2013 Progress Report**, s. 55 ; **Turkey 2014 Progress Report**, s. 54.

²⁶⁹ **Turkey 2011 Progress Report**, s. 30; **Turkey 2012 Progress Report**, s. 24.

²⁷⁰ **Turkey 2014 Progress Report**, s. 54.

²⁷¹ CİHAN Haber Ajansı, "İzzettin Doğan: AİHM Kararı Uygulanmazsa Büyük Yaptırımlar Uygulanır", 26.04.2015, <http://www.haber3.com/izzettin-dogan-aihm-karari-uygulanmazsa-buyuk-yaptirimlar-uygulanir-3338390h.htm#ixzz3bvrzhjmH>, (21.06.2015).

mahkemelerde de kullanılması eleştirilmiştir. İlgili Raporda ayrıca Ankara'nın bir semtinde aynı yere cami ve cemevinin inşa edilmesi kararıyla ilgili olaylar meydana geldiği ifade edilmiştir.²⁷² 2014 Yılı İlerleme Raporu diğer raporlardan farklı olarak cemevleri ile ilgili olarak cemevlerinin tanınması konusunda ilerleme sağlanmasının birçok mağduriyeti ortadan kaldıracığını belirtmiştir.²⁷³

AKP cemevlerine ibadethane statüsü verilmesi konusunda önemli bir adım atmamıştır. Hatta dönemin başbakanı Erdoğan'ın "Eğer biz Müslümansak bir Alevi olarak, o zaman Müslüman'ın ibadethanesi tek olması lazım" ifadesi AKP'nin bu konuda herhangi bir olumlu adımdan uzak olduğunu göstermiştir. AKP Ankara milletvekili Haluk Özdalga'nın 2013'te "Devletin cemevlerini ibadet yeri olarak tanınmasını" talebini Başbakan Erdoğan "İslam'da ibadet yeri camidir. Cemevleri kültürel mekanlardır" şeklinde cevaplamıştır.²⁷⁴ Ekim 2013'te ATV ve A televizyonlarının ortak canlı yayınında Başbakan Erdoğan yaptıkları Alevi Çalıştayından bir netice gelmediğini belirterek Alevilerin arasında da bir bölünme bulunduğunu bildirmiş ve şöyle devam etmiştir, "Cemevleri konusunda, cemevini ibadethane olarak kabul edenler adeta yok gibi. Mesela bizim bu noktadaki hakim olan anlayışımız 'inanç ve kültür merkezi olabilir'".²⁷⁵ Bu açıklama, aslında cemevleri konusunda AKP'nin ne yapmayacağını göstermektedir. Alevilerin cemevlerinin ibadethane statüsü kazanması talebi AKP'de kendini inanç ve kültür merkezi olarak bulmuştur. Ancak bu konuyu başbakan Aleviler arasında fikir birliği olmadığı şeklinde dile getirmiştir. Aslında Alevilerin tümünün asgari ölçekte en mutabık oldukları konu cemevlerinin ibadethane statüsü kazanmasıdır. Alevi örgütlerinden yapılan ortak açıklamada cemevlerinin ibadethane olarak yasal statü kazanması ilk talep olarak ortaya konmuştur.²⁷⁶ Yine aynı konuşmada cemevlerinin elektrik ve su problemi olduğunun hatırlatılması üzerine ise Erdoğan, ibadethane olmayı çok küçük bir kısmı kabul etse de Alevilerin genelini bunu kabul etmediğini

²⁷² **Turkey 2012 Progress Report**, s. 25; **Turkey 2013 Progress Report**, s. 55.

²⁷³ **Turkey 2014 Progress Report**, s. 15.

²⁷⁴ HaberTürk, "Erdoğan'dan cemevi yanıtı", 21.02.2013, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/822148-erdogandan-cemevi-yaniti>, (25.06.2015).

²⁷⁵ AK Parti, "AK Parti iktidarında cemevi sayısı arttı", 04.10.2013.

<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-iktidarinda-cemevi-sayisi-artti/52798#1>, (25.06.2015).

²⁷⁶ Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, "Alevi Örgütlerinden Türk ve Dünya Kamuoyuna Ortak Açıklama", 10.09.2013, <http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/alevi-orgutlerinden-turkiye-ve-dunya-kamuoyuna-ortak-aciklama/>, (27.06.2015).

kaydetmiştir.²⁷⁷ Bu noktada, Alevilerin bu konuda farklı düşündükleri iddiası taleplerinin karşılanmasına engel olarak gösterilmiştir.

Alevilerin cemevi konusundaki talebi yasal statüye kavuşturulmasıdır. Fakat AKP yöneticileri bu konuda Alevilerin taleplerinden bağımsız açıklamalar yapmışlardır. Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, “AK Parti iktidar olana kadar olan dönemde Türkiye’de 106 tane cemevi vardı. Baktığınızda bizim dönemimizde 300’ün üzerinde yeni cemevi yapılmıştır. Bunların sayısında da büyük bir artış bizim dönemimizde olmuştur” diyerek cemevleri konusunu ibadethane statüsü tartışmasından uzaklaştırmıştır ve konuyu cemevi sayısı ile bağdaştırmıştır.²⁷⁸ Bu ifadeyle ve artırılan cemevi sayısı ile Alevilerin cemevleri ile ilgili talebini karşılamış havası yaratılmıştır. Aslında Alevilerin kamusal alanda görünürlüğü’nün artması diğer bir ifade ile son 20 yılda Alevilerin sivil toplum ve dernekler vasıtasıyla taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmeleri sonucu cemevlerinin sayısında bir artış olmuştur. Bu durum AKP hükümetlerinin cemevlerinin sayısı ile ilgili bir çalışma yapmasının sonucu değildir.

Aleviler ise hükümetten cemevlerinin ibadethane statüsü kazanmasını talep etmektedirler. Hükümet ise cemevlerini yasal statüye kavuşturmak istememektedir. Bu nedenle Alevilerin bu konudaki taleplerini kesmek için ‘ötekileştirme’ söylemleri de kullanmaktadırlar. Dışlama retoriği ile Alevilerin meşru talepleri olumsuz bir noktaya çekilmektedir. Örneğin, AKP Adıyaman Milletvekili Mehmet Metiner’in, “Cemevleri Dev-Sol’un ve terör örgütlerinin merkezi olmamalı” ifadesini kullanması ibadet yapılan cemevlerini terör faaliyetlerinin yapıldığı bir yer olarak gösterme eğilimini işaret etmektedir.²⁷⁹

Yine Başbakan Erdoğan’ın “Böyle bir yasal statü İslamiyet’te bölünmeye sebep olur” ifadesi AKP ve seçmeninin cemevleri konusuna bölünme korkusuyla

---

²⁷⁷ Haberler, “Başbakan Erdoğan Açıklaması”, 04.10.2013, <http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-aciklamasi-5142181-haberi/>, (25.06.2015).

²⁷⁸ Selçuk Aval, Bekir Bozdağ’dan Cemevi Açıklaması”, **Haberler**, 06.01.2013, <http://www.haberler.com/bekir-bozdog-dan-cemevi-aciklamasi-4225913-haberi/>, (25.06.2015).

²⁷⁹ T24, “AKP’li Metiner 'Cemevleri terör yuvası' dedi; sosyal medya ayağa kalktı”, 08.10.2013, <http://t24.com.tr/haber/akpli-metiner-cemevleri-teror-yuvasi-dedi-sosyal-medya-ayaga-kalkti,241432>, (25.06.2015).

yaklaşmasına sebep olmuştur.²⁸⁰ Aynı refleksle hareket eden AKP grubu, CHP'nin İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclis Grubu'nun, cemevlerinin ibadethane statüsüne alınması ve imkanlardan yararlanması teklifini reddetmiştir.²⁸¹ 2008 yılında cemevleri konusunun AKP içinde tartışma yarattığı, bu nedenle seçim sonrasına bırakıldığı ifade edilmiştir.²⁸² Bazı AKP yöneticileri, “En sıkıntılı durum bu. Eğer statü tanınırsa, o zaman İslam dini içinde cami ve cemevi olarak iki ayrı ibadethane olacak. Bu ileride bazı tarikatların isteklerini gündeme getirebilir” görüşünü dile getirmiştir.²⁸³ Aslında bu ifade AKP yöneticilerinin Aleviliği bir tarikat gibi gördüklerini göstermektedir. Başbakan Erdoğan yine Karacaahmet Mezarlığı yanındaki cemeviyle ilgili olarak "O cemevi bir ucube olarak yapıldı orada. Hala kaçaktır. Ruhsatı yoktur." demiştir.²⁸⁴ Böyle bir ifade ile Başbakan cemevlerine sıcak bakmadığını göstermektedir.

Bu ifadeler Alevilerin taleplerinin karşılanmaması konusunda AKP'nin soruna olan yaklaşımını özetlemektedir. Cemevleri ile ilgili Alevilerin toplumsal talebinin ortada olmasına rağmen bu konuda AKP yöneticileri iki tür ibadethanenin İslam'ı böleceği ve başka tarikatlarında böyle bir istekte bulunacağı bağlamında sürekli olumsuz cevaplar vermekte ve cemevlerine ibadethane statüsü tanımaktan kaçınmaktadır.

D. Diğer Konular

Genel olarak bakıldığında, 1999-2007 Yılları arası İlerleme Raporları'nın sadece Alevi kimliği, cemevi meselesi, Alevi kimliğini yansıtmayan din eğitimi (2004 yılına kadar) ve zorunlu din eğitim (2004–2013 yılları arası) üzerinde durduğu görülmektedir. 2002 Yılı İlerleme Raporu ise Aleviler konusunda hiçbir gelişmenin

---

²⁸⁰ T24, “Erdoğan: Aleviler cemevine ibadethane diyorsa itirazım olmaz, ama...”, 24.07.2014, <http://t24.com.tr/haber/erdogan-aleviler-cemevine-ibadethane-diyorsa-itirazim-olmaz-ama,265411>, (25.06.2015).

²⁸¹ Haberler, “CHP'nin Cemevleri ile İlgili Teklifini AK Parti Grubu Reddetti”, 10.02.2015, <http://www.haberler.com/chp-nin-cemevleri-ile-ilgili-teklifini-ak-parti-6950988-haberi/>, (25.06.2015).

²⁸² Cumhuriyet, “AKP'nin Alevi Aldatmacası”, 14.12.2008, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/28188/AKP_nin_Alevi_aldatmacasi.html, (15.12.2014).

²⁸³ “AKP'nin Alevi Aldatmacası”.

²⁸⁴ Hürriyet, “Karacaahmet Mezarlığı'nın yanındaki cemevi bir ucube olarak yapıldı”, 06.08.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21156583.asp>, (13.05.2015).

görülmediğini ifade ederek genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Bunun yanında Komisyon ilgili raporda diğer İlerleme Raporları'ndan farklı bir noktayı şu ifadelerle dile getirmiştir:

Şubat ayında, Alevi ve Bektaşî Oluşumları Birliği Kültür Derneği, Anayasanın 14 ve 24'üncü maddeleri ve Dernekler Kanununun 5inci maddesi uyarınca, Müslüman dini topluluklarına atıf yapacak şekilde Alevi veya Bektaşî adı altında dernek kurulamayacağı gerekçesiyle feshedilmiştir. Derneğin başvurusu üzerine, kararın uygulanması, Yargıtay kararına kadar bekletilmektedir. Alevi-Bektaşî Kuruluşları Birliği Kültür Derneğinin kapatılması konusunda bir program yapılmasını takiben, Mayıs ayında, RTÜK, Anadolu'nun Sesi'ne 180 günlük bir yayın durdurma cezası vermiştir. Yayın durdurma cezasının, RTÜK Kanununun 4(g) maddesinde yer alan 'Toplum şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi' ilkesi ihlal edildiği için verildiği belirtilmiştir.

2003 Yılı İlerleme Raporu'nda bu konuyla ilgili olarak Nisan 2003'de, daha önce yasaklı bulunan Alevi ve Bektaşî Dernekleri Birliği'ne faaliyetlerini sürdürmesine imkan tanıyacak bir hukuki statü tanınması olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.²⁸⁵ 2008 Yılı İlerleme Raporu'nda bunlara ek olarak, eğitim ve ibadethanelere ilişkin sıkıntıların Başbakan'ın Alevi konularında danışmanı olan bir AKP milletvekilinin bu görevinden istifa etmesine neden olduğu bilgisi verilmiştir.²⁸⁶

2009, 2011, 2012 Yılı İlerleme Raporları'nda ise Aleviler gayrimüslim cemaatlerle anılarak bu konuda şu ifadelere yer verilmiştir:

Din adamlarının eğitimi de dâhil olmak üzere, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin aşırı bir kısıtlama olmaksızın faaliyet

---

²⁸⁵ European Commission, **2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2002, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2002.pdf, (17.06.2014), s. 41; **Turkey 2003 Progress Report**, s. 36.

²⁸⁶ European Commission, **Turkey 2008 Progress Report**, s. 18.

göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçevenin oluşturulması gerekmektedir. Dini özgürlüklerin tümüyle uygulanmasına elverişli bir ortam yaratılması için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.²⁸⁷

2010 Yılı İlerleme Raporu'nda Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle olan diyalogun devam etmekle birlikte henüz sonuç vermediği vurgulanmıştır. 2012 Yılı İlerleme Raporu ise mülkiyet hakları ile ilgili olarak:

2008 tarihli Vakıflar Kanununda değişiklik yapan mevzuatın kabul edilmesiyle ilerleme kaydedilmiştir. Mevzuatın uygulanmasına devam edilmektedir. Bununla birlikte, mevzuat, mazbut vakıfları (Vakıflar Genel Müdürlüğüne yönetilen vakıflar) veya Alevi vakıflarına ait el konulmuş taşınmazları kapsamamaktadır.

ifadelerine yer verilmiştir. 2013 Yılı İlerleme Raporu'nda ise bu konuyla ilgili olarak Alevilerin de taşınmazların iadesi konusunu gündeme getirdiği belirtilmiştir.²⁸⁸

2011 yılı İlerleme Raporu'nda yeni bir konuya değinilmiş, ilgili rapor Aleviler için önemli olan Sivas ilindeki 2 Temmuz 1993 tarihinde Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında çoğunluğu Alevi 33 kişinin yanarak hayatını kaybettiği Madımak Oteli'nin kamulaştırıldığını belirtmiş fakat Alevilerin, taleplerinin otelin müzeye dönüştürülmesi olduğunu ifade etmiştir. 2012 Yılı İlerleme Raporu'nda konu ile ilgili olarak “Madımak davasının kapanmasına karşı yapılan gösteride olduğu gibi, Aleviler tarafından düzenlenen bazı anma törenleri kimi zaman güç kullanılması suretiyle polis tarafından engellenmiştir.” ifadeleri yer almıştır.²⁸⁹

Bu konuda AKP hükümeti Madımak Oteli'ni bilim ve kültür merkezi yapmıştır. Fakat Aleviler buranın utanç müzesi olmasını istemektedirler.²⁹⁰ Aleviler otelin bir utanç müzesi olarak tasarlanması konusunda kampanyalar

---

²⁸⁷ **Turkey 2009 Progress Report**, s. 22; **Turkey 2011 Progress Report**, ss. 31, 87; **Turkey 2012 Progress Report**, s. 26.

²⁸⁸ **Turkey 2010 Progress Report**, s. 24; **Turkey 2012 Progress Report**, s. 31; **Turkey 2013 Progress Report**, s. 60.

²⁸⁹ **Turkey 2011 Progress Report**, s. 29; **Turkey 2012 Progress Report**, s. 25.

²⁹⁰ Halife Yalçınkaya ve Gökhan Ceylan, “Madımak Oteli Bilim ve Kültür Merkezi oldu”, **Cumhuriyet**, 30.06.2011, <http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-odu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm>, (15.01.2015).

düzenlenmişlerdir. Genel Alevi kamuoyu Madımak Otelı'ne sembolik bir değer atfetmekte ve kurulacak müzeden de gelecekteki kuşaklara güçlü bir ibret fırsatı yaratması beklenmektedir.²⁹¹ Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, kamulaştırılarak çocuk kütüphanesi ve Bilim Kültür Merkezi'ne dönüştürülen Madımak Otelı'nin utanç müzesi olması talebiyle İstanbul, İzmir, Samsun ve Antep'ten Ankara'ya yürüyüş başlatmıştır. Fakat bu konuda bir gelişme olmamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik, Bilim ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülen eski Madımak Otelı'ni ziyaretinde, “Amacımız var olan birliği, bütünlüğü, kardeşliği güçlendirecek ve o menfur olayları, 2 Temmuz'ları telin edecek bir yaklaşımın ortaya konması şeklinde oldu. Çok şükür bugün bunun gerçekleşiyor olmasını görmekten, çorbada tuzu olan birisi olmaktan da büyük mutluluk duyuyorum” diyerek bu konuda AKP hükümetinin gerekeni yaptığını ifade etmiştir.²⁹² Halbuki Alevilerin Madımak Otelı ile ilgili talebi buranın utanç müzesi olmasıdır. Çelik sanki bu talep yerine gelmişçesine bir dil kullanmıştır.

2012, 2013 ve 2014 Yılı İlerleme Raporları'nda bazı illerde Alevi vatandaşlara ait birçok evin işaretlenmesi eleştirilmiş, kendilerine karşı gerçekleşen olayların Alevileri endişelendirdiği ve bu konuda şikâyetlerin, Alevi dernekleri tarafından savcılıklara iletildiği ve de adli, idari soruşturmaların devam ettiği belirtilmiştir. 2012 Yılı İlerleme Raporu bazı Alevilerin, kamu görevinde ayrımcılığa maruz kaldığına dikkat çekmiştir.²⁹³

2009 yılında Alevilere yönelik olarak yapılan açılımın somut bir şekilde devam ettirilmemesi eleştirilmiştir.²⁹⁴ 2009 yılında Alevi çalıştayları gerçekleştirilmiştir. Fakat bu çalıştaylar ve ardından yayınlanan nihai rapor ile ilgili olarak pek çok Alevi grup, topluluğun talep ve beklentilerini karşılamak açısından raporun yetersiz kaldığını ileri sürmüştür.

---

²⁹¹ Necdet Subaşı, “Madımak: Unutmak mı, Hatırlamak mı?”, <http://www.necdetsubasi.com/index.php/calisma/makale/103-madimak-unutmak-mi-hatirlamak-mi>, (26.06.2015).

²⁹² Milli Gazete, “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Çelik, Sivas'ta”, 26.05.2012, http://www.milligazete.com.tr/haber/Calisma_ve_Sosyal_Guvenlik_Bakani_Celik_Sivasta/236406#.VY0m1hv5fIU, (26.06.2015).

²⁹³ **Turkey 2012 Progress Report**, s. 25; **Turkey 2013 Progress Report**, s. 54; **Turkey 2014 Progress Report**, s. 54.

²⁹⁴ **Turkey 2009 Progress Report**, s. 21.

2013 Yılı İlerleme Raporu Kasım 2012’de, Türkiye Cumhurbaşkanı ev sahipliğinde ilk kez Alevi temsilcilerin katılımıyla bir iftar yemeği düzenlenmesini olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş, konuyla ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

*Kasım 2012’de, Türkiye Cumhurbaşkanı ev sahipliğinde ilk kez Alevi temsilcilerin katılımıyla bir iftar yemeği düzenlenmiştir. Ayrıca Şubat 2013’te Cumhurbaşkanı, devletin, bütün inanç mensuplarına ve inancı olmayanlara karşı eşit mesafede durması gerektiğinin altını çizmiştir.*²⁹⁵

2014 Yılı İlerleme Raporu’nda Alevilerin İstanbul Boğazı’nda yapılacak üçüncü köprüye, binlerce Alevinin öldürülmesinden sorumlu olduğu düşünülen Yavuz Sultan Selim’in adının verilmesinden duydukları memnuniyetsizliği dile getirdikleri ifade edilmiştir. Bu konuda 2013 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, “Ben Osmanlı padişahları içerisinde Yavuz Sultan Selim’i çok farklı yere yerleştiren bir insanım. 8 yıla neleri sığdırdığı ortadadır. Mekke’nin fethi, kutsal emanetler... Yavuz ismi Alevi vatandaşlarımıza yönelik asla değil.” ifadesinde bulunmuş, fakat Alevilerin memnuniyetsizliği üzerine o isimden vazgeçildiğini açıklanmamıştır.²⁹⁶ Bunun yanında Aleviler, kamu görevinde ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmişlerdir.

1959’da Avrupa Ekonomik Topluluğu’na başvurusu ile çıktığı yolculukta Türkiye, Ekim 2005’te Müzakere Çerçeve Belgesi’nin kabul edilmesiyle tarama sürecine başlamıştır. Bu dönemde Türkiye hızlı bir reform sürecine gitmiş ve Kopenhag kriterlerini yerine getirebilmek amacıyla AKP hükümetleri dokuz uyum paketi ve çok sayıda anayasa değişikliğini TBMM’den geçirmiştir. Bu kriterlerin yerine getirilmesi demokratikleşmeye yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasını, insan haklarının korunması ve bu bağlamda azınlık haklarını garanti altına alacak yasal düzenlemelerin ve kurumsal yapının oluşturulmasını gerektirmektedir. Alevi sorunu konusu da AB tarafından bu kapsamda değerlendirilmektedir.

---

²⁹⁵ Turkey 2013 Progress Report, s. 54.

²⁹⁶ Habertürk, “Başbakan: Demokratik taleplere canımız fedadır”, 07.06.2013, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/850619-basbakan-demokratik-taleplere-canimiz-fedadir>, (12.05.2015).

AB İlerleme Raporları'nda Alevi sorunu ile ilgili hususlar dikkate alındığında Alevi kimliğinin tanınmaması, din eğitimi ve cemevi sorunu konularının öne çıktığı görülmektedir. Alevi kimliğinin tanınmaması sorunu, Alevilerin dini bir topluluk olarak resmen kabul edilmemesi ve ilgili devlet kurumu Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmemesidir. Din eğitimi sorunu ise raporlarda Alevilerin Alevilik kimliğini yansıtmayan ve içermeyen tek bir mezhebin inanç biçimini yansıtan bir eğitime tabi tutulması olarak değerlendirilmiştir. Bu konuda çalıştaylar sonrasında din dersi kitaplarına Alevilik girmişse de, bu adım Alevilerce yetersiz bulunmuştur. Cemevi sorunu ise raporlarda kamu kaynaklarından hiçbir mali yardım alınmaması, ibadet yerlerinin tanınmaması ve ibadet yeri açma konusunda güçlükler yaşanması olarak ifade edilmiştir. Genel olarak, “eşit yurttaşlık” şeklinde ifade edilebilecek olan bu taleplerin başlıcaları, cemevlerinin yasal statüye kavuşması, zorunlu din dersinin kaldırılması, devlet kadrolarında ve hizmetlerinde Alevilere yapılan ayrımcılığa son verilmesidir.

AKP hükümetleri, İlerleme Raporları'nda da ifade edildiği gibi, AB'nin Alevi sorunu konusundaki taleplerini tam anlamıyla yerine getirmemiştir. Hükümet inanç ve kimlik üzerinden ayrımcılığa uğrayan Alevilerin sorunlarına ilişkin yaklaşımlarında beklentileri karşılayacak eşit yurttaşlık temelinde bir politika ortaya koymamıştır. Aleviler hükümetten Alevi varlığını gerçekliğiyle kabul etmesini, yaşadıkları sorunları mantıklı bir şekilde algılayıp çözümlmek için adım atmasını, yığılmış problemlerin hali için irade ortaya koyup, projeler üretmesini beklemektedirler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ALEVİ SORUNUNUN ÇÖZÜMLENMEMESİNİN İNCELENMESİ

Osmanlı’da tebaa iken Cumhuriyet’in ilk yıllarında yurttaş olarak kabul edilmeleri tarihsel süreklilik içinde Aleviler için bir kırılma noktasıdır. Fakat Osmanlı’dan gelen çok kültürlü toplumsal yapı, yeni rejimin milliyetçi yanı ve İslam’ın politize olmuş yönünü dönüştürmek istemesi gibi nedenlerle erken Cumhuriyet döneminde laiklik homojen bir toplumun garantisi görülmüş, devlet dinin kontrol altında tutulduğu bir modeli benimsemiştir. Bu yönü onun çelişkili bir ilişki olan İslam’ın Sünni versiyonunun egemen olduğu Cumhuriyet rejiminin bir din ile kurulduğu ifadesinde kendini bulmuştur.²⁹⁷ Çok şey bekledikleri Cumhuriyet rejimi Alevilerin beklentilerini karşılamamıştır. Cumhuriyet öncesi yaşadıkları sıkıntılar artarak devam etmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında devletin laikleştirilmesi için alınan önlemler genişletildikçe, Aleviler de bu gelişmelerden nasiplerini almışlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması, Sünni Müslümanların ibadet yeri olan cami korunurken, Alevilerin ibadetlerini yaptıkları tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplumun dışında görülen Aleviler, Cumhuriyet döneminde de görmezden gelinmiştir. Bir sorun olarak devşirilen Alevilik Türkiye’nin AB sürecinde önem kazanmıştır.

Bu çalışma, AKP iktidarı döneminde hızlanan AB sürecinde Alevi sorunu konusunda bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen, bu adımların yeterli olmamasının nedenlerini incelemektedir. Tezin amacı Alevi çalıştaylarının düzenlenmesi, din eğitimi konusunda küçük değişikliklerin yapılmasını da içeren olumlu girişimlere rağmen Alevi sorunun neden çözülemediği sorusuna cevap aramaktır. Bu çalışma AKP’nin olumlu anlamda bir ilerleme kaydetmemesinin nedenlerini sosyal inşacılık yaklaşımı ve akılcı seçim kuramı ile inceleyecektir. Bu amaçla AKP kimliği ve bu kimliğin Alevi sorununun çözülmemesine etkisi sosyal inşacılık yaklaşımı, Alevi sorununa yönelik AKP hükümetlerinin yaklaşımı ise akılcı

---

²⁹⁷ Kıvanç Ulusoy, “The ‘Europeanization’ of the Religious Cleavage in Turkey: The Case of the Alevi”, *Mediterranean Politics*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2013, (Religious Cleavage), s.297.

seçim kuramı ile incelenecektir. AKP kimliği ve bu kimliğin Alevi sorununun çözülmemesine etkisinin sosyal inşacılık yaklaşımı ile açıklandığı ilk bölümde Cumhuriyet dönemi ve sonrası Türkiye siyasi ortamının AKP'nin tek başına iktidara gelmesindeki etkisi ile AKP kimlikleri üzerinde durulacaktır. Ardından AKP'nin muhafazakar demokrat ve Sünni muhafazakar kimliği ile AKP-AB arasındaki ilişki ele alınacaktır. Son olarak AB sürecinde, AKP kimliğinin rolü ve AB tarafından bir sorun olarak çözülmesi beklenen Alevilik sorununa değinilecektir. Alevi sorununa AKP hükümetlerinin yaklaşımının akılcı seçim kuramı ile açıklandığı ikinci bölümde AKP hükümetlerinin bu soruna kendi hedefleri doğrultusunda bir kar-zarar analizi yaparak yaklaştıkları incelenecektir. Bu amaçla Alevilerin taleplerinin neler olduğu ve AKP hükümetlerinin bu taleplere karşı tavrı değerlendirilecektir.

Her iki bölümde de, AKP'li siyasetçilerin söylemlerine yer verilecektir. Söylemlerin kimlik oluşumuna etkisini inceleyen sosyal inşacılık yaklaşımı ile AKP kimliğinin açıklandığı ilk bölümde de söylemlere yer verilecektir. Aktörlerin hedeflerine ulaşmak için fayda-maliyet analizi ile hareket ettiğini açıklayan akılcı seçim kuramı ile AKP hükümetlerinin Alevi soruna yaklaşımının anlatıldığı ikinci bölümde, AKP'nin iktidarda kalmak ya da oy kazanmak için gösterdiği davranışlar söylemler aracılığıyla açıklanacaktır. Lider odaklı bir parti olan AKP'nin siyasetçileri ve özellikle Erdoğan'ın söylemleri, aktörlerin çıkar algılarını açıklaması ve dolayısıyla çözülmeyen Alevi sorununun anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Sosyal inşacılık yaklaşımı yapı ve aktörün karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiğini ve bu etkileşim sonucunda kimliklerin oluştuğu kabulüne dayanmaktadır. İnşacı yaklaşımın aktör davranışlarının temeline oturttuğu kimlik olgusundan hareketle, yerel siyasetteki değişkenlerin etkisiyle oluşturduğu muhafazakar demokrat kimlik ve AKP'nin Sünni muhafazakar kimliğinin incelenmesi gerekmektedir.

I. AKP KİMLİĞİNİN ALEVİ SORUNUNUN ÇÖZÜLMEMESİ ÜZERİNE ETKİSİ : SOSYAL İNŞACILIK YAKLAŞIMI

Kimlikler sosyal, tarihsel ve kültürel yaşantıların şekillendirdiği ve aktörleri belirleyen unsurlardır. Sahip olunan kimliğin çözümlenmesi içinde bulunduğu siyasal, sosyal, kültürel bağlam ve geçmişe dayalı olarak yapılabilmektedir. Bu nedenle AKP kimliğini değerlendirirken sosyal, siyasal atmosfer ve geçmiş üzerinden bir inceleme yapmak gereklidir. Osmanlı'nın sonu Cumhuriyet'in başında Türk siyasetinde yaşanan olaylar AKP'nin kimliğini de etkilemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bastırılan dindar kesimler zaman içerisinde kurdukları siyasi partilerle kamusal alanda varlıklarını hissettirmişler, güçlendikleri durumlarda Türk siyasi elitlerince bastırılmışlardır. Türk siyasi hayatındaki bu gelişmeler AKP ve onun kimlik oluşumunu etkilemiştir. Bu amaçla bu bölüm Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan gelişmelerin etkisi ile “Sünni Muhafazakar” kimliğe sahip olan AKP'nin, iktidarının ilk yıllarında AB'ye giriş sürecinde “Muhafazakar Demokrat” kimliğine geçmesinin ve 2005'te AB'ye katılım müzakerelerine başlaması, 2007 genel seçimlerindeki başarısıyla gücünü sağlamlaştırarak tekrar “Sünni Muhafazakar” kimliğine dönüşümünün Alevi sorunu üzerine etkisini inceleyecektir.

A. AKP'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği

AKP kurulduğu 2001 yılından itibaren dönüşen kimlikleri ile ön plana çıkan bir siyasi aktör olmuştur. İçinden geldiği “Milli Görüş” geçmişini terk etmiş ve Cumhuriyet değerlerini ön plana çıkaran bir kimlik ile Türk siyasi hayatına girmiştir. İktidar olduğu ilk dönemlerde söylemlerinde evrensel değerlerle uyumlu muhafazakar demokrat kimliğini kullanmıştır. AKP Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemin şekillendirdiği değişkenlerle kendisine muhalif olabilecek noktaları göz önüne alarak meşruiyet arayışı içinde bu kimlik edinimi sürecine girmiştir. Aslında Cumhuriyetten bu yana gelen uygulama ve politikalar AKP'nin bugünkü muhafazakar demokrat kimliğinde etkili olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet ile birlikte AKP'yi ve kimliğini oluşturan uygulamalara bir göz atmak gereklidir.

Yeni Cumhuriyet devlet kimliği inşasında Osmanlı İmparatorluğu'nu 'öteki' olarak belirlemiş ve laiklik uygulamalarını Osmanlı siyasi hayatında etkin olan dinin tasfiyesi için kullanmıştır. İlk zamanlarda bunu birden bire değil, inşa yoluyla süreç içinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Zamanla dönemin bürokratlarının inşa etmeye çalıştığı Batı değerleriyle barışık kimlik, Osmanlı döneminde baskın olan ulema sınıfı ve onları destekleyenler tarafından kabul edilmemiş, özellikle 1940'lardan sonra Türkiye siyasi tarihi Batı ve laiklik yanlısı olanlarla İslam'ı kamusal alanda etkin kılmak isteyen kesimler arasındaki mücadeleye sahne olmuştur.

Cumhuriyetle birlikte yapılan ilk 1924 Anayasası'nda devletin yapısı ve işleyişinde din olgusuna rastlamak mümkündür. Bu anayasanın ikinci maddesinde yer alan "Türkiye devletinin dini İslam'dır" ifadesi 1924'te (16 Mart 1340) II. Meclis'ten hiç tartışılmadan geçen nadir maddelerden biri olmuştur.²⁹⁸ Osmanlı döneminde etkin olan din unsuru Cumhuriyet döneminde de tamamen terk edilememiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde tamamen ulemanın elinde olan dini faaliyetler önce 1920'de Şeriye ve Evkaf Vekaleti'ne, 3 Mart 1924 tarihinde de Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir.²⁹⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde bozulan bu ulema sınıfını kontrol etmek için Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.³⁰⁰

1923'ten sonraki hükümetler İslam'ı ulus inşası ve kitleleri kontrol etme özelliği için kullanarak İslam ile karmaşık bir ilişki yürütmüştür. Ulema ve tarikatlar Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla yeni rejime entegre edilmiştir.³⁰¹ 1945 sonrasında, CHP hükümetleri zaman zaman bilinçli bir şekilde kontrol altında bir İslam canlandırmaya özen göstermişlerdir.³⁰² 1950'den sonra çok partili siyasal yaşam ile Türkiye'de din siyaseti de değişmiş ve Cumhuriyet döneminde toplumsal yaşam

---

²⁹⁸ İsmail Kara, "Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, 2000, s.34.

²⁹⁹ Şenol Korkut, "The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War", **The South Ossetian Conflict and Trans-border Politics in the Black Sea Rim Symposium**, Hokkaido University, Sapporo, 5-6.03.2009, s.119.

³⁰⁰ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **Kuruluş ve Çöküş Sürecinde Türk Devletleri Sempozyumu**, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 5-6.11.2007, s.14; Yusuf Pustu, "Osmanlı- Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, s.198.

³⁰¹ Ulusoy, s.297.

³⁰² Şadiye Ay, "Türkiye'de Siyasal İslam", **Mevzuat Dergisi**, 2004, <http://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/02.htm>, (25.05.2015).

içinde bastırılmış, içten içe yaşamaya devam etmekte olan dinci düşünceler, akımlar su yüzüne çıkmıştır.³⁰³ 1946 yılında kurulan 1950’de iktidar olan Demokrat Parti (DP) din konusunda laiklik karşıtı talepleri yerine getirmek için harekete geçmiştir.³⁰⁴ Hem resmi hem gayri resmi şekilde gelişen Sünni İslam’a devlet hiç müdahale etmemiş, 1980 darbesiyle bu durum iyice netleşmiş ve Türk-İslam sentezi benimsenmiştir.³⁰⁵

Bu durum Türkiye’nin siyasi ortamını da etkilemiştir. 1980 darbesinin bu etkisi çok ciddi bir çıkış gerçekleştirerek bütün dikkatleri üzerinde toplayan ve sonraki yıllarda da, demokrasi karşıtı ve şeriat yanlısı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle kapatılan Erbakan’ın Refah Partisi’nin, seçimlerden birinci parti olarak çıkmasında kendisini göstermiştir. Refah partisi kapatıldıktan sonra Milli Görüş Hareketini Fazilet Partisi devam ettirmiştir. Daha sonra bu parti içinde “yenilikçiler” ve “gelenekçiler” şeklinde yoğunluğu gittikçe artan bir ayrışma gerçekleşmiştir. Milli Görüş içerisindeki yenilikçi kanat yeni bir parti kurma kararı almış ve 14 Ağustos 2001 tarihinde AKP kurulmuştur. AKP’nin kurucu kadrosu, ana damar olarak “Milli Görüş” çizgisinin temsil edildiği siyasal partilerin içinden çıkmış kişilerden oluşmuştur. AKP gelenekçi kanada oranla daha bütünleşmeci ve dışa dönük bir çizgi izleyeceği izlenimi vermiştir. Kurulmasından sonra kısa sürede iktidara gelmesi AKP’nin “Milli Görüş” çizgisinden farklarını vurgulayan, yeni ve daha kapsayıcı bir görünümü yansıttığının sonucudur. ‘Gelenekçi’ kimliği ‘Yenilikçi’ kimliği için öteki olmuş ve bu ‘yenilikçi’ kimliği üzerinden ‘muhafazakar demokrat’ AKP kimliği oluşmuştur. Örneğin 1994’te, kapatılan RP’nin İstanbul İl Başkanı olduğu dönemde “Hem laik hem Müslüman olunmaz” diyen Erdoğan 2007 yılında Arap baharı turunun ilk durağı Mısır’da halkı laik rejime devam etmeye çağırmıştır.

28 Şubat darbesi İslamcılarının AB algılarını değiştirmiş, farklı bir siyasi strateji izlemelerine neden olmuştur. 2002’de iktidara gelen AKP kuruluş döneminde içinden çıktığı siyasal İslam’ın değerlerinden uzak bir tutum içine girmiş, daha çok

³⁰³ Sabahattin Nal, “Demokrat Partinin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:60, Sayı: 3, 2005, s.138.

³⁰⁴ Sait Dinç, “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938 - 1965)”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelistmelere_ba_kis.pdf, (26.05.2015), s.14.

³⁰⁵ Ulusoy, s.298.

AB'ye ve demokrasi söylemlerine ağırlık vermiştir. AKP'nin daha ılımlı, dini merkeze almayan, evrensel değerleri önemseyen kimlik vurgusu, AB üyeliğini destekleme ve reformları hızlı bir şekilde hayata geçirme ile somutlaşmıştır. 'Muhafazakar' ve 'demokratik' bir siyasi kimliği benimseyen AKP ilk yıllarında ordunun sivil kontrolü ve ifade özgürlüğü alanlarında bir dizi reform gerçekleştirmiş, sivil-asker ilişkilerinde çok iyi bir ilerleme sağlamış olmasına rağmen farklı alanlardaki demokratikleşme bazı sorunlarla karşılaşmıştır.³⁰⁶ AKP Avrupalılaşma söylemini ve AB kaldırıcını sivil ve askeri bürokrasi içindeki kendilerine muhalifleri marjinalize etmek ve siyasi yelpaze içindeki karmaşık görüntüsünü meşrulaştırmak için kullanmıştır.³⁰⁷ AKP ile AB'ye entegrasyon ilk etapta dinamik bir siyasi reform ve demokratikleşme sürecini de beraberinde getirmiştir; ancak bu süreç tutarlı bir gidişat izlememiştir.

AKP, AB demokrasi kriterleri ve müktesebatının kendi politika ve hedefleri ile örtüştüğü noktalarda iktidarının ilk yıllarında hızlı reformlar gerçekleştirerek meşruiyetini güvence altına almıştır. 2005 'te Müzakere Çerçeve Belgesi'nin imzalanmasıyla da kendilerine iç politikada siyasi manevralar yaratacak yeni bir alan oluşturmuşlardır. İnsan hakları ve demokratikleşme altında AKP'nin Sünni muhafazakar kimliğinin bir sorunu olan başörtü yasağı gibi sorunlar ortadan kaldırılmıştır. Fakat reformların yavaşladığı dönemde AKP'nin söylemlerinde evrensel değerlerden uzak, otoriter, kutuplaştırıcı, dini referansların yoğunlukta olduğu söylemlerin şekillendirildiği görülmüştür.³⁰⁸ 2013 yılında AKP İstanbul İl Başkanı Aziz Babuşcu, yaptığı konuşmada, "10 yıllık iktidar dönemimizde bizimle şu ya da bu şekilde paydaş olanlar, gelecek 10 yılda bizimle paydaş olmayacaklar. Onlar da şu ya da bu şekilde her ne kadar bizi hazmedemeseler de; gelecek inşa dönemidir. İnşa dönemi onların arzu ettiği gibi olmayacak" ifadesini kullanmıştır. Bu

---

³⁰⁶ Uusoy, s. 302.

³⁰⁷ Uusoy, s. 302.

³⁰⁸ BirGün, "Reform süreci yavaşladı", 03.10.2006, <http://www.birgun.net/haber-detay/reform-sureci-yavasladı-29331.html>, (29.06.2015).

söylemde demokrat kimliği vurgusu, yerini AKP'nin gelecek için tasarladığı farklı bir kimliğe bırakacağı izlenimini vermektedir.³⁰⁹

B. AKP'nin Muhafazakar Müslüman Kimliği ve Alevi Sorunu

Zaman içerisinde AKP, AB'ye dönük politikalarından vazgeçtikçe siyasi sistemde, reformlar ve demokratikleşmede sorunlar ile gerilemeler yaşanmıştır. AB perspektifinden uzaklaşılması toplumda çatışma ve bölünmeleri hızlandırmıştır. AKP ilk döneminde demokrasiyi önde tutan bir kimlikle, çıkarları yönünde davranmıştır. Kendisi için önemli olan sivil asker ilişkilerinin sivil alana kaydırılması ve parti kapatılmasının önüne geçilmesi gibi çıkarlarına hizmet eden muhafazakar demokrat kimliği ön planda tutmuştur. Fakat sonraki dönemlerde ayrıştırıcı söylemlerle “ötekiler” oluşturulmuştur. Bu ötekilerden birisi de AB olmuştur. Hatta 2014 yılında Erdoğan “Acaba AB ne der, acaba bizi alır mı almaz mı? Bizim böyle bir derdimiz yok. Biz kendi göbeğimizi kendimiz keseriz. Siz kendi aklınızı kendinize saklayın.” diyerek AB sürecini olumsuz etkileyecek bir tutuma girmiştir.³¹⁰

Bu ifadeler AKP'nin ilk kurulduğu yıllardaki dönemlerden farklı olarak, AKP yetkililerinin söylemlerinde, içinden çıktığı siyasal İslam'ın Sünni muhafazakar kimliğinin ön plana çıktığını göstermektedir. Kimliklerin verili değil, sürekli değişen bir inşa süreci içinde olduğunu değerlendiren sosyal inşacılık yaklaşımı AKP'nin kimlik kurgusu ve politikalarındaki bu değişimi en iyi şekilde açıklamaktadır. Sosyal inşacılık yaklaşımı yapı ve aktörün karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiğini ve bu etkileşim sonucunda kimliklerin oluştuğu kabulüne dayanmaktadır. Buradaki yapı ile Türkiye siyaseti, aktör ile de AKP kastedilmektedir. Türkiye siyasetindeki değişkenler AKP'nin Sünni muhafazakar kimliğinden muhafazakar demokrat kimliğine dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum sosyal inşacılık yaklaşımının karşılıklı etkileşim ve inşa süreci durağan değil, süreklidir kabulünü de açıklamaktadır.

³⁰⁹ T24, “Babuşcu: Gelecek 10 yıl, liberaller gibi eski paydaşlarımızın arzuladığı gibi olmayacak”, 01.04.2013, <http://t24.com.tr/haber/babuscu-onumuzdeki-10-yil-liberaller-gibi-eski-paydaslarimizin-kabullenecegi-gibi-olmayacak,226892>, (28.06.2015).

³¹⁰ Milliyet, “AB bizi alır mı gibi derdimiz yok”, 16.12.2014, <http://www.milliyet.com.tr/-ab-bizi-alir-mi-gibi-derdimiz/siyaset/detay/1984936/default.htm>, (28.06.2015).

AKP bu devam eden karşılıklı etkileşim sürecinde siyasal İslam'ın demokratikleşme ve insan haklarından ziyade dini öne çıkaran Sünni kimliği yerine demokrat kimliğini inşa etmiştir. Böylece Türkiye siyaseti de bu yönde şekillenmiş, Türkiye AB sürecinde çeşitli anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri ile demokratikleşme yönünde adımlar atılmıştır. Türkiye siyasetinde AB sürecinde yaşanan değişiklikler bir gerçeklik olarak inşa edilmiştir. Bu inşa sürecinde söylemlerin önemi büyüktür. Söylemler aracılığıyla oluşan yeni muhafazakar demokrat kimlik AKP'nin iktidara gelme ya da iktidarda kalma ve meşruiyetini güçlendirme diğer ifade ile çıkarını da belirlemesine sebep olmuştur. Bu da çıkarların kimliğin sağladığı alan içinde tanımlandığı ve kimliği dönüştürebildiğini savunan sosyal inşacılık yaklaşımı ile açıklanabilmektedir. Muhafazakar demokrat kimlik çıkarları için AKP'ye AB ile etkileşime girecek bir alan tanımıştır.

AKP hükümetlerindeki politika ve söylemlerde kimlik ve çıkarların karşılıklı etkileşimi mevcuttur. Kimlik ve çıkarlar sabit ve statik değil; birbirini sürekli olarak besleyen aynı zamanda dönüştüren dinamik bir etkileşim içindedir. Nitekim 2000'li yılların sonuna doğru her yeni seçimde daha fazla oy olarak gücünü sağlamlaştıran AKP'nin muhafazakar demokrat kimliği de sabit kalmamıştır ve Sünni Muhafazakar kimliğine geçiş yapmıştır. 12 Eylül 2010'da Anayasa referandumu ile HSYK (Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu)'nın yapısında, çalışma usul ve esaslarında köklü değişiklikler getirerek yürütme organına ve siyasi sorumluluğu olan Adalet Bakanı'na, kurul üzerinde geniş bir yetki tanınmıştır. Yargıdaki gücünü artıran AKP'nin kendisine siyasi manevralar yaratacak muhafazakar demokrat kimliğine artık ihtiyacı kalmamış, Sünni muhafazakar kimliğine geri dönmüştür. AKP'nin Türkiye siyasetindeki uygulamaları belirlenmiş bir politikadan ziyade, çıkarların etkilediği ama aynı zamanda partinin kimliğini de dönüştüren politikalar olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu anlamda Alevi sorunu zaman zaman AKP tarafından demokrat kimliğinin meşruiyeti için kullanılmış, Alevilik açılımı ve çalıştaylar gibi sonucunda sorunun çözülmediği adımlar atılmıştır. Kimi zaman da AKP kendi seçmeni olan Sünni Müslüman kimliğini güçlendirip kendi tabanını sağlamlaştırmak ve safında tutmak için Alevi kimliğini öteki olarak söylemlerinde kullanmıştır.

Alevi sorunun çözülmesi beklenirken, bu konuda fazla bir gelişme olmaması sosyal inşacılık açısından AKP'nin Sünni muhafazakar dini kimliği ile açıklanabilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde dinin sosyal ve kamusal alandaki baskın etkisi Cumhuriyet ile birlikte azaltılmaya çalışılmıştır. Dinin siyasi ve sosyal alandaki rolünün sınırlandırılması dindar muhafazakar kesimin 'öteki' olarak kimliğini inşa etmiştir. Bu kimlik Osmanlı'nın benimsediği Sünni İslam olmuştur. Ardından bu dindar muhafazakar kesim Cumhuriyet ile birlikte kamusal alanda siyasi partiler ile varlıklarını sürdürmek istemişler, fakat Türk siyasi elitlerince bastırılmışlardır. Dindar muhafazakar kesimin temsilcisi olan AKP ise tarihtekinden farklı olarak muhafazakar demokrat kimliği ile 2002 yılında tek başına iktidara gelmiştir.

AKP'nin 2007 seçimlerinden başarı ile çıkması, 2010 referandumu ile güçlenmesi AKP'nin Sünni muhafazakar kimliğine geri dönmesine sebep olmuştur. Sünni muhafazakar kimlik için 'öteki' Alevi olmuş, bu durumda Alevi sorunun çözülmemesi ve devamı kendi Sünni muhafazakar kimlik tabanının sağlamaşması için stratejik bir husus haline gelmiştir. AKP sahip olduğu Sünni muhafazakar kimlik ile Alevi sorununu çözmemiştir. Alevilerin temel sorunları olan Alevi kimliğinin tanınmaması, zorunlu din dersleri ve cemevleri sorunu devam etmiştir. Çünkü Sünni muhafazakar kimliği ile bu sorunlar konusunda adım atmak kendi kimlik tanımını da tehlikeye düşürecek, kendi seçmen tabanını zayıflatacaktır.

AKP'nin özellikle 2010'dan sonra ihtiyacı olan oy kazancı ancak bu Sünni muhafazakar kimliğe hizmet etmesi ile edinilebilecektir. Bu anlamda Sünni muhafazakar kimlik karşısında konumlanan Alevilik, AKP'nin çözeceği sorunlardan biri olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle AKP Alevi kimliğinin tanınmaması, zorunlu din dersleri ve cemevleri sorunlarıyla ilgili olarak bir çözüm sunmamıştır.

II. AKP HÜKÜMETLERİNİN ALEVİ SORUNUNA YAKLAŞIMI: AKILCI SEÇİM KURAMI

AB sürecinde Alevi sorununun çözülmemesi de Türkiye'deki demokratikleşmenin önündeki engellerden biri olarak görülmüştür ve tam üyelik için

gerekli görülen Kopenhag kriterleri insan hakları ve azınlıkların korunması kapsamında Türkiye'nin çözmesi beklenen sorunlarından biri olmuştur. Bu konuda Avrupa'da Alevi dernek ve sivil toplum örgütleri de lobicilik yaparak AB ile yönetim çerçevesinde çalışmakta ve taleplerini dile getirmektedir. Entegrasyon süreci bu doğrultuda politika üretme ve çok aktörlü bir uygulama ile iç politikayı yeniden şekillendirmekte ve bu durum AB İlerleme Raporları'na yansımaktadır.³¹¹ AB İlerleme Raporları değerlendirildiğinde Alevi sorunlarının 'Alevi kimliğinin tanınmaması', 'din eğitimi', ve 'cemevleri sorunu' olarak üç ana başlıkta toplandığı görülmektedir. Bu sorunların çözülmesi amacıyla AKP 2009 yılında Alevilik açılımı adı altında yedi çalıştay düzenlemiştir. Ancak bu tür olumlu girişimlerde bulunulmasına rağmen Alevi sorununun beklendiği gibi çözülmemesi akılcı seçim kuramı ile açıklanabilmektedir.

2001 konjonktüründe AKP tam bir demokrasi manifestosu olan parti programında kimliklerinin tanınması, eşit haklara sahip olma ve tarihsel ayrımcılığın sonlanması gibi konular üzerinde durmuştur. Bu tür talepleri olan gruplardan Kürtler için "Kimimizin Güney Doğu, kimimizin Kürt, kimimizin de terör sorunu dediğimiz olay maalesef Türkiye'nin bir gerçeğidir." ifadesine yer verirken, Aleviler için doğrudan bu tür bir ifadeye rastlanmamaktadır. Ancak AKP parti programında vatandaşların, cinsiyetleri, etnik kökenleri, inançları ve dünya görüşleri ne olursa olsun ayırım yapılmaksızın kucaklandığı ve de bu çoğulcu anlayış temelinde, yurttaşlık bilincinin geliştirilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir.³¹²

AB'ye entegrasyon sürecinde, 1998 Yılı İlerleme Raporu'ndan itibaren Komisyonun dile getirdiği Alevilerin talepleri AKP'nin çözmesi gereken sorunlardan biri olmuştur. Bu konuda atılan en somut adım ise ilki 4 Haziran 2009 tarihinde Bilkent otelde Devlet Bakanı Faruk Çelik başkanlığında birçok Alevi dernek ve sivil toplum örgütlerinin katılımıyla gerçekleştirilen Alevi Çalıştayı olmuştur. Konunun uzmanları, akademisyenler, araştırmacı yazarlar ve konunun tarafları yedi çalıştay sonunda nihai bir rapor hazırlayıp kamuoyuna sunmuşlardır. Rapor incelendiğinde Madımak Otel'i'nin müze yapılması, Alevi köylerine cami yapılmasının durdurulması

³¹¹ Kıvanç Ulusoy, "The European Impact on State-Religion Relations in Turkey: Political Islam, Alevis and Non-Muslim Minorities", *Australian Journal of Political Science*, Cilt: 46, Sayı:3, (State-Religion Relations), s.408.

³¹² Memurlar.net, "AKP 2001 seçim programı okuyun ne kadar yol kat edilmiş", 04.04.2010, <http://forum.memurlar.net/konu/893170/>, (26.05.2015).

ve buraya atanan imamların geri çekilmesi, Alevi inanç merkezlerinin Alevi kurumlarına bırakılması, Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersleri ve cemevlerine yasal statünün tanınması gibi talepler ana noktalar olarak göze çarpmaktadır.

AKP'li Alevi milletvekili, İbrahim Yiğit, çalıştayların Madımak Otel'inin müze yapılması, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde Aleviliğe de yer verilmesi ve cemevlerine yasal statü tanınması gibi üç sonucu ortaya çıkardığını ifade etmiştir.³¹³ Alevilerin utanç müzesi olmasını istediği Madımak Oteli bilim ve kültür merkezi yapılmıştır.³¹⁴ İbrahim Yiğit ise üst tarafında içinde katliamda hayatını kaybeden yazarların eserlerinin de bulunduğu bir kütüphane ile alt tarafına resimlerin bulunduğu merkezin tam müze olması gerektiğini düşünmektedir. Fakat bazı AKP yöneticileri, otelin müze haline getirilmesinin kentte yeni bir gerginlik noktası yaratabileceğine dikkat çekerek, "Müze yerine bazı kesimlerin istismar etmesini engelleyecek bir formül geliştirilebilir. Müze olmaz da kütüphaneye dönüştürülebilir" görüşünü dile getirmişlerdir.³¹⁵ Bu nokta fayda- maliyet analizi ile açıklanabilmektedir. Kentte gerginlik yaratmanın önlenmesi maliyeti azaltma, Alevilerin müze talebinin karşılanmaması da faydayı artırarak kendi Sünni seçmen tabanına hizmet etme hedefini göstermektedir.

Çalıştayların sonunda alınan diğer bir karar ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin içeriğinin değişmesidir. Fakat bu değişiklik yeterli bulunmamıştır. Yeterli görülmeyen noktalardan ilki eksik bilgi, ikincisi yeterince kaynağa yer verilmemesi olmuştur.³¹⁶ İbrahim Yiğit bu konuda Alevi kesiminin önde gelen isimlerinden 14 kişinin Faruk Çelik başkanlığında bir toplantı ile bir araya getirilerek bu isimlerin Avcılar öğretmenevinde üç ay boyunca konu üzerinde çalışmalarının sağlandığını belirtmiştir. Sonuçta 108 sayfalık bir çalışmanın Milli Eğitim Bakanlığı'na teslim edildiğini, Talim ve Terbiye Kurulu'nda herhangi bir sansüre uğramamaları konusunda gerekli tedbirleri aldıklarını, Alevilik ve Bektaşiliğin tüm ritüelleriyle

---

³¹³ AKP Milletvekili İbrahim Yiğit ile yazarın yaptığı telefon görüşmesi, 05.06.2015.

³¹⁴ Yalçınkaya ve Ceylan.

³¹⁵ "AKP'nin Alevi Aldatmacası".

³¹⁶ Murat Aksoy, "Din dersindeki Alevilik yeterli bulunmadı", **Yeni Şafak**, 14.12.2010, <http://www.yenisafak.com.tr/gundem/din-dersindeki-Alevilik-yeterli-bulunmadi-292553>, (13.12.2015).

birlikte 4. sınıftan 12. sınıfa kadar ders kitaplarına girdiğini eklemiştir.³¹⁷ AİHM'in verdiği zorunlu din dersi kararında Türkiye'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarının içeriğinde yapılan son değişikliklerin "yetersiz" olduğu belirtilip, devletin dini konularla ilgili düzenlemelerde "yansız ve tarafsız olma yükümlülüğü" hatırlatılmıştır.³¹⁸ Başbakan Ahmet Davutoğlu, AİHM'nin verdiği zorunlu din dersi kararına ilişkin üstü kapalı terör örgütü Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)'i ima ederek, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri bize gereklidir. Çünkü etrafımızdaki radikalleşmeleri görüyoruz" demiştir.³¹⁹ Ayrıca Erdoğan'ın "Din dersi tartışılacaksa neden uyuşturucu bağımlılığından bahsedilmiyor" ifadesi ile AKP, zorunlu din dersini fayda-maliyet analizi ile oy kazancını artırma gibi kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Bu durum zorunlu din dersinin kaldırılmasını talep eden Alevileri Sünni muhafazakar seçmene karşı konumlandırıp seçmen tabanını kuvvetlendirme hedefini göstermektedir.³²⁰

Çalıştayın ortaya koyduğu en önemli talep ise cemevlerine yasal statü sağlanması hususudur. Fakat bu konuda hiçbir gelişme sağlanamamıştır. Bazı AKP yöneticileri, "En sıkıntılı durum bu. Eğer statü tanınırsa, o zaman İslam dini içinde cami ve cemevi olarak iki ayrı ibadethane olacak. Bu ileride bazı tarikatların isteklerini gündeme getirebilir" görüşünü dile getirmiştir.³²¹ İbrahim Yiğit bir sene boyunca yapılan çalıştaylar sonrasında asıl sorunun cemevlerine yasal statü kazandırılmaması olduğunu ve eğer bu sorunu çözecek bir sonuç çıkmayacaksa artık çalıştaylara gerek olmadığını belirtmiştir.³²² Bu konuda,

Beş kişilik bir komisyon oluşturduk, tüm çalışmalarını yaptık, fakat o arada hangi karanlık el, bilmiyorum ne olduysa.. Bunun üzerine cemevlerini biraz durduralım dediler; sonra şimdiki Cumhurbaşkanı, o zaman Sayın Başbakan R.Tayyip Erdoğan ile biz tekrar gündeme getirdik, konuştuk ve

³¹⁷ AKP Milletvekili İbrahim Yiğit ile yapılan görüşme.

³¹⁸ Kayhan Karaca, "AİHM'den 'zorunlu din dersi' kararı", NTVMSNBC, 16.10.2014, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25538213/>, (27.06.2015).

³¹⁹ Cumhuriyet, "Davutoğlu'ndan 'zorunlu din dersi'ne İŞİD'li savunma", 17.09.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/120395/Davutoglu_ndan__zorunlu_din_dersi_ne_ISiD_li_savunma.html, (27.06.2014).

³²⁰ Gerçek Gündem, "Din dersi almayan uyuşturucu kullanır", 29.09.2014, <http://www.gercekgundem.com/siyaset/73579/din-dersi-olmazsa-nesil-kaybolur>, (28.06.2015).

³²¹ "AKP'nin Alevi Aldatmacası".

³²² AKP Milletvekili İbrahim Yiğit ile yapılan görüşme.

'yapacağız' dedi. Cumhurbaşkanı adayı olduğu dönemde bir yemek verdi, orda genel müdürlük sözü verdi, ona çözüm getireceğiz dedi; sonra seçildi gitti. Sonra Davutoğlu geldi. Beraber Hacıbektaş'a oradan Tunceli'ye gittik. Oralarda güzel konuşmalar yaptı, tamamen Alevi felsefesine, tasavvuf felsefesine uygun. Biz de ümitlendik ve sayın Başbakan ile içinde Mustafa Timisi ve 5 tane CHP milletvekili ve akademisyenlerin de olduğu 30-40 kişilik Başbakanlıkta Ocak 2015'te 6,5-7 saatlik bir toplantı gerçekleştirdik. Konu orda tekrar gündeme geldi, tartışıldı, Şubat'ta bu işi bitireceğiz dedi. Biz (federasyon, dernekler, ben) zaten cemevleri konusunda formülü ortaya koyup kendisine verdik. Çünkü Alevi kesiminin cemevlerine yasal statü konusunda fikri ortak. Geçenlerde Almanya'ya gittik beraber, beni de çağırıyor, dönüşte 45 dakika konuştuk, bu konuyu gündeme getirdim. Ben kararlıydım, olamadı, ben de anlayamadım dedi. Tam açıklık getirmedi. Bir şey vardı. Seçimden önce yaparsak popülist politika yaptılar, bak durdular durdular da seçim öncesi yaptılar onun için seçimden sonraya bıraktık, seni tekrar çağıracağız dediler.³²³

yorumunu yapmıştır. Bu sözlerden gösterilen çabalara rağmen sonuca gitmeyen bir çalıştay ve açılım okunmaktadır. Konunun tarafının bile nedenini anlayamadığı ya da gizlediği sonucuna varılabilmektedir.

Bir taraftan atılan olumlu adımlar AKP tarafından çoğu kez söylemlerle boşa çıkarılmaktadır. Hatta 2008 yerel seçimlerinden önce aynı dil yine kullanılmıştır. AKP'nin zorunlu din derslerinin kaldırılması, cemevlerine ibadethane statüsü tanınması gibi parti içinde sıkıntı yaratan tartışmalı konuları parti tabanında tepki yaratabileceği kaygısıyla seçim sonrasına bırakmayı planladığı belirtilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 2007 referandumu öncesi seçim meydanlarında "Dedelerden icazet almayacağız" demesi, okuduğu şiir nedeniyle Yargıtay'dan ceza almasını "Beni bir mezhebin temsilcileri yargıladı" ifadeleri Alevileri ötekileştirme konusunda endişeye düşürmüştür. Açılım ve çalıştay sürecini başlatan hükümetin liderinin seçmene hitabı kendi içerisinde bir çelişki barındırmaktadır. Çünkü bu

---

³²³ AKP Milletvekili İbrahim Yiğit ile yapılan görüşme.

sözlerin açılım sürecinin meşruiyetine ve nihai sonuca ulaşmasına zarar vermesi mümkündür.

Başbakan Erdoğan yine Karacaahmet Mezarlığı yanındaki cemeviyle ilgili olarak “O cemevi bir ucube olarak yapıldı orada. Hala kaçaktır. Ruhsatı yoktur.” demiştir.³²⁴ Aleviler ibadethane sayılmayan ve bu nedenle imar planlarında yer verilmeyen cemevlerini ruhsatlı yapma olanağının olmadığını ve sorunun aslında cemevlerine yasal statü verilmemesi olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁵ Yine Başbakan Erdoğan’ın “Aleviler Müslüman’dır diyenler var, değildir diyenler var. Aynı zamanda bir de bunların içinde Ateist olanlar var. Eğer biz Müslümansak bir Alevi olarak, o zaman Müslüman’ın ibadethanesi tek olması lazım. Cemevine karşı olduğumu söylemiyorum. Mesela Türkmen Alevi’leri camiye gelirler.” ifadesi cemevlerine yasal statü tanınması konusuna sıcak bakmadığını göstermektedir.

Komisyonlar kurarak Alevi açılımı gibi bir süreçte katkısı olan birinin seçimlerden hemen önce ayırıcı, ötekileştirici bir dil kullanması kendi Sünni muhafazakar seçmenine hitap ederek oylarını sağlamlaştırdığını düşündürmektedir. Hükümetin pekiştirilmiş bir demokrasi için attığı olumlu adımların yanında demokrasinin özüne darbe vuran söylemleri ve uygulamaları çelişki yaratmaktadır.

2013 Taksim Gezi Parkı protestolarında öldürülen 16 yaşındaki Berkin Elvan’ın davasına bakan Savcı Mehmet Selim Kiraz’ın DHKP-C tarafından adliyede rehin alınması ve hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan, 7 Haziran 2015 seçimleri öncesine denk gelen eylemle ilgili olarak AKP İstanbul Milletvekili Oktay Saral “DHKP/C, Alevi vatandaşlarımızı Berkin Elvan üzerinden devlet aleyhine provoke etmeye çalışıyor” diyerek olayı Alevi-Sünni çatışması ile ilişkilendirmiştir. Bu ilişkilendirme Gezi olayları üzerinden konuyu Alevilere bağlama çabasını göstermektedir. Böylece Gezi protestolarında oluşan toplumsal itirazı hedef tahtasına koyup kendi tabanını bunun karşısında konumlandırmaktadır. Böylelikle seçmen üzerinde öteki olanın tehdit yaratacağı psikolojisi ve endişesi uyandırılmıştır. Burada bir kutuplaşma nesnesi olarak Alevilik kullanılmaktadır. Bunun yanısıra İstanbul

³²⁴“Karacaahmet Mezarlığı'nın yanındaki cemevi bir ucube olarak yapıldı”.

³²⁵ T24, “Aleviler'den Başbakan'ın 'ucube cemevi ' sözüne tepki”, 06.08.2012, <http://t24.com.tr/haber/basbakanin-cemevi-icin-ucube-sozune-tepki-geldi,210254>, (13.05.2015).

Boğazi'na yapılması planlanan üçüncü köprünün isminin Yavuz Sultan Selim olarak duyurulması Alevileri üzmüş, muhafazakar kesimi ise memnun etmiştir.

Ayrıca 11 Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde gerçekleştirilen saldırıda ölen vatandaşlar için Başbakan Erdoğan'ın "53 Sünni vatandaşımız şehit edildi." ifadesi de Suriye'de yaşanan iç savaş konusunda Türkiye'nin dış politikada izlediği yolu meşru kılma aracı olarak kullanılmıştır. Bütün bu söylemler aslında toplumda kendilerine siyaseten yarayacak bir kutuplaşma potansiyeli olarak Alevi-Sünni meselesini keşfetmeleri olarak değerlendirilebilmektedir. Hatta bütün toplumsal itirazların Alevilik ile ilişkilendirilmesi de bunu açıklamaktadır.

Söylemleri etkili bir şekilde açıklamak için akılcı seçim kuramından faydalanmak gerekmektedir. Kuram bireylerin inançları, duyguları, düşünceleri, sezgileri, zihinsel modelleri, farklı karar alternatifleri algısı, çevresel faktörlerin belirlediği bir rasyonelliğe ya da irrasyonelliğe sahip oldukları varsayımına dayalıdır. Levi'nin de dediği gibi, içinde bulunduğu çeşitli ruhsal durumlar bireyin tercih ve kararlarına yön verecektir.³²⁶ Teori bu bağlam içerisinde bireylerin kar-zarar (fayda-maliyet) analizi ile hareket ettiğini varsayan ve bir eylemin faydasının zararına kıyasla fazla olduğu durumlarda bireyin eylemi gerçekleştireceğini öngörmektedir.

Söylemler analiz edildiğinde Başbakan/Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu politika ve söylemleri şekillendirmede çok aktif olduğu görülmektedir.³²⁷ AKP'nin ve Erdoğan'ın toplumsal olaylar ve gelişmelerdeki tavrı genelde psiko-sosyolojik veya nörolojik birtakım analizlere konu olmuştur. Söylemlerdeki agresif tavır ya da ideolojik bakış açısının yansıması olarak yapılan yorumlar aynı konuyla ilgili sarfedilen olumlu ifadeleri açıklayamamaktadır. Örneğin üçüncü köprüye Yavuz Sultan Selim isminin verileceğinin duyurulması üzerine Erdoğan "Yavuz ismi Alevi vatandaşlarımıza yönelik asla değil." diyerek yumuşak bir söylemde bulunmuştur. Yine aynı şekilde açılım adımları ve Muharrem orucu iftarındaki "Hazreti Ali üzerinden Hazreti Hasan ve Hüseyin üzerinden yürütülen her tefrika, ayrışma ve kutuplaşma girişimi ben inanıyorum ki en başta Hazreti Ali Efendimizin, Hazreti Hasan ve Hüseyin efendimizin ruhlarını incitmiştir" sözleri ile kucaklayıcı tavrı

³²⁶ Levi, s.130.

³²⁷ Ayşegül Akdemir, "Alevi and the JDP: from cautious or neutral relations to open conflict", **Eurasian Journal of Anthropology**, Cilt:5, Sayı:2, 2015, s.75.

sosyo-psikolojik bir değerlendirilmenin yetersiz kalacağını göstermektedir.³²⁸ Bu çelişkili durum akılcı seçim kuramının fayda- maliyet analiziyle açıklanabilmektedir. Çünkü buradaki faydayı artıracak ya da karı maksimize etmek maliyetle arasındaki orana bağlı olduğundan iki zıt durumu dengede tutacak bir yaklaşımı gerektirmektedir. Maliyet ne kadar az tutulursa fayda o kadar fazla olacaktır. Bir taraftan ılımlı söylemler kullanarak maliyeti azaltmaya çalışmış, diğer taraftan Türk siyasal kültüründeki ‘güce yakınlık’ ile birlikte ötekileştirici söylemleri ile seçmenin gözünde kendi konumunu güçlendirmiş, kendi tabanını konsolide etmiştir. Ayrıca saklı tercihlerinde farklı partilerin ideolojilerine sahip olan fakat AKP’ye oy vermiş seçmene de tercih sapması yaptırarak onu da kucaklamayı amaçlamıştır. Böylece dengeyi sağlamıştır. Ayrıca bu yaklaşımla bu durum saklı tercihleri kendi tabanına katıp kendi tabanını genişletme ihtimalini de içinde barındırmaktadır.

Başlangıçta istikrar, eleştiriye maruz kalmama ya da dışlanma gibi maliyeti azaltıcı değişkenlerle oy sapması yaşanması kuramın önemli saiklerinden ‘stratejik etkileşim’i işaret etmektedir. Diğerlerinin ne yapabileceği ya da yaptığı bireyin ne yapacağını belirlemektedir. Karşılıklı bağımlılık ve stratejik durumlar etkileşim sonucu karar almayı gerektirmektedir. Bu kararı alma etkileşimin denge düzeyine ulaşması ile mümkün olmaktadır. Toplumsal çıktılar, bireysel davranışların toplamı ve etkileşiminden meydana gelen bir denge oluşturur.³²⁹ Bu denge farklı koşullar ortaya çıkana dek sürmektedir. Farklı koşullarla ve değişkenlerle oluşacak yeni denge tekrar seçmenin stratejik etkileşimle oy sapmasına neden olabilmektedir. Oy kazancı için siyasal aktörler çeşitli amaçlarına ulaşabilme çabasıyla (faydalarını maksimize etmek amacıyla) daimi olarak en etkili araçları seçmektedirler.³³⁰

Dışlanma pratiği bu araçlardan biri olan ‘din’ ile kusursuz işlemektedir. O nedenle bu dengenin oluşmasındaki ana değişkenlerden birinin din olması kaçınılmazdır. Bu değişim dengeye kavuşana kadar devam etmektedir. Din aracı söylemler yoluyla kimlik oluşturma doğrultusunda kullanılmaktadır. Postmodern düşünürlerden Foucault’nun da dediği gibi, kimliğin hammaddesi söylemler içinde

---

³²⁸ Hürriyet, “Erdoğan muharrem orucu iftarında konuştu”, 11.11.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25096688.asp>, (14.05.2015).

³²⁹ Iannaccone, s.3

³³⁰ Levi, s.22.

oluşmakta, sonra bireyler tarafından benimsenip içselleştirilmekte ve süreç içinde şekillenmektedir.³³¹ İnsanlar yaşadıkları deneyimlere adapte olup olasılıkları artık doğrusal olmayan bir çizgide tartmaya başlamaktadırlar.³³² AKP de bu söylemlerle oluşturduğu dini kimlik üzerinden mevcut durumu farklı bir noktaya çekip orada bir gerçeklik yaratmaktadır. Söylemlerle oluşturulan ötekileştirme mekanizması kimlik oluşturucu etkisiyle kutuplaşmayı hem Alevi-Sünni hem de Aleviler içerisindeki ayrımla yapmaktadır. Bunu partisinin grup meclis toplantılarında Erdoğan'ın söylemlerinde görmek mümkündür. “Eğer Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse, ben dört dörtlük bir Aleviyim. Ama Aleviyim diye ortaya çıkıp, Hz Ali'nin yaşam şekline uzak olanlara da söyleyecek hiçbir şeyim yok.” ve “Almanya'daki Ali 'siz Alevilere miting yapma izni verilmiş” gibi ifadeleri bu çabaya işaret etmektedir.³³³ Söylemleri ile ‘iyi’ ve ‘kötü’ diye Aleviler içerisindeki içsel farklılıkları derinleştirerek sorunlu bir yaklaşımla konuyu asıl tartışılması gereken mecradan uzaklaştırmaktadır.

AKP Alevilerin kültürel ve dini tüm haklarını kabul edip iç sorunlarını kendi liderlerince ele alınmasının önünü açmak yerine Aleviliği tanıma şartı olarak Aleviliği tanımlamaya çalışmaktadır.³³⁴ Kutuplaştırma yoluyla bireyleri korku, kimlik ve kutuptaki pozisyonuna bağlayarak konunun kendi dinamikleri içinde muhakeme edilmesini engellemektedir. Bunun yanında seçimde kutuplaşmayı artırdıkça kendi oylarının arttığı da bir gerçektir. Genelde AKP'li politikacılar biz düşüncesini bireyler düzeyinde öfke yoluyla içselleştirip Sünni kimliğin aidiyet duygusunu güçlendirmektedirler. Oluşturulan kimliklerin oy sayısı üzerinden seçim sonuçları bile tahmin edilebilmektedir.

Alevilik sorunu Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde demokratikleşmenin önündeki engellerden biri olarak önemi artan bir husus olmuştur. AKP muhafazakar demokrat kimliği ile bu sorunu çözme girişiminde bulunmuştur. Osmanlı'nın sonu Cumhuriyet'in başından beri Türkiye siyasi hayatında kamusal alanda varlığını sürdürmeye çalışan, AKP'nin de içinden çıktığı dindar muhafazakar kesimin AKP ile

---

³³¹ Adanalı, s.21.

³³² Şentürk ve Fındık, ss. 133, 134

³³³ Milliyet, “Erdoğan: Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse ben dört dörtlük bir Alevi'yim”, 17.07.2013, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-Alevilik-hz-ali-yi/siyaset/detay/1738091/default.htm>, 16.03.2015) ; Turan Yılmaz, “Ali'siz Alevi ile sabotaj” **Hürriyet**, 28.05.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26500206.asp>, (14.03.2015).

³³⁴ Akdemir, s.71.

tek başına iktidara gelebilmesi muhafazakar demokrat kimliği sayesinde olmuştur. Bu durum sosyal inşacılık yaklaşımının yapı ve aktörün karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiklerini ve bu süreçte kimliklerin oluştuğu, bunun da çıkarları şekillendirdiği savına Türkiye örneğinde geçerlilik kazandırmaktadır. Türkiye siyasi tarihinde yaşanan olaylar AKP'nin muhafazakar demokrat kimliğini oluşturmuş, AKP'nin muhafazakar demokrat kimliği de AKP'nin özellikle kuruluş döneminde AB ile olan iletişimi ile Türkiye siyasetini yapılandırmıştır. Muhafazakar demokrat kimlik AKP'ye kendi politika ve tercihlerinin örtüştüğü noktada çıkar sağlamıştır. AB'ye ihtiyacı kalmadığı anda da Sünni muhafazakar kimliğine geri dönmüştür.

AKP muhafazakar demokrat kimliği ile demokratikleşmenin önünde bir engel olarak Alevilik üzerinde durmuş ve bu konuda Alevilik açılımı adı altında çalıştaylar düzenlemiştir. Çalıştaylar sonucunda Alevilik ile ilgili olarak 'Alevi kimliğinin tanınmaması', 'zorunlu din dersleri' ve 'cemevleri sorunu' gibi başlıklar ön plana çıkmış, bunlardan sadece Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile ilgili olarak ilköğretim ve ortaöğretim din dersi kitaplarına Alevilik ile ilgili bilgiler eklenmiştir. AB İlerleme Raporları'nda da ifade edildiği gibi "Hükümet ders müfredatında bazı değişikliklere giderek AİHM' nin gerekçelerini ortadan kaldırdığını ileri sürerek dersin verilmesini ve zorunluluk halini sürdürmüş", bu çözüm Alevilerin beklentileri yönünde karşılanmamıştır. Diğer sorunlardan 'Alevi kimliğinin tanınmaması' ve 'cemevleri' ile ilgili olarak bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu durum hedeflerine ulaşmak için fayda-maliyet analizi ile bir eylemin faydasının zararına kıyasla fazla olduğu durumlarda bireyin eylemi gerçekleştireceğini öngören akılcı seçim kuramı ile açıklanabilmektedir. AKP oylarını artırma ve iktidarda kalma hedefiyle bir taraftan sorunu çözme iddiasıyla girişimlerde bulunarak maliyeti azaltmaya çalışmış, diğer taraftan girişimlerden bir sonuç çıkmaması ve ilerleme kaydetmeyerek de kendi seçmen tabanını güçlendirmiştir.

SONUÇ

Osmanlı'da resmi kabul görmeyen Alevilerin Cumhuriyetin ilk yıllarında yurttaş olarak kabul edilmeleri tarihsel açıdan bir dönüm noktasıdır. Alevilerin hilafet ve saltanatın olmadığı Cumhuriyet rejiminden beklentileri yüksek olmuştur ancak umduklarını bulamamışlardır. Cumhuriyet öncesinde yaşadıkları sıkıntılar daha da derinleşerek artmıştır. Laiklik uygulamaları gereği Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, Sünni Müslümanların ibadet yeri olan camiler korunurken, Alevilerin ibadetlerini yaptıkları tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yurttaş olarak kabul edilmeyen Aleviler, Cumhuriyet döneminde de dikkate alınmamışlardır. Bir sorun olarak devşirilen Alevilik Türkiye'nin AB sürecinde önem kazanmıştır.

Türkiye'nin AB'ye giriş sürecinde Alevilik konusu Kopenhag kriterleri ve bu kriterlerden 'insan hakları ve azınlık hakları' çerçevesinde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik kriterlerini gerçekleştirmesi yolunda çözmesi gereken sorunlardan biri olarak ortaya konmuştur. 1998 yılından itibaren Avrupa Komisyonu, 1999 yılı İlerleme Raporu hariç her raporda Alevilik ile ilgili olarak genelde cemevlerine ibadethane statüsü tanınmaması, Alevi kimliğinin tanınmaması, Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmemesi, Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, kapatılan dernekler, Alevi din adamlarının devletten maaş almaması gibi konularla Türkiye'yi eleştirmektedir. Bu konularda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin içeriğine Alevilik konusunun eklenmesi dışında bir gelişme sağlanamamıştır. Bu gelişme de 2014 yılı İlerleme Raporu'na yansdığı gibi Aleviler tarafından yeterli bulunmamıştır.

Türkiye-AB bütünleşme sürecinin hız kazandığı AKP iktidarının ilk döneminde üyelik süreci sistematik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmış, tam üyelik için gerçekleştirilmesi gereken Kopenhag kriterleri doğrultusunda insan hakları konusunda belirli reformlar uygulamaya geçirilmiştir. AKP, ilk döneminde Alevilik sorunun çözümü konusunda Alevi açılımı adı altında çalıştaylar düzenlemesine karşın, bu konuda sivil-asker ilişkilerinde olduğu gibi yapısal ve kurumsal reformlar gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedeni AKP iktidarının ilk zamanlarda AB hedefi doğrultusunda adımlar atmasına rağmen özellikle 2010'dan sonra AB

perspektifinden uzaklaşması ve Türkiye’de toplumsal çatışma ve kutuplaşmanın artmasıdır. Bu değişim AKP hükümetlerinin AB’yi bir amaçtan ziyade araç niteliğinde görüp sadece kendi amacına hizmet edecek değişiklikleri yapmak için kullandığını göstermektedir.

Bu durum çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan kuramlardan Sosyal İnşacılık yaklaşımının yapı ve aktörün karşılıklı birbirini oluşturma sürecinde kimliklerin oluştuğunu ve bu kimliklerin çıkarları belirlediği argümanının Türkiye örneğinde geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye siyasi tarihinde meydana gelen olayların (yapı) AKP’nin (aktör olarak) muhafazakar demokrat kimliği veya Sünni muhafazakar kimliğinin oluşmasındaki etkisi ve bu kimliklerin Türkiye siyasetini, iç ve dış politikasını etkilediği yaklaşımını doğrulamaktadır. AKP muhafazakar demokrat kimliği ile Alevilik sorunu konusunda çalıştaylar düzenlemek gibi somut adımlar atmasına karşın, Sünni muhafazakar kimliği ile yaklaştığı bu sorunu çözmemiştir.

Bu muhafazakar demokrat kimlik Osmanlı’nın sonu Cumhuriyet’in başından beri Türkiye siyasi hayatında kamusal alanda varlığını sürdürmeye çalışan, AKP’nin de içinden çıktığı dindar muhafazakar kesimin AKP ile tek başına iktidara gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı’nın sonu Cumhuriyet’in başından beri Türkiye’de yaşanan siyasi olaylar AKP’nin muhafazakar demokrat kimliğini oluşturmuş, bu kimlik de AKP’nin ilk yıllarında Türkiye siyasetini yapılandırmıştır. Bu doğrultuda Türkiye AB ilişkileri hızlanmış, çeşitli anayasa değişiklikleri ve uyum paketleri ile reformlar gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde yerine getirmesi gereken Kopenhag kriterleri altında insan hakları ve azınlıkların korunması çerçevesinde Alevilik de çözülmesi beklenen sorunlarından biri olmuştur. Fakat AKP muhafazakar demokrat kimliği ile kendi politika ve tercihlerinin örtüştüğü noktada reformlar gerçekleştirmiş, Alevilik sorunu konusunda pek bir ilerleme kaydetmemiş, 2010 referandumundan sonra Sünni muhafazakar kimliğine geri dönmüştür. Bu doğrultuda AKP’nin bu sorunu çözmesi çıkarına ters düşmüştür.

Türk siyasi hayatında önemli yer tutan Alevilik sorununun çözülmemesi, 2010’dan sonra oluşan toplumsal kutuplaşma ortamında AKP’nin hem AB’nin istekleri doğrultusunda adımlar atılmaması stratejisini benimsemesini hem de kendi

meşruiyetlerini sağlama ve kendi seçmen tabanını sağlamlaştırma isteğini göstermektedir. Bu durum akılcı seçim kuramının hükümet gibi siyasal aktörler oy, para ve siyasal gücün maksimizasyonu gibi çeşitli amaçlarına ulaşmak (faydalarını maksimize etmek) için fayda ve maliyetleri değerlendirecek ve fayda maksimizasyonunu en fazla getirecek etkili araçları ve yolları seçmektedirler argümanını Türkiye örneğinde kanıtlamaktadır. Ayrıca kuram iktidar adayı aktörlerin seçimleri kazanmaya odaklanacağı, bundan dolayı ideolojik durumlarını en geniş kesimlere ulaşmak ve iktidarda kalmak için diğerlerine egemen olmak istediği yaklaşımını AKP hükümetlerinin Alevilik ile ilgili söylemlerindeki çelişkileri için doğrulamaktadır.

Gerçekten de AKP yetkilileri ve liderlerinin söylemleri ve bu konudaki icraatları değerlendirildiğinde, Alevilerin taleplerinin açık ve bilinir olmasına rağmen bu konuda bir gelişme gerçekleşmediği görülmüştür. Bunun yanında Alevilik ile ilgili yapılan açıklamalar birbiri ile çelişmektedir. Bir yandan Alevilik açılımı adı altında çalıştayların yapılması diğer yandan Alevilikle ilgili Başbakan Erdoğan'ın 2007 referandumu öncesi seçim meydanlarında "Dedelerden icazet almayacağız" demesi, ayrıca okuduğu şiir nedeniyle Yargıtay'dan ceza almasını "Beni bir mezhebin temsilcileri yargıladı" ifadelerine benzer birçok açıklama Alevilik sorunun gerçekten çözülmek istenip istenmemesi konusunda şüpheler yaratmaktadır. Ya da bu sorunun siyasi hedefler doğrultusunda oy kazanmak veya iktidarda kalmak için bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığı konusunu akla getirmektedir. Yine bir taraftan İstanbul Boğazı'na yapılacak üçüncü köprünün isminin Yavuz Sultan Selim olarak duyurulmasının hemen ardından yine Başbakan Erdoğan'ın "Yavuz ismi Alevi vatandaşlarımıza yönelik asla değil." söylemi bu tutumun bir hedef doğrultusunda gösterildiğini ifade etmektedir. Bunun gibi pek çok birbiri ile çelişen ve çoğu zaman Alevilik ifadesi kullanılarak oluşturulan söylemler akılcı seçim kuramının fayda-maliyet analiziyle açıklanabilmektedir. Faydayı artırmak ya da karı maksimize etmek maliyetle arasındaki orana bağlı olduğundan iki zıt durumu dengede tutacak bir yaklaşımı gerektirmektedir. Maliyet ne kadar az tutulursa fayda o kadar fazla olacaktır. Maliyet ılımlı söylemlerle azaltılmaya çalışılırken, olumsuz söylemlerle de oy kazancı ve kendi seçmenini kutuplaştırma yoluyla sağlamlaştırarak kar maksimizasyonu hedeflenmektedir.

Alevilik sorunu ile ilgili olarak ne yeni bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti ne sonrası ne de AKP yönetimi altındaki Türkiye, çeşitliliğe saygıyı da içeren siyasi bir çoğulculuğun örneği olmamıştır. Bu sorun çeşitli sebeplerle devlet aygıtlarınca iktidarda kalmanın aracı olarak görülmüştür. Talepler değerlendirildiğinde tamamen hukuk ve siyaset zemininde tartışılması gereken konu siyasal aktörler tarafından Alevi tarihi ve inançlarının zarar gördüğü teolojik bir eksene kaydırılmaya çalışılmaktadır. “Laik” olduğu iddia edilen devletin demokratik ve hukuksal hak taleplerine teolojik bir zeminde cevap vermek baştan çözümü yok saymaktır. Alevilerin sorunlarının ve taleplerinin demokratik, sosyal ve hukuksal zeminde çözülmesi yerine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın fetvalarının onayına bırakılmış olması bunu doğrulamaktadır. Halbuki iktidarların görevi toplumsal bir grup olarak Alevilerin hak ve özgürlükleri konusunda kamusal alanda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmek ve toplumsal farklılıklara eşit mesafede durmaktır. Alevilerin kendi içinde bölündüğü indirgemeciliği Aleviliği tektipleştirici kimlik siyasetine doğru itmektedir. Bu durum siyasi ve stratejik hesaplar uğruna Türkiye’yi demokratikleşmesinin önünü açacak bir ülke olmaktan uzaklaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

AB Bakanlığı, “Türkiye- AB Katılım Müzakereleri”,
http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, (16.06.2014).

AB Bakanlığı, “2004-05-10 Anayasa'nin 10 Maddesinde Değişiklik”,
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=34353&l=1>, (19.06.2015).

AB Bakanlığı, “Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri”, **Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, 2007, <http://www.abgs.gov.tr/files/pub/abuyp.pdf>, (20.06.2015).

AB Bakanlığı, “Türkiye- AB İlişkileri” 2011, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=4>, (15.06.2014).

AB Bakanlığı, “Türkiye’de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler”, **Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği**, 2007,
<http://www.abgs.gov.tr/files/pub/tsr.pdf>, (20.06.2015).

Açikel, Fethi ve Kazim Ateş, “Ambivalent Societies”, **European Societies**, Cilt: 13, Sayı: 5, 2011, ss. 713-733.

Adalet Bakanlığı, “Avrupa Birliği’ne Aday Ülke Olarak Türkiye’de AB Uyum Yasalarının İç Hukuka Etki ve Katkısı”, 2008, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/e-kutuphane/AB%20uyum%20yasalar%C4%B1n%C4%B1n%20i%C3%A7%20hukuk%20etkisi%20ve%20katk%C4%B1s%C4%B1.pdf>, (20.06.2015).

Adanalı, Yurdagül. **Kamu Tercih Teorisi Bağlamında Kültür ve Kültürel Haklar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011.

AK Parti, "AK Parti iktidarında cemevi sayısı arttı", 04.10. 2013.
<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-iktidarinda-cemevi-sayisi-artti/52798#1>, (25.06.2015).

AK Parti, “Zorunlu din dersleri anayasal bir gerektir”, 22.12.2012,
<https://www.akparti.org.tr/site/haberler/zorunlu-din-dersleri-anayasal-bir-gerektir/35460#1>, (25.06.2015).

Akbaş, Zafer ve Zeynep Arslan Düzgün, “Libya’daki Arap Baharı’na yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2012, ss.57-81.

Akçagündüz, Emre. “Kamu Tercih Teorisi ve Türkiye Üzerine Olan Etkisi Üzerine Bir İnceleme”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2010, ss. 29-35.

Akdemir, Ayşegül. “Alevi and the JDP: from cautious or neutral relations to open conflict”, **Eurasian Journal of Anthropology**, Cilt:5, Sayı:2, 2015, ss. 63-77.

Akgün, Tayfun. “Şeyh Bedreddin İsyanı Üzerine Tartışmalar”, **Gelecek Geçmiş Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirileri**, Pamukkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, Isparta, 02-04.05.2013, ss. 456-465.

Memurlar.net, “AKP 2001 seçim programı okuyun ne kadar yol kat edilmiş”, 04.04.2010 , <http://forum.memurlar.net/konu/893170/>, (26.05.2015).

AKP Milletvekili İbrahim Yiğit ile yazarın yaptığı telefon görüşmesi, 05.06.2015.

Aksoy, Murat. “Din dersindeki Alevilik yeterli bulunmadı”, **Yeni Şafak**, 14.12.2010, <http://www.yenisafak.com.tr/gundem/din-dersindeki-Alevilik-yeterli-bulunmadi-292553>, (13.12.2015).

Aktan, C.Can. ve Abdullah Burhan Bahçe, “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, **Modern İktisat: Kamu Tercih**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.

Akyüz, Niyazi, Şahin Gürsoy ve İhsan Çapcıoğlu. “Din İşlerinde Özgün Türk Deneyimi: Diyanet’in Kurumsal Kimliği ve Güncel Değerlendirmeler”, **Dini Araştırmalar**, Cilt:9, Sayı:25, 2006, ss. 31-42.

Albayrak, Mükremin. “Sivas ve Gazi'yi planlayan eller, yeni oyun peşinde”, 09.11.2008, http://www.zaman.com.tr/gundem_sivas-ve-gaziyi-planlayan-eller-yeni-oyun-pesinde_758428.html, (17.06.2015).

Alemdar Zeynep ve Rana Birden Çorbacıoğlu, “Alevi and the Turkish State”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt: 10, Sayı: 4, 2012, ss. 117-124.

Altınok, Baki Yaşa. “Ehl-Beyt ve Türkler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2011, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/423/414>, (16.06.15).

Altun, Fahrettin. “Değişim ve Statüko Kıskaçında AK parti”, **SETA**, 2009, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140311162801_degisim-ve-statuko-kiskacinda-ak-parti-pdf.pdf, (17.06.2014).

Altun, Nurcan. “Osmanlı-İran İlişkilerinde Mezhep Etkeni”, **İntizar Dergisi**, 2013, <http://www.intizardergisi.com/osmanl%C4%B1iran.pdf>, (20.06.2015), ss. 53-64.

Altunpolat, Remzi. **Uluslararası Hukuk Açısından Lozan Barış Antlaşması'nın Siyasal Hükümleri Işığında Türkiye'de Azınlıklar Sorunu: Tarihten Güncelliğe**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Aslan, Seyfettin ve Tahir Dünder, “Cumhuriyet Döneminde İstiklal Mahkemeleri”, **Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mukaddime Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2014, ss.27-44.

Atabinen, İdil. “Etkileşim, Faillik ve Sağduyu Üzerine: Goffman ve Garfinkel Analizi”, **Parhesia e-dergi**, 2013,
https://www.academia.edu/6423731/Etkile%C5%9Fim_Faillik_ve_Sa%C4%9Fduyu_%C3%9Czerine_Goffman_ve_Garfinkel_Analizi._An_analysis_on_Goffman_and_Garfinkel_s_arguments_in_terms_of_interaction_agency_and_common-sense_,
(21.03.2015).

Atalan, Mehmet. “Hz. Muhammed’in Vefatından Sonraki Hilafet Tartışmaları”, **Fırat Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2004, ss. 55-68.

Ateş, Kazım. “Türk Milli Kimliğinin İnşası ve Ulusal Cemaat İçinde Alevi Yurttaşın Müphem Konumu”, İnsan Hakları Yıllığı, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, 14-15.12.2006, ss. 55-78.

ATİK, “Aleviler: “Tarihe nefret suçu işleyen bir Başbakan olarak geçeceksiniz“, 26.05.2011, <http://www.atik-online.net/blog/aleviler-tarihe-nefret-sucu-isleyen-bir-basbakan-olarak-gececeksiniz.html>, (26.05.2011).

Aval, Selçuk. Bekir Bozdağ’dan Cemevi Açıklaması”, **Haberler**, 06.01.2013,
<http://www.haberler.com/bekir-bozdog-dan-cemevi-aciklamasi-4225913-haberi/>,
(25.06.2015).

Ay, Şadiye. “Türkiye’de Siyasal İslam”, **Mevzuat Dergisi**, 2004,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/02.htm>, (25.05.2015).

Aydın, Erdoğan. **Kimlik Mücadelesinde Alevilik**, 5.baskı, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Ayyıldız Ünnü, Nazlı Ayşe. “Rasyonel Perspektif Işığında Karar Verme Eylemi: Nitel Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:24, 2014, ss.91-116.

Baloğlu, Filiz. “Rasyonalite ve Ekonomik Sosyoloji”, **Sosyoloji Konferansları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Bölümü, İstanbul, 2000.

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “Belediye Kanunu”, 03.07.2005, <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mevzuat.gov.tr%2FMevzuatMetin%2F1.5.5393.doc&ei=L3zBU7GNO-bjywP164DACQ&usg=AFQjCNEZBPIomLSHiUEbEqv2QJ1p3RLSvw&sig2=dxHw87mdQ7IrB0LTudekVw>, (14.06.2014).

Başdemir, Hasan Yücel. “Din Dersleri ve Alevîliğin Aktarılması”, **Liberal düşünce Dergisi**, Yıl: 16, Sayı:63, ss. 59-72.

Baştürk, Şenol. “Rasyonel Tercih Sosyolojisi Bağlamında James S. Coleman’ın Sosyal Sermaye Kavramı: Eğitime Katılma Yönünde Tartışmalar”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 45, 2012, ss. 75-123.

Bektaş, Ali. **Her yönüyle Alevilik**, Korza Yayıncılık, Ankara, 2012.

Bektaş, Nesrin Aksu. “Orhan Tüleylioğlu: Namlunun Ucundaki Mahalle / Gazi Mahallesi Olayları 12-13 Mart 1995”, 05.04.2012, <http://www.okuryazar.tv/orhan-tuleylioglu-namlunun-ucundaki-mahalle-gazi-mahallesi-olaylari-12-13-mart-1995/>, (17.06.2015).

BirGün, “Reform süreci yavaşladı”, 03.10.2006, <http://www.birgun.net/haber-detay/reform-sureci-yavasladi-29331.html>, (29.06.2015).

Bozdağlioğlu, Yücel. **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity, A Constructivist Approach**, Routledge Publishing, New York & London, 2003.

Bruce, Steve. “Modernisation, Religious Diversity and Rational Choice in Eastern Europe”, **Religion, State and Society**, Cilt:27, Sayı: 3-4, 2010, ss.265-275.

Büyükbaş, Hakkı. “Kimlik, Güç ve Dış Politika: 1912-13 Yıllarında Rusya’nın Balkan Politikası Üzerine Bir Analiz”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, ss. 245-276.

Cengiz, Orhan Kemal. “Türkiye’nin Alevi Sorunu neden derinleşiyor?,” **Al-Monitor**, 29 Mayıs 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/contents/articles/opinion/2013/05/turkey-alevi-problem-syria.html> (05.07.2015).

Cihan Haber Ajansı, “İzzettin Doğan: AİHM Kararı Uygulanmazsa Büyük Yaptırımlar Uygulanır”, 26.04.2015, <http://www.haber3.com/izzettin-dogan-aihm-karari-uygulanmazsa-buyuk-yaptirimlar-uygulanir-3338390h.htm#ixzz3bvrzhjmH>, (21.06.2015).

Coşkun, Mehmet Kamil. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Adaylarının Eğitiminde Alevilik Dersi Tecrübesi”, **Geçmişten Günümüze Alevilik, I. Uluslararası Sempozyumu**, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Bingöl, 03-05.10.2013, ss. 349-359.

Cumhuriyet, “AKP’nin Alevi Aldatmacası”, 14.12.2008, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/28188/AKP_nin_Alevi_aldatmacasi.html, (15.12.2014).

Cumhuriyet, “Davutoğlu'ndan 'zorunlu din dersi'ne IŞİD'li savunma”, 17.09.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/120395/Davutoglu_ndan__zorunlu_din_dersi_ne_ISiD_li_savunma.html, (27.06.2014).

Çamuroğlu, Reha. **Değişen Koşullarda Alevilik**, 5. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008.

Çarkoğlu, Ali ve Nazlı Çağın Bilgili, “A precarious Relationship: The Alevi Minority, the Turkish State and the EU”, **South European Society and Politics**, Cilt: 16, Sayı:2, 2011, ss. 351-364.

Çelik, Aysun Turpoğlu. “ Toplumsal Ruh Sağlığı ve Psikoterapi Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Boyutlar”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 9, 2015, ss. 246-259.

Çetin, Firdevs. “Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 2, Sayı:1, ss.12-28.

Çınar, Erdoğan. **Aleviliğin Kayıp Bin Yılı**, 7. Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012.

Demirel, Taner. “12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 4, 2001, ss. 43- 75.

Dinç, Sait. “Atatürk Sonrası Türkiye’de İç ve Dış Politikada Gelişmelere Genel Bir Bakış (1938 - 1965)”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sait_dinc_ataturk_sonrasi_ic_ve_dis_gelistmelere_bakis.pdf, (26.05.2015).

Dinçkol, Abdullah. “Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukuku’na Etkileri”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:10, 2006, ss. 25-48.

Doğan, Eşref ve Hasan Çelik, “Alevi-Sünni Bütünleşmesinin Önündeki Engeller: Tarihsel Yanlış Algılamalar”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2014, ss. 121-138.

Dressler, Markus. "Turkish politics of doxa: Otherizing the Alevis as heterodox", **Philosophy and Social Criticism**, Cilt: 41, Sayı: 4-5, 2015, ss. 445-451.

Duman, M. Zeki. "Heterodoksi Bir İnanç Olarak Alevilik", **Journal of World of Turks**, Cilt: 3, Sayı: 11, 2011, ss.191-209.

Ekşi, Ahmet. "Din Dersinde Alevilik-Sünnilik Arasındaki Farklılıkların Ders Kitaplarına Yansıması", **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bingöl, 03-05.10.2013, ss.401-422.

Ereker, Fulya. "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 9, Sayı: 36, 2013, ss. 45-71.

Ergin, Ayşe Dicle. "Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:59, Sayı:1, 2010, ss.1-34.

Erman, Tahire.ve Emrah Göker, "Alevi Politics in Contemporary Turkey", **Middle Eastern Studies**, Cilt:42, Sayı:4, 2006, ss.99-118.

Eser, Turan. "Aleviliğe Türkiye'de İnkâr, İsviçre'de Tanıma", 19.10.2012, <http://www.muhalet.org/yazi-alevilige-turkiyede-inkar-isvicrede-tanima-turan-eser-28-3861.aspx>, (26.05.2015).

European Commission, **1998 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 1998, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf, (16.06.2014).

European Commission, **2000 Regular Report From the Commission on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2000,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2000.pdf, (19.06.2014).

European Commission, **2001 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2001,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2001.pdf , (21.06.2014).

European Commission, **2002 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2002,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Progress/Turkey_Progress_Report_2002.pdf, (17.06.2014).

European Commission, **2003 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2003,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2003.pdf, (19.06.2014).

European Commission, **2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2004,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf, (20.06.2014).

European Commission, **Turkey 2005 Progress Report**, Brussels, 2005,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2005.pdf, (19.06.2014).

European Commission, **Turkey 2006 Progress Report**, Brussels, 2006,
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2006.pdf, (17.06.2014).

European Commission, **Turkey 2007 Progress Report**, Brussels, 2007,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2007.pdf, (16.06.2014).

European Commission, **Turkey 2008 Progress Report**, Brussels, 2008,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, (16.06.2014).

European Commission, **Turkey 2009 Progress Report**, Brussels, 2009,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, (16.06.2014).

European Commission, **Turkey 2010 Progress Report**, Brussels, 2010,
http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ilerleme_2010.pdf, (17.06.2014).

European Commission, **Turkey 2011 Progress Report**, Brussels, 2011,
http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, (17.06.2014).

European Commission, **2012 Progress Report**, Brussels, 2012,
http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2012_ilerleme_raporu.pdf, (17.06.2014).

European Commission **2013 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession**, Brussels, 2011,
http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf, (20.06.2014).

European Commission, **Turkey 2014 Progress Report**, Brussels, 2011,
http://www.abgs.gov.tr/files/IlerlemeRaporlari/2014_progress_report.pdf,
(18.12.2014).

Gerçek Gündem, “AKP’li vekile göre din dersi zorunlu olmalı”, 28.09.2014, <http://www.gercekgundem.com/spor/73485/akpli-vekile-gore-din-dersi-zorunlu-olmalı>, (25.06.2015).

Gerçek Gündem, “Din dersi almayan uyuşturucu kullanır”, 29.09.2014, <http://www.gercekgundem.com/siyaset/73579/din-dersi-olmazsa-nesil-kaybolur>, (28.06.2015).

Gökçek, Fatma Müge. “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları**, (Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı), Tesev, İstanbul, 2005, ss. 27- 39.

Gölbaşı, Haydar. “Modernleşmeyi Engelleyen Arkaik Bir Çatışma Sorunu: Alevi-Sünni Çatışmasının Arka Planı”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1, 2008, ss. 39-61.

Göner, Özlem. “The Transformation of the Alevi Collective Identity” **Cultural Dynamics**, Cilt:17, Sayı: 2, 2005, ss. 107-134.

Green, Donald P. ve Ian Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*, Yale University Press, New Haven, 1995.

Güneş, Ahmet. “Tarih, Tarihçi ve Meşruyet”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı:17, 2005, ss.1-48.

Güngör, Özcan. “Aleviliğin Caferikle İlişkisinin Sosyolojik İçerik Analizi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Cilt: 71, 2014, ss. 83-109.

Haberler, “Alevi Sorununun Çözümünün Önündeki Tek Engel AKP Zihniyetidir”, 23.11.2014, <http://www.haberler.com/alevi-sorununun-cozumunun-onundeki-tek-engel-akp-6713837-haberi/>, (26.05.2015).

Haberler, “Başbakan Erdoğan Açıklaması”, 04.10.2013,
<http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-aciklamasi-5142181-haberi/>,
(25.06.2015).

Haberler, “CHP'nin Cemevleri ile İlgili Teklifini AK Parti Grubu Reddetti”,
10.02.2015, <http://www.haberler.com/chp-nin-cemevleri-ile-ilgili-teklifini-ak-parti-6950988-haberi/>, (25.06.2015).

Habertürk, “Başbakan: Demokratik taleplere canımız fedadır”, 07.06.2013,
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/850619-basbakan-demokratik-taleplere-canimiz-fedadir>, (12.05.2015).

HaberTürk, “Erdoğan'dan cemevi yanıtı”, 21.02.1013,
<http://www.haberturk.com/gundem/haber/822148-erdogandan-cemevi-yaniti>,
(25.06.2015).

Hatipoğlu, Yıldız Zeliha. “Davranışsal İktisat: Bilişsel Psikoloji ile Krizi Anlamak”,
3.Uluslararası Ekonomi Konferansı, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisat
Bölümü, İzmir, 2012.

Heper, Metin. “The State, Religion and Pluralism: The Turkish Case in Comparative
Perspective”, **British Journal of Middle Eastern Studies**, Cilt: 18, Sayı: 1, 1991,
ss. 38-51.

Hürriyet, “”Karacaahmet Mezarlığı'nın yanındaki cemevi bir ucube olarak yapıldı”,
06.08.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21156583.asp>, (13.05.2015).

Hürriyet, “Erdoğan muharrem orucu iftarında konuştu”, 11.11.2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/25096688.asp>, (14.05.2015).

Iannaccone, Laurence R. "Rational Choice: Framework for the Scientific Study of Religion", <http://www.home.umk.pl/~zalecki/txt/Framework-D.PDF>, (15.04.2015).

Iannaccone, Laurence R. "Voodoo Economics? Reviewing the Rational Choice Approach to Religion", **Journal for the Scientific Study of Religion**, Cilt:34, Sayı:1, 1995, ss.76-88.

İKV, "AİHM Türkiye’de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılmasına hükmetti", **İKV E-Bülteni**, http://bulten.ikv.org.tr/icerik_print.asp?ust_id=5881&id=5898, (21.06.2015).

İKV, "Türkiye’nin AB’ye Katılım Müzakerelerinde Son Durum", [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum(1).pdf),(18.12.201).

Kara, İsmail. "Din ile Devlet Arasında Sıkışmış Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, 2000, ss. 29-55.

Karaca, Kayhan. "AİHM'den 'zorunlu din dersi' kararı", **NTVMSNBC**, 16.10.2014, <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25538213/>, (27.06.2015).

Karluk, Rıdvan **Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi ve Kurumları**, Beta Yayınları, İstanbul, 2011.

Kaya, Sezgin. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 63, Sayı: 3, 2008, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/6-Kaya-Sezgin.pdf> , (14.07.2014), ss. 83-111.

Keyman, E. Fuat. "Türkiye’de Kimlik Sorunları ve Demokratikleşme", **‘Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 41, 2007, ss.217-230.

Kılıç, Murat. "Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2007, ss. 113-140.

Kırca, Deniz. **Geçmişte Kalan İnsan Hakları İhlalleri İle Yüzleşmek: Onarıcı Adalet Yaklaşımı Kapsamında Sivas Katliamı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Kirman, M.Ali. "Sosyolojik Teoriler Işığında Yeni Dini Hareketler", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt:4, Sayı:7, ss.63-80.

Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **Kuruluş ve Çöküş Sürecinde Türk Devletleri Sempozyumu**, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 5-6.11.2007, ss. 1-24.

Korff, Valeska, Mimi Zou, Tom Zwart ve Rafael Witte, "Rational Choice Theory and Human Rights", **The Handbook of Sociology and Human Rights**, (Eds. Brunnsma, D., K. Smith, and B. Gran), Paradigm Publishers, USA, 2013.

Korkut, Şenol. "The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War", **The South Ossetian Conflict and Trans-border Politics in the Black Sea Rim Symposium**, Hokkaido University, Sapporo, 5-6.03.2009, ss.117-139.

Köse, Talha. "Alevi Kimlik Siyaseti ve AK Parti'nin Kimlik siyaseti," **SETA**, 1 Ocak 20018. <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=12437&q=alevi-kimlik-siyaseti-ve-ak-parti-nin-alevi-acilimi>, (05.07.2015).

Kuran, Selami "Müzakere Çerçeve Belgesi'nin değerlendirilmesi." **Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2007, Cilt:13, Sayı:3-4, 2007, ss.1-18.

Levi, Margaret. "A model, a method, and a map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis", **Comparative politics: Rationality, Culture, and Structure**, Cambridge University Press, New York, 1997.

Maden, Fahri. “Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2015, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1681/1403>, (17.06.2015), ss. 173-196.

Martens, Stefan. **Being Alevi İn Turkey: Discursive Unity and The Contestation of Communal Boundaries, 1980-2009**, Simon Fraser University, Burnaby, 2009.

Massicard, Elise. “Alevism in the 1960s: Social Change and Mobilisation”, **Transformed Identities**, 2005, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00801120/document>, (17.06.2015).

Milli Gazete, “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Çelik, Sivas'ta”, 26.05.2012, http://www.milligazete.com.tr/haber/Calisma_ve_Sosyal_Guvenlik_Bakani_Celik_Sivasta/236406#.VY0m1hv5fIU, (26.06.2015).

Milliyet, ““AB bizi alır mı gibi derdimiz yok”, 16.12.2014, <http://www.milliyet.com.tr/-ab-bizi-alir-mi-gibi-derdimiz/siyaset/detay/1984936/default.htm>, (28.06.2015).

Milliyet, “Erdoğan: Alevilik Hz. Ali'yi sevmekse ben dört dörtlük bir Alevi'yim”, 17.07.2013, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-Alevilik-hz-ali-yi/siyaset/detay/1738091/default.htm>, 16.03.2015).

Milliyet, “Türkiye’de Alevilik- Seçmeli Din Dersinde ‘Dışlancağım’ Kaygısı”, 14.01.2013, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevilik-secmeli-din-dersi-nde-dislanacagim-kaygisi-/gundem/gundemdetay/15.01.2013/1655403/default.htm>, (21.06.2015).

Milliyet, “Türkiye’de Alevilik - Hayatın her alanında ayrımcılık var”, 13.01.2013, <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-de-alevilik-hayatin-her-alaninda-ayirimcilik-var/gundem/gundemdetay/13.01.2013/1654629/default.htm>, (27.06.2015).

Nal, Sabahattin. “Demokrat Partinin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:60, Sayı: 3, 2005, s.137-172.

Okan, Murat. **Türkiye’de Alevilik**, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, Ankara.

Opp, Karl-Dieter. “Rational Choice Theory and Social Movements”, **The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements**, Cilt: 3, 2013, ss 1-7.

Ostrom, Elinor “A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action: Presidential Address, American Political Science Association, 1997”, **The American Political Science Review**, Cilt:92, Sayı:1, 1998, ss.1-22.

Öniş Ziya ve Mustafa Kutlay, “Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliği’nin Geleceği”, **Uluslararası İlişkiler Derneği**, Cilt 9, Sayı 33, 2012, ss. 3-22.

Öz, Baki. “Osmanlı’da Alevi Ayaklanmaları”, 08.05.2002, <http://www.cemvakfi.org.tr/alevi-tarihi/osmanlida-alevi-ayaklanmalari-baki-oz/>, (16.06.2015).

Özalp, Güven. “Türkiye’nin itirazına AİHM’den ret”, **Hürriyet**, 18.02.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28230637.asp>, (21.06.2015).

Özcan, Kerim. “Kurumsal Söylemin Rasyonel Temelleri: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Rasyonelite Tartışması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:13, 2011, ss. 297-326.

Özden, Mehmet “Hariç’ten bir Kadro’cu ve Bir Sol-Kemalizm Örneği: Sadri Etem ve ‘Türk İnkılâbının Karakterleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı 15, 2012, ss. 151-172.

Özmen, Fazilet Ahu. “Alevi Gençliğinin Siyasi ve Sosyo- Kültürel Kimlik Mücadelesi 1”, **Alternatif Politika**, Cilt. 3, Sayı. 1, ss. 31-54.

Öztürk, Muhsin. ”Alevilerin Cumhuriyet Tarihi”, 12.12.2011, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31256-26-alevilerin-cumhuriyet-tarihi.html>,(09.09.2014).

Pease, Kelly Kate. **International Organizations**, Pearson, Longman, Fifth Edition, Boston, 2012.

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, “ Alevi Örgütlerinden Türk ve Dünya Kamuoyuna Ortak Açıklama”, 10.09.2013, <http://www.yenimahallepirsultan.org.tr/alevi-orgutlerinden-turkiye-ve-dunya-kamuoyuna-ortak-aciklama/>, (27.06.2015).

Price, Richard ve Christian Reus-Smit, “Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism,” **European Journal of International Relations**, Cilt: 4, Sayı: 3, 1998, ss. 259-294.

Pustu, Yusuf. “Osmanlı- Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2007, ss. 197-214.

Rençber, Fevzi. “Alevi Geleneğinde ‘cemevi’nin Tarihsel Kökeni”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, 2012, ss. 73-86.

Reus-Smit, Christian “Constructivism” **Theories of International Relations**, (Ed. Scott Burchill et al.), Palgrave, MacMillan, New York, 2005.

Risse, Thomas. "Social Constructivism and European Integration", **European Integration Theory**, (Ed. Antje Wiener and Thomas Diez), Oxford University Press, 2009, ss. 144-160.

Sarfati, Metin. "Rasyonalite ve Neoklasik Kuram", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 16, Sayı: 57, 2005, ss. 103-130.

Sarı Ertem, Helin. "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist bir Yaklaşım: 'Kimliğin Güvenliği' ve 'Güvenliğin Kimliği'", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:16, 2012, ss. 177-237.

Sayarı, Sabri ve Hasret Dikici Bilgin, "Akılcı Seçim Teorileri ve Yeni Kurumsalcılık", **Karşılaştırmalı Siyaset**, (Ed. Sabri Sayarı ve Hasret Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, ss.16-19.

Selçuk, Fatma Ülkü ve Halil İbrahim Ülker, "Sivil Toplumdaki Laiklik ve Milliyetçilik Tartışmalarını Cumhuriyetin İlk 25 Yılı Bağlamında Okumak", **Türkiye'de Siyasetin Dinamikleri Sempozyum Kitabı**, Atılım Üniversitesi, Bolu, 2008, ss. 1-19.

Selman, Adnan ve Ramazan Uçar, "Dini Tercihleri Anlama ve Açıklamaya Farklı Bir Yaklaşım: Rasyonel Seçim Teorisi", **Toplum Bilimleri Dergisi**, Cilt:5, Sayı:10, 2011, ss.91-110.

Sherkat, Darren E. ve Christopher G. Ellison, çev.İhsan Çapcıoğlu, "Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, ss.225-262.

Sitembölükbaşı, Şaban. "Seçimlerde Yaşanan Oy Değişkenlikleri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005,
http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/13/195-220.pdf, (23.04.2015).

Sizehaber, “AKP’li Burhan Kuzu, Kenan Evren’in en önemli icraatı zorunlu din dersi”, 09.05.2015, <http://www.sizehaber.com/akpli-burhan-kuzu-kenan-evrenin-en-onemli-icraati-zorunlu-din-dersi/>, (25.06.2015).

Subaşı, Necdet. “AKP ve Aleviler (Yol ve Yordam Arayışı)”, **Finans Politik Ekonomik Yorumlar**, 2008, <http://www.necdetsubasi.com/index.php/makale/29-akp-ve-aleviler>, (10.12.2014).

Subaşı, Necdet. “Madımak: Unutmak mı, Hatırlamak mı?”, <http://www.necdetsubasi.com/index.php/calisma/makale/103-madimak-unutmak-mi-hatirlamak-mi>, (26.06.2015).

Subaşı, Necdet. **Alevi Modernleşmesi**, Ufuk Çizgisi, İstanbul, 2008.

Süt, Abdulnasır. “İnanç Hürriyeti Açısından Zorunlu Din Dersi”, **Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu**, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bingöl, 03-05.10.2013, ss. 141-155.

Şahin, Hanifi. “Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2013, ss.217-230.

Şahin, Ömer. “Din kültürü ve ahlak bilgisi zorunlu, din dersi isteğe bağlı”, 11.10.2007, **Zaman**, http://www.zaman.com.tr/gundem_din-kulturu-ve-ahlak-bilgisi-zorunlu-din-dersi-istege-bagli_599538.html, (25.06.2015).

Şener, Cemal. **Alevilik Olayı**, 40. Baskı, Yayınları, İstanbul, 2010.

Şentürk, Fatih ve Hakkı Fındık,” “Rasyonel Karar Alan Ekonomik Birimin Risk Altında Verdiği Kararlara Davranışsal Yaklaşım: Kahneman-Tversky Beklenti Teorisi Perspektifinden Eleştirel Bir Bakış”, **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 42, 2014, ss.127-139.

Şimşek, Hazal. "Yoksayılanın Siyasallaşması: Tanzimattan Cumhuriyet' e Alevilik", *GazeteBilkent*, 25.04.2014, <http://www.gazetebilkent.com/2014/04/25/yoksayilanin-siyasallasmasi-tanzimattan-cumhuriyete-alevilik/>, (16.06.2015).

Şirin, Çiğdem V. "Analyzing the Determinants of Group Identity Among Alevi in Turkey: A National Survey Study", *Turkish Studies*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2013, ss. 74-91.

T24, "AKP'li Metiner 'Cemevleri terör yuvası' dedi; sosyal medya ayağa kalktı", 08.10.2013, <http://t24.com.tr/haber/akpli-metiner-cemevleri-terror-yuvasi-dedi-sosyal-medya-ayaga-kalkti,241432>, (25.06.2015).

T24, "Aleviler'den Başbakan'ın 'ucube cemevi ' sözüne tepki", 06.08.2012, <http://t24.com.tr/haber/basbakanin-cemevi-icin-ucube-sozune-tepki-geldi,210254>, (13.05.2015).

T24, "Babuşcu: Gelecek 10 yıl, liberaller gibi eski paydaşlarımızın arzuladığı gibi olmayacak", 01.04.2013, <http://t24.com.tr/haber/babuscu-onumuzdeki-10-yil-liberaller-gibi-eski-paydaslarimizin-kabullenecegi-gibi-olmayacak,226892>, (28.06.2015).

T24, "Erdoğan: Aleviler cemevine ibadethane diyorsa itirazım olmaz, ama...", 24.07.2014, <http://t24.com.tr/haber/erdogan-aleviler-cemevine-ibadethane-diyorsa-itirazim-olmaz-ama,265411>, (25.06.2015).

Taraf, "Başbakan'la görüşen Aleviler: 'Seçim sonrasına atılacak vaatlerden bıktık", 22.03.2015, <http://www.taraf.com.tr/politika/basbakanla-gorusen-aleviler-secim-sonrasi-atilacak-vaatlerden-biktik/>, (25.06.2015).

Taşdemir, Hakan ve Murat Saraçlı, "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı:8, 2007, ss.25-35.

Taştan, Yahya Kemal. “Aleviliğin Siyasallaşması ve Alevi Açılımı I: Tarihsel Kökler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 35, 2012, ss.1-18.

Teber, Ömer Faruk. **16. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Temizel, Metehan. **Türkiye’de Seçmen Davranışlarında Sosyo-psikolojik, Kültürel ve Dinsel Faktörlerin Rolü: Kuramsal ve Ampirik Bir Çalışma**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2012.

Topaloğlu, Fatih. “İran Coğrafyasının Şiileşme Süreci-İlk Dönem, Emeviler, Abbasiler-“, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı:2, 2013, ss.43-62.

Topuzkanamış, Engin. “Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı: 2, 2012, ss.253-274.

Ulusoy, Kıvanç “The European Impact on State-Religion Relations in Turkey: Political Islam, Alevi and Non-Muslim Minorities”, **Australian Journal of Political Science**, Cilt: 46, Sayı:3, (State-Religion Relations), ss.407-423.

Ulusoy, Kıvanç. “The ‘Europeanization’ of the Religious Cleavage in Turkey: The Case of the Alevi”, **Mediterranean Politics**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2013, (Religious Cleavage), ss.294-310.

Uzun, Turgay. “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Kuramı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:23, 2009, ss.1-27.

Ünlükaplan, İlter. “Kolektif Karar Alma Sürecinde Temel Sorunlar”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:11, 2003, ss.16-34.

Wendt, Alexander E. “Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapan-Yapı Sorunu”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 6, Sayı: 23, 2009, ss. 3-44.

Wendt, Alexander E. “Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 10, Sayı: 39, 2013, ss.3-43.

Yalçınkaya, Ayhan. “Hafıza Savaşlarından Sahiplenilmiş Şehitliğe: Madımak Katliamı Örnek Olayı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 66, Sayı: 3, 2011, ss. 333-394.

Yalçınkaya, Halife ve Gökhan Ceylan, “Madımak oteli Bilim ve Kültür Merkezi oldu”, **Cumhuriyet**, 30.06.2011, <http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-oldu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm>, (15.01.2015).

Yalçınkaya, Halife ve Gökhan Ceylan, “Madımak Oteli Bilim ve Kültür Merkezi oldu”, **Cumhuriyet**, 30.06.2011, <http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-oldu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm>, (15.01.2015).

Yavuzak, Haydar. “Cemevleri ibadethane olarak kabul edildi”, İHA, 13.10.2008, <http://www.ihha.com.tr/haber-cem-evleri-ibadethane-olarak-kabul-edildi-gundem-38033/>, (10.03.2014).

Yenigün, “Alevilerin sorununu çözmek vazifemizdir”, 23.06.2013, <http://www.yozgatyenigun.com/m/siyaset/alevilerin-sorununu-cozmek-vazifemizdir-h3083.html>, (22.06.2015).

Yılmaz, Hulusi. “Nizarî İsmailîliği ve Alevilik: İki Farklı Dinî İdrakte Benzeşen Yorumlar Üzerine Değerlendirmeler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt: 6, Sayı: 22, 2009, ss. 123-133.

Yılmaz, Turan. “Ali’siz Alevi ile sabotaj” **Hürriyet**, 28.05.2014,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/26500206.asp>, (14.03.2015).

Zaman, “Aleviler, rapordaki azınlık ifadesine itiraz edecek”, 20.11.2014,
http://www.zaman.com.tr/gundem_aleviler-rapordaki-azinlik-ifadesine-itiraz-edecek_113426.html, (21.06.2015).

Zsolnai, Laszlo. “Rational Choice and Diversity of Choices”, **Journal of Socio-Economics**, Cilt: 27, Sayı:5, 1998, ss.613-622.